

MONORY REBEKA MÁRIA DIALÓGUS A VÁROSI TÉRBEN

Dialógus a városi térben

Alkotói kísérletek értelmezése a kortárs budapesti emléktér kontextusában

Doktori (DLA) értekezés

DIALÓGUS A VÁROSI TÉRBEN

Alkotói kísérletek értelmezése a kortárs budapesti emlékterek kontextusában

MONORY REBEKA MÁRIA

Doktori (DLA) értekezés

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Építőművészeti Doktori Iskola

Urbanisztika Tanszék

Témavezető Szabó Árpád DLA

A doktori iskolai tanulmányaim első két éve alatt Vörös Tamás DLA volt témavezetőm

2024

TARTALOMJEGYZÉK

	ABSZTRAKT – ABSTRACT	7
1	BEVEZETÉS	9
2	MÓDSZERTAN	15
3	KORTÁRS EMLÉKEZETI FOLYAMATOK – A TÉMA LEHATÁROLÁSA	21
4	A NYILVÁNOS TÉR SZÉTSZÁLAZÁSA: EMLÉKEZET-RÉTEGEK	45
5	HELY-EMLÉKMŰ DIALÓGUS – KOMPLEX EMLÉKTEREK	61
6	INTERDISZCIPLINÁRIS MEGKÖZELÍTÉS A TERVEZÉSBEN ÉS AZ OKTATÁSBAN	81
7	BEFEJEZÉS	95
8	FORRÁSJEGYZÉK	99
9	KÉPJEGYZÉK	111
	FÜGGELÉK	117

ABSZTRAKT

Értekezésemben a kortárs budapesti emlékterek megértését és tervezését árnyaló szempontok feltárására teszek kísérletet, alkotói nézőpontból.

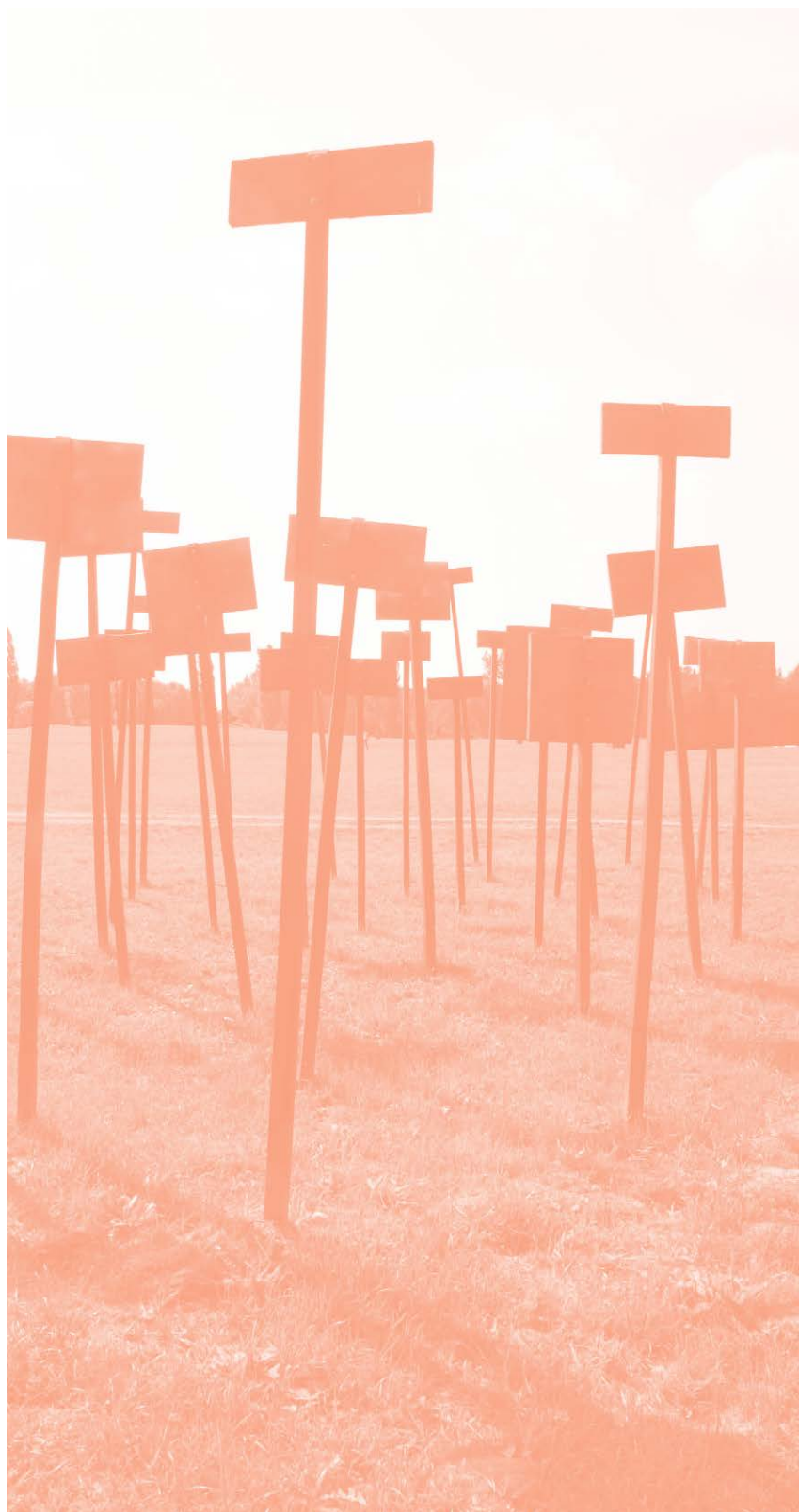
Mivel napjainkban a köztér és az emlékmű is fogalmi változáson megy keresztül, így új megközelítésekre, paradigmaváltásra van szükség az emlékhelyek létrehozásánál alkotói, döntéshozói és befogadói oldalról egyaránt. Ez jól látszik az elmúlt években megjelent városfejlesztési irányelvekben külföldön és itthon is, továbbá nyomon követhető tervezői oldalról az interdiszciplináris alapú új szempontokat és szerepeket felmutató megközelítésekben.

Az emlékmű-építészet eszközeinek vizsgálatát a kelet-közép-európai és budapesti kontextusok elemzése után alkotói nézőpont felől közelítem, a „kutatva-alkotás” oda-visszaható folyamataként. Ehhez a 2021-ben kiírt „Háborúkból megerősöskolt nők emlékezete” pályázatot, az „MTA Tudománytér” pályázatot és a 2023 tavaszán a „Városi Aktivizmus” tárgy hallgatóival végzett kísérletet elemem értekezésem fókuszába. A kutatási folyamat során készült alkotások, reflektálnak elméleti felvetésimre, így ezek tanulságainak visszaemlése a disszertációba segít megérteni a kortárs köztéri emlékmű komplexitását. Az elméleti kérdésekre adott gyakorlati válaszok segítségével értelmezhetővé válnak olyan új eszközök és szempontok, amelyek segíthetik a köztéri emlékműveket övező kortárs diskurzust és az ezeket érintő árnyaltabb gondolkodást.

ABSTRACT

In my dissertation, I explore the various aspects influencing the understanding and design of contemporary memorial spaces in Budapest from a designer's perspective. As both public spaces and memorials are undergoing a conceptual change, new approaches and paradigm shifts are needed in creating memorial spaces from the point of view of the creator, the decision-maker, and the recipient. It can be seen in the urban design guidelines published in recent years, both in Hungary and abroad. It can also be traced on the planning side in approaches that take an interdisciplinary approach and present new aspects and roles.

After analysing the contexts of Central and Eastern Europe and Budapest, I approach the topic of the tools of monument architecture from the designer's perspective as a process of 'research and creation' back and forth. For this purpose, I will focus on the *“Memory of Rape in Wartimes: Women as Victims of Sexual Violence”* competition of 2021, the *“MTA Science-square — Public Monument for 200th Anniversary of the Founding of the Hungarian Academy of Sciences”* competition and the experiment with students of *“Urban Activism”* in spring 2023. The artworks produced during the research process reflect my theoretical propositions, so incorporating the lessons learnt into the dissertation will help understand the complexity of contemporary public memory. The practical answers to the theoretical questions will help to understand new tools and perspectives that can contribute to the discourse and refined thinking that has already begun around public monuments.

1 BEVEZETÉS

1.1 SZEMÉLYES MOTIVÁCIÓ

A köztéri művészettel való foglalatosskódás építészként számomra felszabadult kísérletezés. Itt, mint kísérleti terepen megjelennek a határterületek, a megszokotton kívüli társszakmák. Mindez nyitott hozzáállást követel, de változást is jelent mind megközelítésben, mind eszközhasználatban. Ez az attitűd ugyanakkor visszahathat a hagyományosabb építészeti tervezői gyakorlatomra is.

A köztéri művészeti alkotások terepe két számomra fontos dolgot ötvöz: léptéke miatt a közvetlen (vagy legalábbis kevésbé lehatárolt) alkotási folyamatot és a környezetem alakítására vonatkozó szándékot. Így ezen a határterületen számomra az alkotás kötetlenebb, az építészetben egyre inkább szokványos, évekre elhúzódó tervezési folyamatok helyett, gyorsabb visszacsatolással, párbeszédben működő folyamat, ami a mai építészletet meghatározó számítógépes tervezésen túl másfajta, manuálisabb eszközök használatát is lehetővé teszi. Az alkotás léptéke és jellege miatt a nagyszámú műszaki rajz helyett több tér jut a koncepcionális gondolatok kifejtésére, és a megszokott műszaki szakágak, szakterületek mellett nagyobb hangsúlyt kaphatnak a humán társszakmák szempontjai is. Másrészt a köztéri művészettel való foglalkozás fontos területe a városi köztérről, a nyilvános térről való gondolkodásnak is. Tudatos városlakóként és térhasználóként fontos igény számomra, hogy megértsem környezetemet és alkotó emberként alakíthassam, hatással lehessenek rá.

Sokféle köztéri alkotás létezik, mind műfaj, mind cél, mind kialakítás tekintetében. Disszertációm emlékmű fókuszra nem tudatosan alakult ki, de a kutatás során a téma mélyebb rétegeit megismerve úgy gondolom, hogy az egyik meghatározó nyilvánostéri beavatkozási eszközt sikerült alkotói szempontból vizsgálnom. Az emlékművek téralakító hatásuk mellett kulturális vonatkozásuk és identitásképző szerepük miatt is fontosak, így kiemelt szereplői a városi térnek. Egyszerre van meg bennük a jövőnek (és jelennek) szóló üzenetük miatt az állandóság, valamint a folyamatosan változó társadalmi-, valamint térbeli környezetük miatt az állandó megkérdőjeleződés. E paradoxon miatt a köztéri emlékezet vizsgálata nagyon izgalmas kérdéseket vet fel, hiszen az emlékművek sosem tökéletesek, sosem készek, folyamatos megújulást és változást igényelnek. Így az újabb és újabb szempontú vizsgálatuk, valamint tervezésük során a kísérletező hozzáállás folyamatosan napirenden marad. Ezért írásomnak sem lehet célja örök érvényű megállapításokat tenni, helyette az emlékezet terei körül zajló diskurzushoz szeretnék kapcsolódni az aktuális helyzet alkotói szempontú értelmezésén keresztül.

1.2 PROBLÉMAFELVETÉS

Értekezésemben a kortárs budapesti emlékhelyek megértéséhez szükséges városépítészeti szempontok feltárására teszek kísérletet. Mivel napjainkban a köztér és az emlékmű is fogalmi változáson megy keresztül, így új megközelítésekre, paradigmaváltásra van szükség az emlékhelyek létrehozásánál alkotói, döntéshozói és befogadói oldalról egyaránt.

Az emlékezet, emlékezet helyei és köztéri emlékművek témája az 1980-as 90-es évektől intenzíven kutatott¹, szakirodalma szerteágazó, egymásra építő és részletes, így az értekezés keretét jóval meghaladná a téma irodalmának részletes elemzése, és az ennek mentén kialakuló fogalmi meghatározások kifejtése. Értekezésemben az alkotói gyakorlat felől közelítek a témához, így az elméleti megközelítéseket csak a módszertan és a fókusz alátámasztásának szintjéig fejtem ki. A bevezetőben csak két alapfogalmat fejtek ki részletesen: a nyilvános teret, amelybe ezek az emlékművek kerülnek, és az emlékhelyet, mint a kulturális emlékezet tárgyasult (tériesült) fogalmát.

1.3 FOGALMAK

Nyilvános tér

A nyilvános tér egy olyan hely, amely széleskörben elérhető, megélhető, alakítható és változó. Elérése és megélése nem feltétlen igényel külön eszközt, saját testtel, mozgással megtörténhet, és mivel mindenki számára elérhető, teljesen különböző társadalmi csoportok is együtt alakíthatják².

1 J ASSMANN 1997, 11.-12.o

2 O/ TESTIMONIES: IN A FEMALE VOICE - NÉMETH "Public space is interesting because it's where you confront your ideas with people who randomly pass-by." azaz „A nyilvános tér azért érdekes, mert ez az a hely ahol az ötleteid szembesülnek a véletlenül arra járók befogadásával."

A nyilvános tér nem egyezik meg a köztér fogalommal, bár időnként szinonimaként használjuk. A köztér időszakosan vagy teljes egészében közhasználatnak átadott és korlátozás nélkül bejárható szabad- vagy belső tér. Ide tartoznak a városi közterületek (terek, utak, parkok), de jellemzően ide soroljuk a közintézmények olyan szabadon bejárható területeit, amelyek korlátozás — vagy fogyasztás kényszere — nélkül használhatók. A nyilvános tér ezzel szemben egy tágabb fogalom, amibe beleérthető minden olyan tér, felület, platform, ami a nyilvánosság számára hozzáférhető, alakítható és a közösséget érintő témák megjelennek. Ez az online tér megjelenésével egy sokkal tágabb felület, amelynek csak egy része a hagyományos köztér. Míg a köztér jellemzően a fizikai környezetből áll, a nyilvános tér esetében a médiumok sokfélesége miatt többször jelenik meg a folyamat alapúság a látvány helyett.

A nyilvános tér és ezen belül a köztér is a társadalmi emlékezet és társadalmi témák elfogadásának egyfajta lakmuszaként értelmezhető, mivel „mindenki” számára elérhető, megélhető, bizonyos határok között, de mindenki számára alakítható akár ideiglenesen, akár permanens módon.³ Az alakíthatóság miatt képes az igények gyors lekövetésére, és egyben visszacsatolására is, így a társadalomban zajló folyamatok, kihívások, igények és kritikák láthatóságának egyik legfőbb helyszíne. Azonban éppen a láthatóság miatt egyben a hatalom egyik legfőbb kommunikációs felülete is, amelybe egy kulturális emlékezeti kánon beleírása egyben egy adott narratíva elfogadottságát is mutatni kívánja. Oda-vissza ható folyamat, amely két irányban működik: ha megjelenik valami a köztéren akkor az fontossá válik, bekerül a kánonba; ugyanakkor, ha valami társadalmilag fontos, megjelenik az igény a köztéren való megjelenésére, vagy a nyilvános térbe való beiródására.

Emlékhely

A kortárs emlékezet egyik legfontosabb megőrzője az emlékhelyek, „*lieu de mémoire*”⁴-ok. Ahogy Pierre Nora francia történész írja „*A folyamatosság érzése a helyekbe költözött át; helyei vannak az emlékezetnek [lieux de mémoire], mivel nincs már valódi közege az emlékezésnek [milieux de mémoire]*”⁵ Nora szerint az emlékezet az abszolútum, míg a történelem a viszonylagosat ismeri, mivel az emlékezetet élő csoportok hordozzák.⁶ Azonban az emlékművek nem feltétlenül a kollektív emlékezet tárgyasítására születnek, hanem sok esetben az adott hatalom ideológiai kivetüléseiként, legitimációjaként.⁷

Rényi András definíciója szerint az emlékmű olyan szimbolikus tárgy, amely megjelöl egy fontos földrajzi helyet a térben, ahol valami történt, rögzíti ezt a fontos történetet a történelmi időben és plasztikus jel alakjában ezeket tartósan összekapcsolja és lehetővé teszi a közösség számára az emlékezés rituális gyakorlatát.⁸

3 Mindez azzal a megszorítással értendő, hogy természetesen vannak olyan társadalmi rétegek, illetve személyek, akik különböző hátrányok (a megfelelő oktatáshoz való hozzáférés hiánya, fizikai- vagy szellemi akadályoztatottság stb.) miatt nem érik el a többség számára nyilvánossá tett dolgokat.

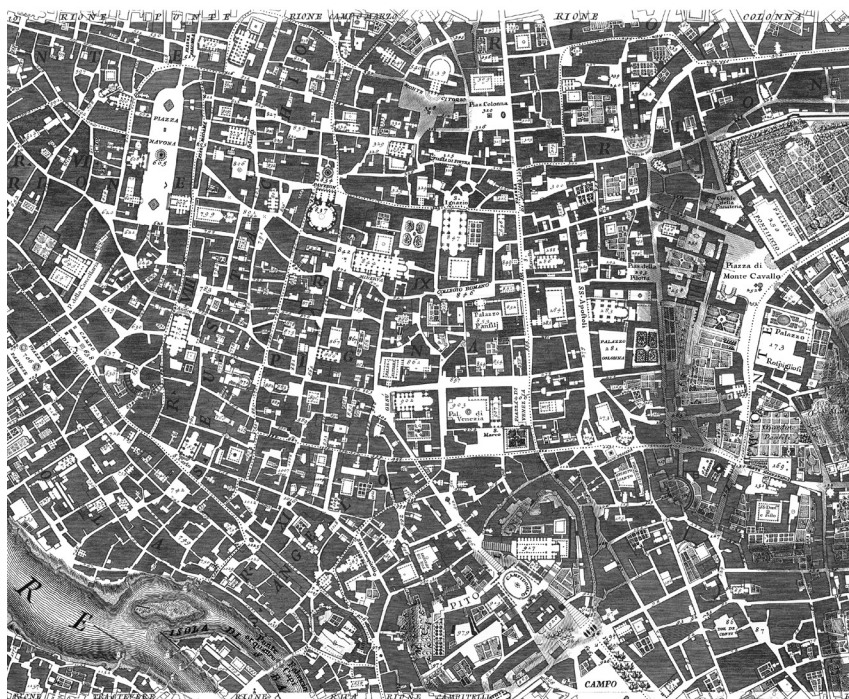
4 NORA 1999

5 NORA 1999, 142.o

6 NORA 1999, 143.o

7 K HORVÁTH 1999, 137.o

8 RÉNYI 2000

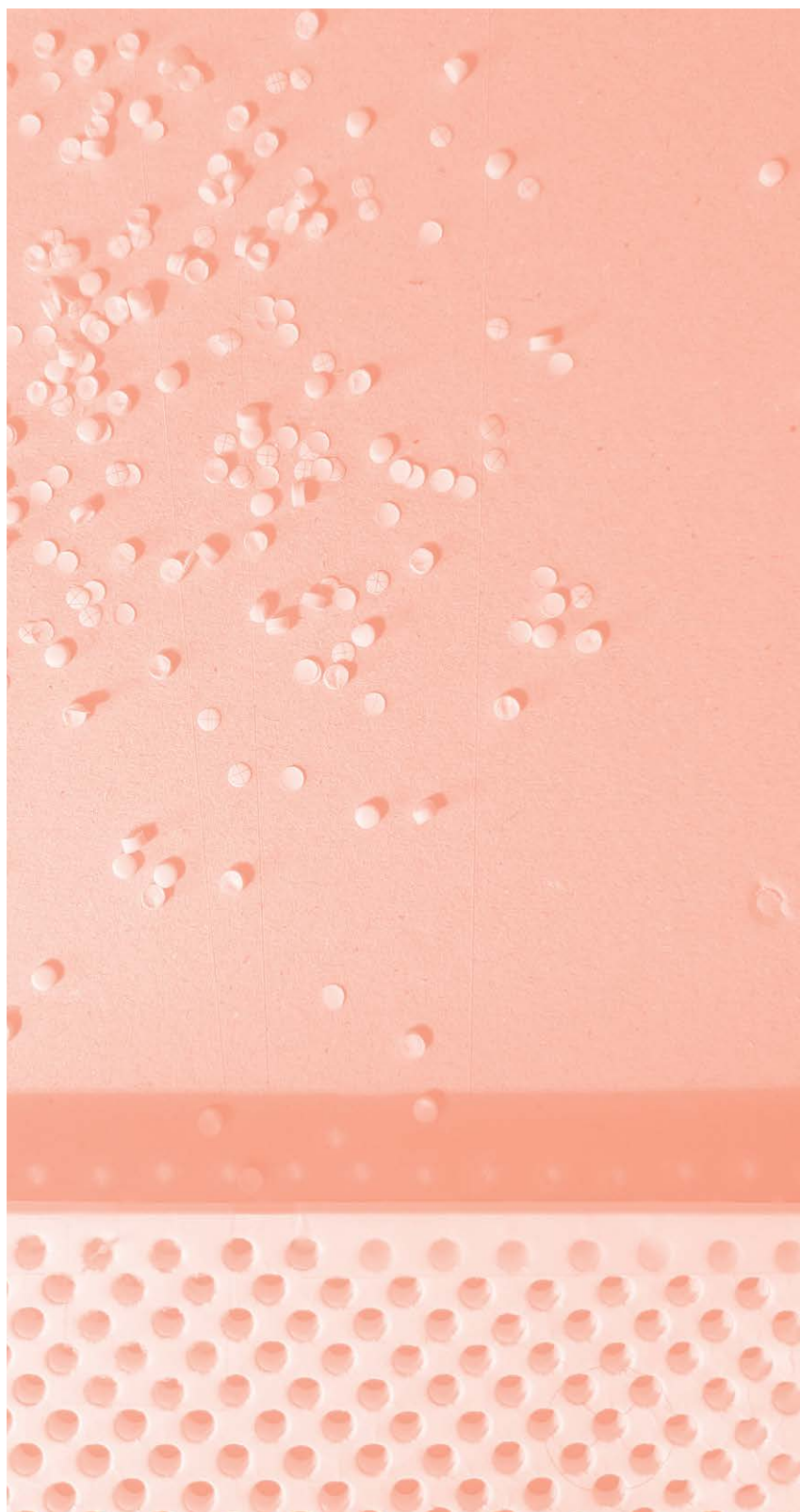
Kép 1: Giambattista Nolli Róma-térképe 1748, melyen jelölte azokat a helyeket, amik szabadon bejárhatóak, a köztereken túl is.
Kép 2: Holokauszt emlékhely Párizsban.

Ezzel szemben Wehner Tibor Rényi definíciójának megfeleltethető topográfiai emlékművek mellett megkülönbözteti az agresszíven szimbolikus emlékműveket is, amelyek hatalmi térfoglalásként értelmezhetőek.⁹ Pótó János szerint „az emlékezet helyei a múltnak a jelenben még élő vagy életben tartani kívánt darabkái”¹⁰, amely definíció alapján ez emlékműveket és emlékhelyeket tágabban is lehet értelmezni.

Disszertációmban az emlékműfogalmat használom a kollektív emlékezet mind spontán, mind hatalmi indíttatásból elhelyezett jeleire és emlékhelynek nevezem azokat a helyeket, ahol ezek a (látható vagy láthatatlan) elemek olyan módon sűrűsödnek fel, hogy azok a tér használatát, vagy karakterét jelentősen meghatározzák.

9 O/ WEHNER
10 PÓTÓ 2003, 25.o

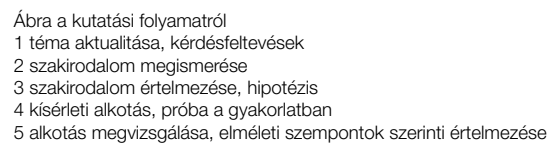
2 MÓDSZERTAN

Disszertációmban a kortárs emlékmű-építészet szempontjainak és eszközeinek vizsgálatát az alkotói nézőpont felől közelítem, kutatva-alkotás oda-visszaható folyamatként. Ehhez —a vizsgálati keret meghatározását követően— a gyűjteményes mestermunkám kutatási folyamat alatt készített elemeit, a „*Háborúban megerőszkolt nők emlékezete*” emlékmű pályázatot, és az „*MTA Tudománytér*” emlékmű pályázatot emelem a fókuszba a 2023 tavaszán a Városi Aktivizmus tárgy hallgatóival végzett oktatási kísérlet mellé.¹¹

A vizsgálati keret bemutatásánál törekszem a fokozatos közelítésre. Így az általános művészetelmélethez képest különbségeket mutató kelet-közép-európai regionális jelenségek bemutatásán keresztül térek rá a magyar, majd a budapesti köztéri emlékmű fókuszra, amely esetében a 2022-ben megjelent Budapest Főváros Köztéri Művészeti Konceptiója segítségével mutatom be az aktuális helyzetet.

Ezt követően személyes nézőpontból az alkotva-kutatás módszerén keresztül mutatom be a három esettanulmányt. Mindhárom alkotás reflektál a budapesti aktualitásra. A „*Háborúban megerőszkolt nők emlékezete*” pályázat a koncepciót előkészítő folyamat egyik „*pilotprojektje*”, a „*Tudománytér*” pályázatban társkiíróként a Főváros érvényesítette a koncepcióban megfogalmazott szempontjait,

¹¹ Ugyan mestermunkám harmadik eleme a tantárgyi kísérlet helyett egy korábbi, a kutatás előtt a Hetedik Műterem munkatársaként készített „*Ottlik-kert*” pályázat, amely műfaja miatt jobban illeszkedik az emlékművek alkotói tematikájához, de a hallgatókkal végzett kísérlet szorosabban reflektál az „*alkotva-kutatás / kutatva-alkotás*” egymásra ható módszeréhez. Mestermunkám három elemének részletes bemutatása a Függelékben található.

Értekezésemmel és alkotói munkáimmal is egyértelműen kapcsolódni szeretnék a már elindult budapesti köztéri művészet körül zajló diskurzushoz.

Alkotói nézőpont

Az alkotói nézőpont engedi a téma kísérletszerű megközelítését, a „*próba-hiba módszer*”¹² lehetőséget ad a szokványos megközelítésektől való eltérésre, továbbá a hagyományos emlékezeti formák új tartalommal való feltöltésére is. Emellett lehetőséget kínál a hibás kísérletek tanulságainak levonására és továbbgondolására is. A kísérletek az elméleti vizsgálatokra építkeznek, az ezek alapján megfogalmazott kérdéseket az alkotás segítségével bontom ki, értelmezem és viszem tovább, így a kortárs emlékmű eszközeinek vizsgálatát az alkotói nézőpont felől közelítem, a kutatva-alkotás / alkotva-kutatás oda-vissza ható folyamatként.

A kutatás kiindulópontját az emlékterek aktuális budapesti helyzetének több oldalról való körüljárása adja. Ez alapján felvázolódnak olyan kérdések, problémák, melyek további elméleti kutatással megismerhetőek és értelmezhetőek, de szövegben megfogalmazott tanulság helyett a problémakört először egy alkotásban értelmezem. Ezzel az intuíció lehetősége bekerül a tudományos folyamatba, és az éles definíciók által „*korlátozott*” tudományos vizsgálatban a hibázás és tanulságlevonás is megengedett lesz. Így az adott kutatási kérdést az alkotáson keresztül próbálom megfogni, tematizálni, majd ennek alapján levonni a következtetéseket, amelyek újabb kérdések felé indíthatják el a vizsgálódás irányát.

12 SKALICZKI 2024, 68-69.o

A fenti indoklás miatt azt gondolom, hogy a dolgozatomban felvázolt kutatási téma annak folyamatos változása miatt egyéni megközelítés-módokat igényelhet. Mivel ebben a helyzetben a kutatás hatással lehet kortárs beavatkozásokra, és a kortárs alkotások a kutatási folyamatban új fókuszokat eredményezhetnek, ezért indokolt lehet a „*learning by doing*” megközelítés.

TÉZIS I

Az alkotói nézőpont, mint személyes és intuitív tényező, a tudományos kutatásban közelebb hozza a gyakorlati építészeti-művészeti tevékenységet az ezt kiegészítő és segítő elméleti kutatáshoz. Az alkotva-kutatás, kutatva-alkotás összefonódással kialakulhat egy olyan módszertan, amely önreflexív volta miatt képes kortárs jelenségek megragadására. Folyamatszerűségével egyszerre képes alakítani és vizsgálni környezetét, így a határozott és véglegesnek tekintett állítások helyett kérdésfeltevással képes a kortárs jelenségeket tematizálni.

A kísérletezés, mint módszer a meglévő hagyományokra építkezik, azok kritikai elemzésével és folytatásával, így kutatásomat is végigkíséri ez a hozzáállás, amely különösen fontos lehet az emlékművek tervezésénél, hiszen „(...) az anyag rákényszeríti az emlékmű készítőjét, hogy eltávolodjon a tiszta reprezentációtól, látását meghatározott formák és méretek felé irányítja – ezek pedig mind meghatározzák az emlékezet textúráját. A rendelkezésre álló helyszín és források, [...] hozzájárul[nak] a megörökített emlék végső verziójához.”¹³

Az elmélet megismerésével csapódhatnak ki olyan gondolatok, melyeknek egy-egy alkotásban való kidesztillálása vissza tud csatolni a kutatásra is továbbgördítve azt, ezért értekezésemben először az elméleti kereteket mutatom be, majd ezeket elemzem az alkotó kísérletek alapján.

3 KORTÁRS EMLÉKEZETI FOLYAMATOK – A TÉMA LEHATÁROLÁSA

„Néhány esztendeje az emlékezet és emlékezés témája járványként terjed”¹⁴ írja Jan Assmann 1992-ben Münchenben megjelent könyvének előszavában. Az azóta eltelt több mint harminc év még inkább igazolta Assmann azon állítását, miszerint új korszak küszöbén állva az emlékezet kérdésének felértékelődését több tényező is indokolja. Úgy, mint a „külső adattárolás és vele a mesterséges emlékezet”¹⁵, „a kultúra utáni kultúra”¹⁶, amelyben valami letűnt dolog az emlékezés kommentáló feldolgozásában él tovább, és annak a generációnak a személyes emlékezetének eltűnése, amely tanúja volt a 20. századi európai történelem legsúlyosabb gáztettének és traumájának.¹⁷

Az 1990-es évek óta eltelt harminc évben számos további olyan fordulópontot lehet azonosítani, amelyek — bár teljesen más jellegűek — hasonlóan az 1980-90-es években Assmann által korszakhatárnak érzékelt, az egykori keleti blokk országai-ban zajló rendszerváltozásokhoz, új korszak kezdetének tűnhetnek. Ma a digitális kultúra térnyerése, a mesterséges intelligencia és generált valóságok felbukkanása, az Európa keleti felén lévő posztkommunista örökség személyes szálainak az elhalványulása — akár a szemtanúk kihalása, akár a hatalom narrációja miatt¹⁸ — újabb és újabb fordulópontok jelennek meg, amelyek így az emlékezet és emlékezés témáját folyamatosan terítéken tartják, újabb és újabb megközelítéseket kívánnak.

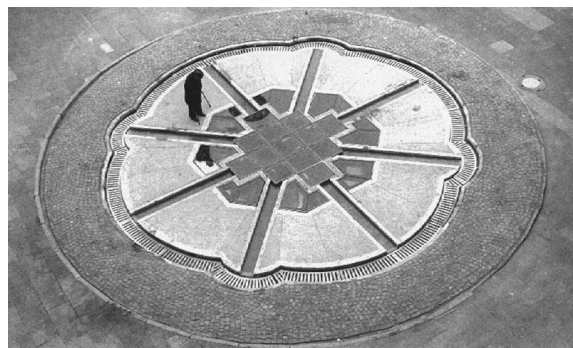
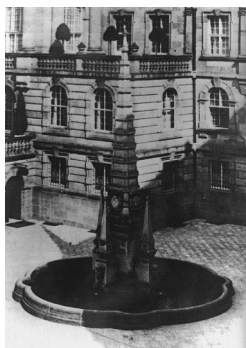
¹⁴ J ASSMANN 1997, 11-12.o

¹⁵ J ASSMANN 1997, 11-12.o

¹⁶ J ASSMANN 1997, 11.o, George STEINER kifejezése

¹⁷ J ASSMANN 1997, 12.o

¹⁸ ANDRÁS 2023, 124-125.o

Kép 3: A kasseli városháza előtt álló kút 1908-ban.

Kép 4: Horst Hoheisel Achrottbrunnen emlékműve a 13. documentára Kasselben.

Kép 5: Az emlékmű 2022-ben.

3.1 REGIONÁLIS KONTEXTUS

Ahogy a fent leírt gondolatok alapján látszik, a kortárs emlékezet-kutatás fontos fókuszterülete Kelet-Közép-Európa, és azon belül is a kelet-közép-európai köztéri emlékművek. Az elmúlt évszázadban itt lezajlott történelmi változások és a különböző korszakok éles elkülönülése és drasztikus elidegenítése a történelmi fordulópontoknál olyan töredezett és egyedi emlékezetmintákat hozott létre, amelyek a nyugat-európaiktól különböző emlékezetkultúrát mutatnak.¹⁹

„Miközben a holokausztdiskurzus (mint alapítómítosz) Nyugaton megszilárdult, keleten konkuráló és változó narratívák fontos, de megosztó gyűjtőpontja maradt”²⁰

Aleida Assmann az így kialakult holokausz- és kommunizmus-trauma „áldozati versengésének”²¹ okát az egymással konkuráló, és nem egymás mellett működő emlékezeti narratívákban látja. Ezek a kulturális emlékezetet jóra és rosszra osztják, így a megengedő „is-is” narratíva helyett az egymást kioltó „vagy-vagy”²² olvasat válik érvényessé. Assmann két trauma emlékezetét egy ellipszis két gyűjtőpontjához hasonlítja: ha az egyik pont túl hangsúlyossá válik eltolódik az egyensúly, így a két, egymással konkuráló emlékezeti gyűjtőpont folyamatosan feszültségben tartja a kelet-közép-európai emlékezetet.²³

Ezen feszültségek megértésének és tudatosításának az emlékezetkutatás és a kortárs városi emlékhelyek értelmezésében egyaránt van relevanciája.

Az európai művészettörténet-írásban erősen tarja magát a nyugat-euroatlanti szemlélet,²⁴ és az emlékezetkultúra feldolgozásában is főként a nyugati, azon belül is a német szerzők kerülnek előtérbe. Utóbbiak az európai „emlékezeti jégkorszak”²⁵ után a holokauszttal és saját múltjukkal való szembenézésből olyan hiánypótló fogalmakat és nézőpontokat vezettek be, amelyek nyelvet és eszközt adtak a holokausztrauma emlékezetkulturális megfogalmazására fogalmi és téri szinten is. Az új fogalmak (pl. *ellenemlékmű*²⁶, *antiemlékmű*²⁷) és az ezek alapján létrehozott kortárs emlékművek fontos mérföldkövek az emlékezet és az emlékművek körül zajló vitákban és kutatásban. Ezt nem elvitatva, sőt erre építkezve szeretném megközelíteni a kortárs emlékművek témáját, kiegészítve mindezt a kelet-közép-európai nézőpontból adódó lokális adottságokkal.

Centrum-periféria elmélet

Az egyetemes művészettörténet-írásra és az emlékművek körül zajló diskurzusra is jellemző, hogy a kánont jellemzően a nyugat írja, az egyetemes művészet-történetben kis kivétellel a „geopolitikai közelítés nem releváns”²⁸. Hogy mi kerül be

19 A ASSMANN 2016, 205.o

20 A ASSMANN 2016, 217.o

21 A ASSMANN 2013, 26.o

22 A ASSMANN 2013, 32-33.o

23 A ASSMANN 2016, 217.o

24 ANDRÁS 2023, 20-25.o

25 A ASSMANN 2013, 28.o szerint hidegháború a maga erős modernizációs és jövőorientáltságával az emlékezet jégkorszaka volt

26 YOUNG 1999, eredeti kifejezés "counter-monuments"

27 BOROS 2019

28 ANDRÁS 2023, 19.o

Kép 6-7: A pozsonyi szovjet felszabadítók emlékműve, a Slavín 1960-ban az átadásánál és 2022 őszén.
Kép 8-9: A budapesti Felszabadulási emlékmű 1953-ban és a rendszerváltás utáni átalakítást követően 2011-ben, történetével és szimbólikus jelentőségével Mélyi József foglalkozott, lásd MÉLYI 2021, 43.o, 2024-ben a szobor felújítása és újabb átalakítása zajlik.

a kánonba és válik láthatóvá, mi értékelődik fel, azt egyértelműen a „kulturális elit”²⁹, a trendet diktáló centrum határozza meg, de a központ és periféria kulturális különbségei miatt ez a kép nem kellőképpen árnyalt. A „globális szem”³⁰ csak a távlatból látható dolgokat veszi észre, de nem tudja befogadni mi zajlik a földközben, a távolságtartás miatt elmosódnak a részletek. „[A] földközben a realitás lokális: speciális részletekkel, belső dinamikával és személyes viszonylatokkal, amely gyakran konceptuális különbségekben vagy művészeti, filozófiai, politikai nézetkülönbségekben öltenek formát.”³¹

Bár jellemzően ma is domináns a „centrum-periféria elmélet”³², amely alapján a kelet-közép-európai művészet a fejlettség béli különbségek miatt megkétszerezve követi a nyugati mintákat, ugyanakkor létezik ennek a kortárs kritikája, a horizontális művészettörténet.

Horizontális művészettörténet

A horizontális művészettörténet, azaz regionális szempontokat felértékelő felfogás már az évezred elején (2004) megjelent Piotr Piotrowskinál.³³ Ez kimondja a centrum-periféria alá-fölé rendeltségi viszonyának kritikáját, helyette egy egyenrangú viszonyt lát szükségesnek.

Ugyan „globális szemmel”³⁴ nézve a konszenzusos keretet a centrum — azaz a nyugati művészettörténet — diktálja, és a kelet-közép-európai periféria ezt a maga sajátos törvényei szerint átértelmezve veszi át és folytatja, de a folytatás miatt a centrum művészetéhez képest új irányok is megjelenhetnek.³⁵ A keleti blokk országokban rendszerváltással megjelent egy vákuumhelyzet, amely a korábban a nehéz elérhetősége miatt egzotikumként kezelt kelet-közép-európai³⁶ művészetet egyik pillanatról a másikra helyezte át a nyugat-európai művészettel közös versenypályára, intézményi háttér, szabályozási elvárások folytonossága nélkül.

A központ és a periféria oda-vissza hatással van egymásra, de a periférikus kelet-közép-európai emlékezet a nyugat-európai konszenzusteremtő emlékezethez képest nagyon mást mutat, mivel Kelet-Közép-Európában az emlékezetkultúrában az éles történelmi váltások mentén a köztéren végrehajtott eltörlés és teljes szimbólikus felülírás a jellemző.³⁷ Ez alapján csak a hatalmon lévő csoportnak a kulturális reprezentációja történik meg a köztéren, ezért az egymáshoz közelítő, egymás mellett létező narratívák, megengedő olvasatok nélkül nem zajlott le az a kulturális vita, amelynek eredményeként elképzelhető lenne a konszenzusos működés.³⁸

29 J ASSMANN 1997, 50-60.o

30 ANDRÁS 2023, 19.o, Forgács Éva metaforája.

31 ANDRÁS 2023, 19.-o, Forgács Éva The Necessity of Writing Local Art History in the Global Context

32 ANDRÁS 2023, 23. o, Piotr Piotrowski elméletében egyszintre hozta a központ és periféria szerepét, és kialakult a „horizontális művészettörténet”.

33 ANDRÁS 2023, 23.o

34 ANDRÁS 2023, 23.o

35 Ennek a periférián lévő posztsovjét örökséget tematizáló kutatásnak már saját nyomtatott és online folyóirata is van ArtMargins címmel, egyesült államokbeli székhellyel, egyértelműen a centrumból is elismerve a perifériák hasznosságát. <https://artmargins.com/artmargins-mission/>

36 CONELLY 2020, 31-63.o John Connelly könyve alapján a régió elnevezésére nincs konszenzuálisan használt kifejezés, a Közép-Európa, Közép-Kelet-Európa és Kelet-Közép-Európa is használatos, a továbbiakban én a Kelet-Közép-Európa kifejezést használom.

37 BOROS 2001, 101-110.o

38 ANDRÁS 2023, 17-24.o

Kép 10-13 balról jobbra, fentről le: Kossuth tér szimbolikus térfoglalási emlékműveivel különböző hatalmi rendszerek alatt, a tér változását lásd még B MÜLLER, CSORBA 2020: az Andrássy Gyula szobra fölől épített „Munka Háza” című 1919. május 1-i díszlet, Rákóczi-szobor avatása 1937-ben, Kossuth tér államalapítási ünnep 1938, Nemzeti Vértanúk emlékműve 1938

Kép 14: Nemzeti Összetartozás emlékműve, Budapest, Alkotmány utca a Vajkay utca felől, a térszínről.
Kép 15: Nemzeti Összetartozás emlékműve, nézet az emlékműből a Kossuth tér irányába.
Kép 16: Nemzeti Vértanúk Emlékműve, az 1945-ös elbontása után 2022-ben visszaállítva a budapesti Kossuth térre.

Az „*emlékezti versengés*” és „*áldozati konkurencia*” különösen kiéleződik az alapító-mítoszként működő két emlékezeti fókuszpont, a holokauszt és a kommunista rendszer áldozatának kulturális emlékezetben való megjelenésénél.³⁹ Mindez tetten érhető a mögöttük álló intézményrendszereken, támogatásokon és láthatóságon.⁴⁰ A fentiekkel összhangban számos politikailag és kulturálisan megosztó téma kizsorszor a kulturális emlékezet látható spektrumáról, vagy kerül egy-egy hatalom szimbolikus fókuszába.⁴¹

A konszenzus hiánya és az elnyomásban lévő társadalmi csoportok emlékezeti tehetetlensége miatt a kelet-közép-európai köztéri művészetfelfogást erős belső törésvonalak feszítik, hiszen az egyszerre termeli ki kulturális emlékeit, azok kritikájával.⁴² Így mind a művészettörténet-írásban, mind a köztéri emlékművek esetében fontos lenne egy megengedőbb megközelítés, amely a kizárólagosan elfogadott irányok súlykolása helyett többféle olvasatot tesz lehetővé, és teret tud adni az ezen ellentétek feloldását elősegítő társadalmi diskurzusnak.⁴³

TÉZIS 2

A kelet-közép-európai regionális sajátosságok a magyarországi kulturális emlékezetben belül is megjelennek. A 20. század során bekövetkezett történelmi korszakváltások miatt a kulturális emlékezeti narratíván belül jellemzőek az éles —gyakran ellenkező előjelre történő— váltások, amelyek miatt a közösségi identitást biztosító kulturális emlékezet és az egyes csoportokat alkotó egyének emlékezete konfrontálódik. Ezen konfliktus a különböző szempontok megvitatása nélkül nem feloldható, ám erre az egyolvasatú, irányított narratívájú emlékművek kevésbé alkalmasak. A kortárs emlékműveknél így fontos a kísérletező hozzáállás és az árnyaltabb lokális és elemző nézőpont felvétele.

39 A ASSMANN 2016, 198-223.o

40 A ASSMANN 2013, 28.o A sztálinista rezsim áldozatainak emlékezete még nem kapott hangot, amely jól látszik az emlékezeti szálak mögötti intézmények hiányán, míg a holokauszt emlékezete az európai kultúrában intézményesült. Az orosz sztálinista emlékezet tanút egy orosz civilszervezet fogta össze, amely marginalizálva időnként elnyomva működött.

41 O/ WEHNER 2

42 A ASSMANN 2016, 225.o

43 A ASSMANN 2013, 32-33.o

3.2 HAZAI KONTEXTUS, LOKÁLIS JELENSÉGEK MAGYARORSZÁGON

A magyarországi helyzet a fent vázolt kelet-közép-európai kontextusra sokban hasonlít. Az egymást követő rendszerek, amelyek az előző rendszer teljes megkérdőjelezésére és elutasítására épülnek, töredezetté tették a nemzeti emlékezettörténeti kánont. A nyilvánosságban tematizálásra szoruló témák a köztérről sok esetben a személyes emlékezet tereibe kerültek át, a korábbi rendszerben átélt történések, traumák, emlékek az új rendszerben inkább kínos, elhallgatnivaló tabutémákká váltak.⁴⁴ Ugyan egy-egy kiemelkedő művészeti alkotás reagált ezekre a feldolgozatlan emlékezeti szálakra (a rendszerváltással bekövetkező változásra pl. Liane Lang beavatkozásai a Memento Parkban, 2009, Kis Varsó „*Instauratio*”, 2004 vagy akár StAuby Tamás a „*A szabadság lelkének szobra*”),⁴⁵ de ezek az alkotások nem váltak az emlékezeti kánon sarokpontjaivá.

Létrejött a „*hosszútávú küszöb alatti emlékezés*”.⁴⁶ Egy történet, történelmi esemény értelmezése egyik pillanatról a másikra vált ellenkező előjelűvé, amely igaz volt akár a Tanácsköztársaságot követő Horthy-rendszerre, akár a szocialista diktatúra éveire is, amely a rendszerváltással nyert új olvasatot. Boros Géza művésztörténész kutatásait alapul véve megállapítható, hogy a politikai rendszerváltások kísérőjelensége az emlékezetpolitikai nézőpont-váltás, amely a köztéri emlékművek átalakítását is magával hozza, „*minden új hatalom a köztéri jelképeken keresztül is igyekszik meghatározni és átértelmezni a múlthoz való viszonyát*”⁴⁷.

Így például az első holokauszt témában készült emlékmű, Makrisz Agamemnon mauthauseni koncentrációs táborba készült Mártíremlékműve⁴⁸, amelyen a megformált alakok öklüket rázó munkásoknak tűnnek, és amely a holokausztot, mint népi társat nem értelmezi. Ehelyett az alkotás a korabeli antifasiszta emlékezetpolitikai kánont tükrözte, amely „*(...) a holokausztot egy meglehetősen széles történelmi elbeszélésbe ágyazta, az áldozati szerep »pesszimiztának« tekintett ábrázolása helyett a hangsúlyt az ellenállásra helyezte*”.⁴⁹ Ugyanúgy a holokauszt témában, de a rendszerváltás utáni emlékezetkultúrában készült a Duna-partra 2005-ben Can Togay és Pauer Gyula által jegyzett „Cipők a Duna-parton” emlékmű. Ez esetben a megváltozott kulturális környezetben már az áldozatiságot és az áldozatok után keletkezett hiányt jeleníti meg az emlékmű finoman, de egyértelműen narratív módon. Az emlékmű tervezett korróziójával, álladóság és múltkonyság és folyamatos emlékezeti munka megidézésével előremutató, a hatalmi szándékot és személyes emlékezeti szálakat egyszerre triggereli.

A kevés jó példa ellenére személyes emlékek és emlékezet relativizálásával létrejött az a máig tartó elhallgatás, aktuális nézőpont szerinti felülírás, amelynek

44 ANDRÁS 2013, 124.o

45 ANDRÁS 2010, 43-44.o

46 A ASSMANN 2016, 69.o

47 BOROS 2001, 101.o

48 a szobor másolata ma is megtalálható a budapesti Vízafogó Duna-partján, de megjelenésével egyáltalán nem tartozik a jól olvasható holokauszt emlékművek közé

49 O/OSA

Kép 17: Makrisz Agamemnon, a magyar áldozatok emlékműve 1964-ben a mauthauseni az egykori koncentrációs tábor helyén.

Kép 18: Ugyanez a szobor 1980-ban a Magyar Nemzeti Galéria előtt a budai várban, Makrisz Agamemnon életmű kiállításakor.

Kép 19: Ugyanez a szobor 2017-ben a budapesti Vizafogó Duna-partján.

előzményei azok az állampárti diktatúra éveiből származó önéletrajz-átíró, történelemhamisító narratívák, amelyek akár Nádas Péter elbeszéléseiből, akár György Péter írásaiból megismerhetők.⁵⁰ Ezekben egyes események értelmezésénél, az önéletrajzokban adott személy szerepét az aktuális elvárásokhoz igazítják, életrajzi módosításokkal, sőt gyakran korábbi fotók manipulálásával is.

„A csend csendet szült, egyik elhallgatás pedig a másikat. Bort elhallgatni komolyabb kaland volt, mint az 1956-os őszt eltüntetni. Az egyik elnémított emlékek a nyomán szóba sem hozni többé a másikat.”⁵¹ írja György Péter Apám helyett című könyvében, és bár ennek a személyes és kollektív csendnek a megtörésére egyre több kísérlet született, a köztéri emlékművek és a kulturális emlékezet terén évtizedek óta magunk előtt görgetett problémák feltárásához, megoldásához a különböző traumák és emlékek tematizálásához szükséges nyilvános viták — amelyek helye egyértelműen a nyilvános térben van — még váratnak magukra.

Történelmi küszöbpontokra jellemző felülírás

A hatalmi döntéshozói környezet, a városi tér fent leírt láthatósága és kommunikációs-platform jellege miatt, mindig a saját narratívája díszletét hozza a közterekre, annál inkább, minél inkább reprezentációs funkciójú egy tér. Mivel Kelet-Közép-Európában gyakran változott a hatalmi irányítás, ez a köztéri művekben, azon belül is különösen a pátosszal átítatott emlékművekben megjelenik.

Emiatt főként az emlékezeti fókuszú tereken jellemző a köztéri műalkotások, emlékművek lecserélése a történelmi küszöbpontok váltásánál. Ugyan, ez a fajta lecserélés nem csak Kelet-Közép-Európára jellemző jelenség, de itt az elmúlt évszázadra jellemző történelmi váltások sűrűsége miatt, a terek emlékezetkultúrájának folyamatos felül- és újraírása a váltások forradalmi jellege, azaz az előző rendszer teljes megkérdőjelezése miatt különösen áthatóan jelenik meg.

Ezért a régióban, azon belül Magyarországon is jellemző a folyamatos felül-, és újraírás, amely miatt a reprezentációs terek elvesztik a történelmi lenyomatokon keresztüli olvashatóságukat, így díszletté alakulnak, történelmileg rétegzett városi tér helyett. Ez a probléma megjelenik az emlékművek körül zajló kortárs képzőművészeti diskurzusban is, és a „klasszikus emlékművek kontextustalanságból adódó válsága”⁵² egyre egyértelműbben megfogalmazódik. Főként arra a klasszikus emlékmű-típusra igaz ez, amely egy, az adott kor történelmi olvasatából fontos és kiemelkedő személynek állít szobrot, dicsőítve és idealizálva az adott szereplőt.

Ez a fajta emlékmű a történelmi távlatban megjelenő kritikai olvasat és narratívaváltások miatt Kelet-Közép-Európában nagyon gyorsan inflálódik. Ugyanígy gyors avulásnak van kitéve minden olyan gondolat térbeírása, amely egy változtathatatlannak és állandónak tekintett kultúrát feltételez. Mivel „[a]z emlékezet a konkrétban gyökerezik, a térben, a gesztusban, a képben és a tárgyban.

50 NÁDAS 2017, GYÖRGY 2000, 14-28.o, GYÖRGY 2012, 214.o

51 GYÖRGY 2012, 161.o

52 MÉLYI 2022/2 és O/MÉLYI

Kép 20-21: A 2015-ös ljubljana, Minden háború hőseinek állított emlékmű*, bár eszközkészletében, térszervezésében, a hiány megjelenítésében kortás módon jelenik meg az emlékmű, a múlt relativizálása, a hősi és áldozati szerepek összemosása miatt számos kritika illette. Bár kortás emlékműként jól használja a mai kor eszközeit, de mivel nem reagál arra a lokális kelet-közép-európai jelenségre, amelyben a lokális történelem miatt sokszor ugyanazok a személyek és szervezetek jelennek meg erőszaktevéként és áldozatként. A történelmi fordulatok következtében mondanivalójában relativizálja ezeket a szerepeket, és a „mind áldozatok vagyunk” populista üzenetével kifejezetten hátráltatja az emlékezéshez szükséges szembenézést.**

* fordítás, eredeti angolul: Monument to the Victims of All Wars, szlovénul: Spomenik žrtvam vseh vojn, vagy Spomenik vsem žrtvam vojn

** KIRN 2019, 50-56.o emlékmű szerepe és kritikája.

*A történelem csak időbeli folyamatokhoz, fejlődési ívekhez és dolgok közötti viszonyhoz kapcsolódik. Az emlékezet abszolútum, míg a történelem csak a viszonylagost ismeri.*⁵³ A gyors avulás nem csak a tartalomban érhető tetten, hanem a megvalósulás formájában is, hiszen „ezek az alkotások a legritkább esetben tartoznak a művészek életművének csúcsteljesítményei közé”⁵⁴ és a sok kevésbé színvonalas alkotás tovább rontja a köztéri szobrászat megítélését és „hozzájárul a vizuális kultúránk elmaradottságának konzerválásához”.⁵⁵

Abszolút és viszonylagos

Emiatt az abszolút és viszonylagos között feszülő ellentét miatt a kortárs diskurzusban megjelennek a kritikai emlékmű-fogalmak⁵⁶ és az új műfajok. Ezek egyre inkább érvényre jutnak —különösen régiókban—, és a felül- vagy újraírások helyett egy folytatható, nem megkövült emlékműképet vetítenek előre. Ehhez azonban szükség lehet az emlékmű-fogalommal kapcsolatos paradigmaváltásra, és új eszközök, műfajok használatára is.

A kortárs városi térben a klasszikus köztéri emlékművek bizonytalan helyzetbe kerülnek: míg a fókuszterületen gyakran cserélődnek, addig kevésbé frekvenciát helyeken szellemi többletük miatt megváltoztatásuk vagy akár elbontásuk nehézkes, bár az általuk képviselt emlékezetpolitikai narratíva sok esetben már érvényét veszítette. Legtöbb esetben egy emlékművet állítani egyszerűbb, mint egy emlékművet elbontani, így ezek a hagyományos, irányító narratívájú művek sokszor a köztereken maradnak, mivel örökkévalóságnak-szántságuk miatt értékük megkérdőjelezetlen marad.

Ahogy Eduard Freudmann osztrák művész fogalmaz az emlékművek válságával kapcsolatos kérdésre: „nem az emlékmű van válságban, hanem csak az emlékmű bizonyos formái. Nem csak a személy-emlékmű, [...], hanem az a gondolat, hogy az emlékmű szent. Az az avatásától kezdve változtathatatlan. [...] Paradigmaváltásra lenne szükség az emlékmű szemlélésében, egészen odáig, hogy az emlékművet változóknak és változtathatóknak tekintsünk”.⁵⁷

Ennek a folyamatnak urbanisztikai hatása azonban kevésbé feltárt. Miközben szinte soha nem látott mértékben gyarapodnak klasszikus típusú emlékművekkel közttereink,⁵⁸ az ezek társadalmi befogadását eredményező viták nem zajlanak le. Annak ellenére sem, hogy ezen diskurzusnak önmagában is lehet köztérépítészeti vonzata, valamint a hagyományos emlékállítástól eltérő építészeti-urbanisztikai eszközöket (is) inspirálhat. Az emlékmű fogalmának kortárs átértelmezésével, a műfaji és eszközbeli határok kiterjesztésével, a hagyományos —narratív— szobrok helyett több olvasatú, finomabb és rétegzettebb jelentéstartalmú emlékhelyek hozhatók létre, mellyel elkerülhető a közterek jelentésrétegeinek túltelítődése.

53 NORA 1999, 142.o

54 BOROS 2001, 38.o

55 BOROS 2001, 39.o

56 Pl. posztemlékezet, melynek helyei nem üresek, hanem olyan újabb narratívákkal vannak beírva, amelyek érthetetlenek vagy ellentétesek az emlékezet régebbi rétegeivel, sőt talán még sértőek is ezekre az emlékekre nézve. BLACKER 2013, 173-175.o

57 O/MÉLYI és MÉLYI 2022/2

58 O/WEHNER

Kép 22: Weinheber több lépcsőben elalakított emlékművének mai változata. A folyamat jó mintapéldája az emlékművek eszközként való használatára a nyilvános térben zajló diskurzusokban. A 2010-es térátnevezés* már felhívta a figyelmet a mai emlékezeti álláspontra, és a Bécs közterén a náci propagandagépezetben aktívan résztvevő költő ünneplése közötti ellentmondásra. A művészcsoporthoz javasolta ennek feloldását az emlékmű átalakításával. 2011-ben először ezt elutasították. Ezt több hekkeléseszerű beavatkozás követte, amely jelezte a szándék komolyságát, végül a 2013-as állapot rögzült, amelyre a hatósági engedélyt is megadták.

* O/MÉLYI "Platz der auf Betreiben der Akademie 1938/39 vom Platz vertriebenen Jüd_innen", azaz azoknak a zsidóknak a tere, akiket 1938-39-ben az Akadémia kezdeményezésére szorítottak ki a nyilvános térről.

Pátosz és giccs

Az emlékművek körüli diskurzusból eredő változásoknak mind fizikai, mind térhasználati hozadékaik vannak. Azonban ennek egyik leginkább fennálló gátja a hagyományos emlékműveket övező és „érinthe-telenné” tevő pátosz. Ez a fajta ünnepélyesség már ezeknek a műveknek a felállításakor is megjelenik, mind témájukban, mind heroikus megjelenésükben, és üzenetének olvashatóságában is. Ezek a művek régies modorban beszélnek, archaikus kifejezésekkel, mondanivalójuk nehézkes és elavult. Bár jelen vannak a köztéren, ez a fajta változtathatatlan-ság egyszerre őrzi meg és fedi el ezeket a műveket, vonja be a „figyelem ellen valamiféle impregnáló anyaggal”.⁵⁹

Ugyanakkor a fenti jelenség mellett megjelent egy másfajta köztéri művészet, amely hiperrealisztikusságával vagy gyerekjáték léptékűségével szerethető, és könnyen fogyasztható, ám felszínes és geszterű, és mondanivaló-nélküliségével infantilizálja a nézőt. A leginkább a nosztalgiára és a konfliktusmentességre építő „szerethető szobrok” emlékezetpolitikai szempontból problémátlanok ugyan, de köztéri művészeti szempontból nagyon is problémásak.⁶⁰ Egyrészt deheroizáló modoruk miatt, amely a pop arttal bővített „humanisztikus” naturalizmus szintjén rekedt,⁶¹ másrészt ezek a művek úgy fedik el a köztéri helyzeteket, hogy elveszik a teret az olyan emlékezeti szembenézések elől, amelyek tematizálása és nyilvános térbe kerülése elengedhetetlen a társadalmi megosztottságok felszámolásához. Ahogy Benedek Kata fogalmaz a Budapest utcáit elárasztó miniszobor jelenséggel kapcsolatban, mely véleményem szerint a zsánerszobrok többségére is igaz: „a giccs nem művészeti tétel, hanem konfliktusmentes tömegkulturális áru, amely nem kíván gondolati erőfeszítést a fogyasztó részéről, más szavakkal, kihasználja a közönség érzelmi és gondolati kiszolgáltatottságát.”⁶²

A giccs ártalmatlannak tűnő és szerethető felületével, mint finom csillámpor fedi le a köztér felületeit, és borítja el a valós problémákat. Miközben elveszi a helyet mind a mindennapi használattól, mind mélyebb megértést célzó emlékművek elől, köztérbe kerülésével itt is általánosan elfogadottá válik, művészeti kvalitás és mondanivaló nélkül is képes kötődést kialakítani és permanensé válni.

Irányító vagy megengedő térhasználat

Az emlékezetfogalom változtathatóságának megjelenésével, a pátosztól való megfosztással, a hagyományos típusú, heroikus megjelenésű, irányító emlékezési narratívával bíró művek helyett megjelennek vagy szerepet kapnak azok az alkotások, amelyek az élő, személyes emlékezetet helyezik a fókuszba. Ezeknek a műveknek az értelmezése megengedőbb, többféle olvasatot tesznek lehetővé, és emiatt a köztéren betöltött szerepük is jelentősen változik.

A pátosztól való megfosztás lehetővé teszi kiemelt helyzetük feloldását és többféle hozzájuk kapcsolódó téri viszony kialakítását. Egyre inkább elterjedőben van, még a korábbi, személyeknek állított emlékművek esetében is, hogy a művek

59 MUSIL 2000, 335.o

60 O/P SZÜCS

61 O/P SZÜCS

62 O/BENEDEK

Kép 23: Trefort-kerti emlékmű, szerzők Bujdosó Ildikó, Fajcsák Dénes, Lukács Eszter, Roth János, Szabó Levente, Szigeti Nóra
Kép 24: Reformáció 500, szerzők: Szabó Levente DLA, Polgárdi Ákos

a térrehabilitáció során lekerülnek talapzatukról, és a városi térhasználók fölé magasodásuk helyett másfajta viszonyulást is megengednek, mint például a Kossuth téren található József Attila szobor esetében, ahol a lépcsőre ültetett szobor találkozási ponttá alakult. Utóbbi olyan helyen teremt téri hangsúlyt, ahol a használat is intenzív, így orientációs ponttá válhat a téren.

Az új típusú emlékművek a többféle, megengedőbb viszony miatt korábban a kiemelt fontosságot hangsúlyozó monumentalitás helyett sokkal visszafogottabban jelennek meg. Nem céljuk a hivalkodó, állandó emlékeztetés, hanem felfedezhető jelként működnek. Emiatt mind a méretük, mind a téren betöltött helyzetük megváltozik. Ilyen például a Trefort-kerti emlékmű⁶³ 2 cm-es csikja, amely egy áthaladásra használt tér térfalába került, periférikus helyzetben.

A felfedezés, a megértés és az egyéni olvasat megfogalmazása használó aktivitást igényel, emiatt a direkt narratívával kommunikáló emlékművekkel szemben ezek a művek jellemzően lassabban, több rétegben olvashatók, amelyek elmélyültebb kapcsolódási lehetőségeket igényelnek. Ilyen például a Móricz Zsigmond körtéri egykori közlekedési célú épület, a szájhagyomány szerint „Gomba” körüli ’56-os emlékmű. A megengedő narratíva miatt az emlékmű üzenete személyenként más-más módon interpretálható, de az olvasat időben is képes alakulni. Ez a rétegzett tartalom egy új csatornán kommunikál az emlékezővel, így felszabadíthatja a köztereinket a túldimenzionált, egyolvasatú, de szimbolikájában mégis nehezen felfejthető zsánerszobor-, illetve hagyományos hatalmi szimbólum típusoktól. A korábbi szakralizált⁶⁴ téri helyzet, amely a térhasználatot erősen korlátozza (miután irányító térhasználatot eredményez) feloldódik, az emlékmű már nem egy piederasztálra állított szobor, hanem egy interakciót igénylő köztéri alkotássá válhat. Léptéke, jellege és befogadási távolsága is többféle. Értelmezhetővé válnak városi léptékű emlékművek, amelyek akár egy városrész múltjának megjelenítésére (pl. Hetedik Múterem Gettó emlékműve),⁶⁵ akár identifikáció erősítésére is szolgálhatnak (pl. Kálvin téri Reformáció 500 emlékmű - Szabó Levente DLA és Polgárdi Ákos alkotása).⁶⁶ Az ilyen alkotás-elhelyezés ugyan a korábbiakhoz hasonlóan szintén döntéshozói helyzetből történik, az alkotás nyitottságával avulása, mondanivalójának inflálódása kevésbé gyors.

Az emlékmű-köztér viszony egy összetett kapcsolatrendszer, amely a térszervezés, tértörténet, a hatalmi reprezentáció és a közösségi használatról függően különböző viselkedésmódokat mutat, amelynek feltárása a köztéri nyomhagyás /emlékműállítás intézményi, jogi és térbeli lehetőségeinek megismerése mentén lehetséges.

63 O/ELTE TREFORT

64 O/MÉLYI

65 O/HETEDIK 1

66 O/REFORM

Kép 25: Gettó emlékmű, generáltervező: Hetedik Műterem Kft.; a 2023-2024-ben megvalósuló mű tervezői: Szabó Levente, Biri Balázs, Rátgéber László; a 2021-es tervpályázat tervezői: Szabó Levente, Biri Balázs, Breuer Anna, Surján Borbála, Szilágyi Szabolcs
Kép 26: Móricz Zsigmond téri '56-os emlékmű, szerzők: Balázs Marcell, Pelle Zita

Intézményi sajátosság

Magyarországon a köztéri művészetet így ezen belül a köztéri emlékműveket szabályozó jogi és intézményrendszer szintén nagyon töredezett képet mutat. Ez a fajta töredezettség egyrészt adódhat a szintén gyors történelmi váltásokkal létrejövő törésvonalakból, amelyek nem csak a korábbi korszak köztéri műveit, de a felállításuk mögött lévő intézményrendszert is elutasítják, így minden korszakban az elejéről kellene felépíteni az intézményeket is, miközben a jogfolytonossági kérdéseket is tisztázni kellene.

A rendszerváltás előtti iparművészeti lektorátus intézménye mára elvesztette minden tényleges hatáskörét, helyét nem igazán vette át semmilyen átfogó szervezet, így Mélyi József 2019-es szavaival élve eljutottunk addig, hogy mind az emlékművekben, mind „[a] köztéri alkotásokban nincs már művészet, a felállítások mögött nincs intézmény. A köztéri szobrászat a mai Magyarországon eltűnt, nem létezik, egy darab a kultúránkból elveszett.”⁶⁷

A teljes szabályozás hiánya azonban valójában szabályozási káoszt jelent. Az irányadó jogszabály a köztéri művészetéről szóló 1991. évi törvény⁶⁸, amely előírja, hogy közterületen a művészeti alkotás elhelyezéséről, átalakításáról, elbontásáról település vagy kerület önkormányzatának képviselőtestülete, fővárosi tulajdonú területeknél a fővárosi önkormányzat közgyűlése dönt⁶⁹, amely döntéshez a műalkotás művészeti értékére vonatkozó szakvéleményt kell beszerezni.⁷⁰ A szakvélemény formai, tartalmi követelményéről és pozitív bírálatáról törvény nem rendelkezik, így valójában ez nem jelenti a szakmai szempontok érvényesülését. És bár a fővárosi tulajdonú közterületen vagy épületen elhelyezendő alkotások esetében a Budapest Galéria ad ki ilyen szakvéleményt, más esetekben nincs megjelölve ilyen intézmény sem, összehangolt munkáról vagy szempontrendszer-ről pedig nem találni semmilyen információt.

A független egységes szakmai szempontok helyett, így különböző területi képviselőtestületek döntenek a köztéri műalkotások elhelyezéséről és fenntartásáról, amelyek például Budapest esetében a különböző képviselőtestületek eljárási rendje miatt teljes káoszt teremtettek az elmúlt években.

Így valójában a köztéri alkotások körül zajló diskurzusban hiányosság tapasztalható mind a szabályozási, mind a megbízó, mind a kulturális emlékezeti viták lefolytatásában. A fenti anomáliák miatt a folyamat már elérte azt a pontot, amikor Budapest Főváros felismerte a változás szükségességét, így a fenti problémák megoldására, hosszas szakmai egyeztetés után 2022 őszén megjelent „Budapest Köztérművészeti Kézikönyve”.

67 MÉLYI 2019

68 O/ÖNKORMÁNYZAT TÖRVÉNY

69 O/ÖNKORMÁNYZAT TÖRVÉNY 109. § (1)

70 O/ÖNKORMÁNYZAT TÖRVÉNY 109. § (2)

3.3 BUDAPEST

Budapest helyzetfelismerés

2020-ban a Budapest Főváros Önkormányzata cikksorozatot indított a Budapesti köztérszobrászat helyzetéről az artportal.hu szakmai portálon. A cikksorozat és az abból készült Budapest Köztérművészeti Konceptió a jelenlegi Budapesti köztéri művészet helyzetét jól körüljárja, és bár a köztéri művészeti alkotások szélesebb körére fókuszál, mint csupán az emlékművek, a helyi nézőpont feltárásához jó kiindulópontot adhat.

Vitaindításként Gy. Németh Erzsébet „*Elégikus prolóógus*”⁷¹ című írása jelent meg 2020 májusában, amelyben általános problémákat kérdéseket fogalmazott. Ezt a cikket hét felkért szakember – művészettörténész, történész, kurátor írása követte, amelyben a jelenlegi helyzet ismertetésén túl,⁷² annak kritikáját is megfogalmazták, és javaslatot tettek a köztéren kialakult káosz felszámolására.

Az első cikkben Wehner Tibor⁷³ művészettörténész a budapesti „szobor túltermelési válság”-ról írt, amelyet a Gesztenyés kert szobrainak és azok városi téri helyzetének elemzésével mutatott be, továbbá szoborállítási moratóriumot is javasolt. Kertész László⁷⁴ művészettörténész a köztérhasználat, köztéri funkciók felől közelítette meg a kérdést, majd Farkas Viola⁷⁵ művészettörténész az emlékművek és a köztéri szobrok különbségére hívta fel a figyelmet, és újabb szobrok létesítése helyett a közösség edukációját jelölte meg célként. Pótó János⁷⁶ az emlékművek hatalmi reprezentációs szerepét mutatta be, majd Gadó Flóra és Sárai Vanda⁷⁷ kurátorok ezeknek a hatalmi narratíváknak az erodálódását ismertették a „*Black lives matter*”⁷⁸ szobordöntési hullám aktualitása kapcsán. P. Szűcs Júlia⁷⁹, művészettörténész pedig a köztéren kialakult „*szerethető szobrok*”-ról⁸⁰ mint problémás jelenségről írt zárásként.

A cikksorozatot egy szakmai kerekasztal beszélgetés, majd egy pilotprojekt-ként működő pályázat követte, amelyet Budapest Főváros Önkormányzata, Budapest Főváros Levéltára és a Budapest Történeti Galéria írt ki 2021-ben, a Háborúkból megerőszkolt nők emlékezete témájában⁸¹. A pályázatot egyéves előkészítő folyamat előzte meg, amelynek során mind a háborús erőszak témájában, mind annak vizualizációjában, valamint köztéri megjelenítésében forrásokat gyűjtöttek, előadássorozatot szerveztek a kiírók. Ennek során a tervezendő emlékmű narrációját karakteresen elválasztották a hatalmi szoborállítási

71 O/GY NÉMETH

72 O/ÖNKORMÁNYZAT TÖRVÉNY 109 § (1)-(2) bekezdés

73 O/WEHNER

74 O/KERTÉSZ

75 O/FARKAS

76 O/PÓTÓ

77 O/SÁRAI GADÓ

78 Black Lives Matter egy decentralizált társadalmi és politikai mozgalom, amely a feketékkel szembeni társadalmi diszkriminációra és rasszizmusra kívánja felhívni a figyelmet. Ugyan a mozgalom elsősorban a feketék elleni rasszizmusra irányult, ennek kapcsán bővebben értelmezve több elnyomott csoporttal szembeni diszkriminációra és rendőri agresszióra is fel kívánja hívni a figyelmet (pl. az aboriginalok - Ausztrália, a bevándorlók - Franciaország) és a gyarmatosító nyugattal szembeni kritikai mozgalom egyik fontos eleme.

79 O/P SZÜCS

80 O/MOLNÁR

81 O/ELLHALGATVA 3

gyakorlattól:⁸² komplex edukációs, forrásfeltáró, érzékenyítő elemeket is beemeltek eszközként a köztéri jelemelés mellé.

Budapest Köztérművészeti Konceptió

A szakmai párbeszéd és mintaprojekt tanulságait összefoglalva fogadta el és jelentette meg 2022 őszén Budapest Főváros Önkormányzata a 2022-2025 közötti időszakra vonatkozó Budapest Köztérművészeti Konceptióját⁸³. A koncepció „*kijelöli a közterekről és a köztéren elhelyezendő művészeti alkotásokról való párbeszéd javasolt, elvárt irányait. A fennálló problémák és nehézségek ismeretében kíván kapcsolódni a fővárost érintő fejlesztési tervekhez, ezek társadalmasításához, valamint a vizuális kultúra edukációs lehetőségeit használva igyekszik segíteni, hogy olyan vizualitásában izgalmas, léptékében befogadható, mondanivalójában releváns, sokakat bevonó és érthető városi környezet jöjjön létre Budapesten, amely segíti a köztérhasználat demokratikus jellegének erősödését.*”⁸⁴

Az alapvetésekben a helyzetértékelés alapján felmerült problémákat fogalmazza meg, majd az ezt követő két fejezetben egyrészt az új köztéri műalkotások elhelyezésének kérdésköreit, másrészt a meglévő alkotások fenntartásának, védelmének és felújításának kérdéseit taglalják az egyes fejezetekhez blokkonként önkormányzati feladatokat is rendelve. Bár az előkészítés és felvetett célok mintaadóak, fontos megjegyezni, hogy a koncepció nem bír kényszerítő jelleggel, csak ajánlást tartalmaz az önkormányzatok és „*megrendelőik*” számára, tehát hivatalos és szakmai, de nem kötelező. Ugyan a koncepció számtalan jó felvetést vázol fel, néhány ponton azonban kiegészítésre szorul. A köztéri művészetet még mindig egyértelműen a szobrász szakmához köti, holott annak műfaji változásai ezt nem minden esetben indokolják.⁸⁵

A public art műfaji változása miatt szükség lenne a nyilvános tér tágabb értelmezésére, a napjainkban megjelenő virtuális és hibrid tartalmak miatt a városi térben megjelenő fizikai tárgyak mellett érdemes lenne foglalkozni akár virtuális tartalmak előhívásával, akár akcionista- eltűnő, de helyteremtő elemekkel is. A koncepcióban még mindig az az általános vélekedés, hogy az emlékművek jelenkori reakciók, amelyek a jövő számára hordoznak valamiféle üzenetet, emiatt a köztéri emlékműveket körül lengi egyfajta pátosz, amely akadályozza a folytathatóságot és alakíthatóságot, továbbá az emlékművek körüli dialógus lehetőségét. Emiatt az elméleti rendrakáson és a szabályozási és jogi helyzetek tisztázásán túl fontosnak tartom az alkotói nézőpontból való vizsgálódást, új műfajokkal, művészeti megközelítésekkel való kísérletezést, amely eltávolodva a hagyományos megközelítésektől megoldást nyújthat akár az időbeliség feloldására, akár a diskurzusteremtésre.

82 DOBÓ 2023,122-124.o

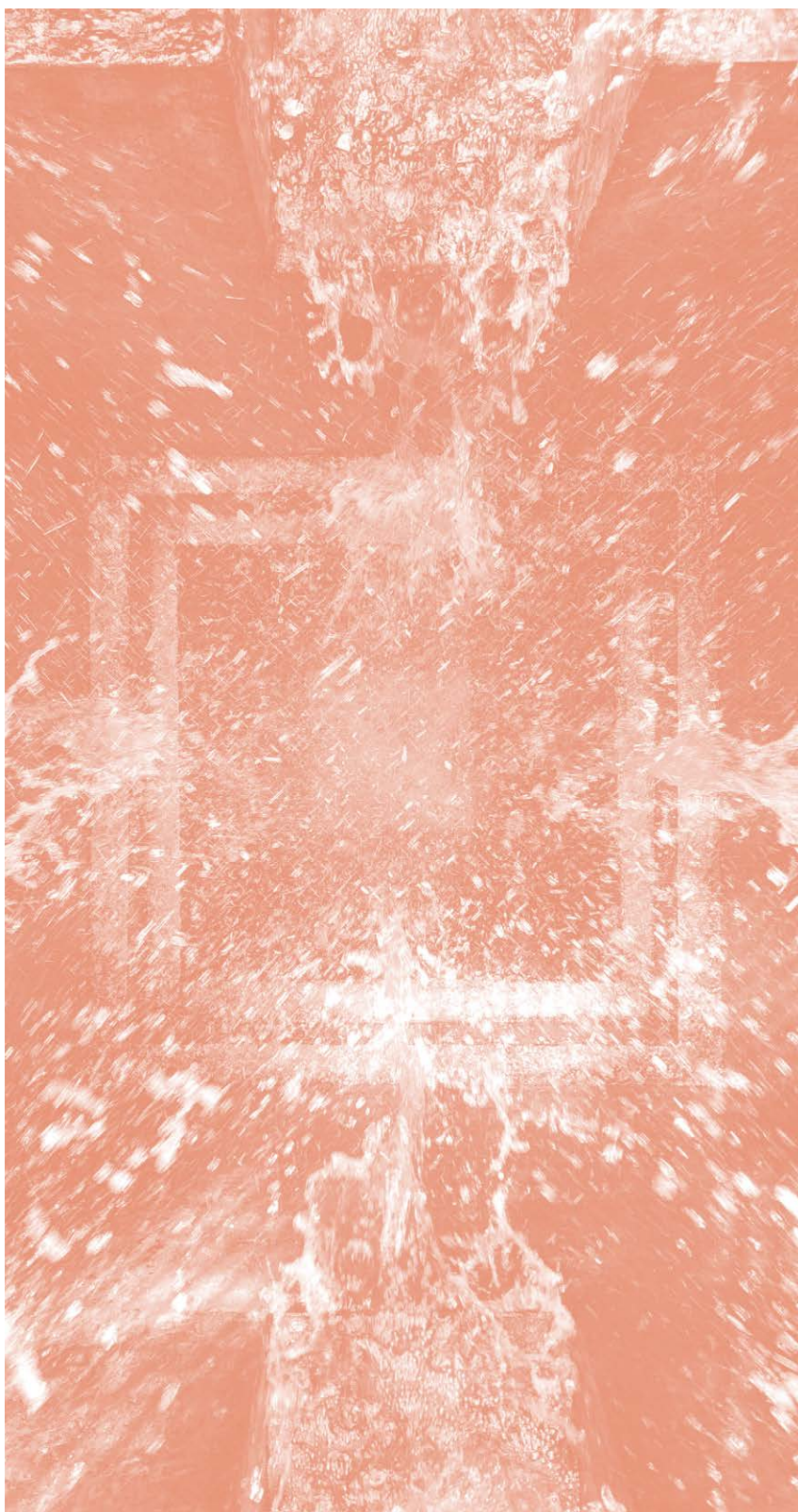
83 O/BUDAPEST GALÉRIA 3

84 O/BUDAPEST GALÉRIA 2

85 Például O/VARIÁCIÓK

Esettanulmányok / Kísérletek

Disszertációm következő szakaszában a módszertani fejezetben ismertet alkotva-kutatás oda vissza ható módszere segítségével három kérdéskört mutatok be három különböző alkotási folyamaton keresztül. Az újfajta emlékezet-megközelítések miatt fontossá vált különböző nyilvános térrétegek működését az emlékmű tervezésben a 2021-ben kiírt Háborúban megerőszkolt nők emlékezete pályázat alapján fejtem ki. Majd a kortás köztér komplexitását, az egyes látható és nemlátható elemek egymásra hatása által kialakuló komplex emléktér lehetőségeit vizsgálom a 2022-ben az MTA 200. évfordulója alkalmából kiírt pályázat kapcsán. Zárásként az emlékműpályázatokról elrugaszkodva egy oktatási folyamaton keresztül próbálom értelmezni az interdiszciplináris megközelítések fontosságát, valamint a szakmán belüli és kívül együttműködések oktatásba emelésének lehetőségét, a 2023 tavaszán a BME, Urbanisztika Tanszék, Városi aktivizmus tárgya keretén belül Budapest 150. évfordulója alkalmából a népligeti Centenárium Parkban létrejövő hallgatói munkákon keresztül.

4 A NYILVÁNOS TÉR SZÉTSZÁLAZÁSA: EMLÉKEZET-RÉTEGEK

4.1 ASSMANN-FÉLE HÁROM KÍVÁNALOM SZERINTI EMLÉKEZET-RÉTEGEK⁸⁶

Jan Assmann szerint az identitást biztosító tudás tárolásának az írás lehetősége nélkül nincs más helye, mint az emberi emlékezet. Ahhoz, hogy az a tudás érvényre juthasson három kíváncsúnak kell teljesülnie: a tárolhatóság, előhívhatóság és közölhetőség, azaz a költői megformáltság, a rituális megjelenés és a kollektív részvétel.⁸⁷

A korábbi korokról fennmaradt emlékmű-szobrok ezeket a kíváncsúkat a szobrászat eszközeivel mutatták meg, vagy az emlékezni kívánt személyt jelenítették meg, vagy az emlékezet tárgyát művészi allegóriákkal átírva egy olyan komplex jelrendszert teremtettek, ami kifejezetten a „tudás-elitnek”⁸⁸ szól. Ezeknek az áttételes olvasatoknak a dekódolása a társadalom „közrendű”⁸⁹ tagjai számára kevésbé elérhető (számukra az olyan egyszerű olvasatok működnek, mint a monumentalitás, az emberi érzelmek emberi arcokon, mozdultokon való ábrázolása). Így az emlékező közösség értelmezését a tudáselit határozza meg.

⁸⁶ MONORY 2023

⁸⁷ J ASSMANN 1997, 57.o. „az írásos tárolás lehetősége nélkül a csoport identitásbiztosító tudásának nincs más helye, mint az emberi emlékezet. Három kíváncsúnak kell teljesülnie ahhoz, hogy a szóban forgó tudás egyszerszó és cselekvéstájoló impulzusai érvényre jussanak: tárolhatóság, előhívhatóság, közölhetőség- más szóval a költői megköltői megformáltság, rituális megjelenés és kollektív részvétel.”

⁸⁸ J ASSMANN 1997, 50-60.o. tudás-elit / közrendű tag közötti polaritás = ünnep - köznap emlékezet közötti polaritás.

⁸⁹ J ASSMANN 199, 57.o

Kép 27: A berlini holokauszt emlékmű, mint a kortárs emlékhely konszenzuális mintája
Kép 28: Párizs, A deportálások mártírjainak emlékműve 2024-ben, "Mémorial des Martyrs de la Déportation"

A kortárs emlékmű-ellenemlékmű fogalom megjelenésével a klasszikus, heroikus eszmények ábrázolása mellett megjelennek a traumák ábrázolásai is, ezzel együtt az emlékművek kommunikációs eszközei is kibővülnek. Ezek a művek többféle olvasatot tesznek lehetővé és a szemlélő személyes előzetes ismereteitől függően más-más értelmezési narratívát tesznek lehetővé.

Vizsgálatomban ezeket az eszközöket és rétegeket az Assmann-féle elmélet szerint a tárolhatóság, mint megformáltság, az előhívhatóság, mint rituális megjelenés, valamint a közölhetőség, mint kollektív részvétel eszközei köré csoportosítom, ezzel lehetővé téve az eszközrendszer bővítését is. Ezeknek az eszközöknek mindhárom csoportban van helyük, mást-mást jelentenek a „*költői megformáltság, rituális megjelenés és kollektív részvétel*”⁹⁰ szerint. Az emlékműállítás eszközeit a nyilvános tér⁹¹ rétegekre bontásával kezdem: megkülönböztetek fizikai-, cselekvési-, kulturális-, és virtuális teret. Az emlékművek ezekben a terekben különböző eszközökkel felelhetnek meg a három kíváncsnak. Az emlékművek — jellemzően, szerencsére — nem egyformán kommunikálnak minden térben, más-más típusú emlékművekben más-más nyilvánostéri platform erősödik fel.

4.2 „TÉR-LAYEREK”⁹²

Fizikai tér

A fizikai tér a nyilvános térnek a látható, tapintható materializált része, amely különböző léptékekben mást-mást jelent. Ide tartoznak az emléketteret meghatározó térhatárok, térkontúrok, a lépték, a tárgyasult emlékjel arányai, monumentalitása, elhelyezkedése, erőtere, térképző, termódosító hatása is. A fizikai tér a leginkább építészeti, városépítészeti eszközökkel működik. Folytonossága a természetesen, organikusan fejlődő városi szövetekben, additívan működő tárgycsoportokban érhető tetten. Innen is visszafejthető a fizikai tér története, amely már a kulturális tér csoportjába tartozik. A fizikai tér általában keretként funkcionál, az emlékmű foglalataként, de a kortárs emlékműépítészetben egyre gyakrabban jelennek meg térarányok, hely teremtéssel, a hely hiányának hangsúlyozásával létrejövő emlékművek. Míg Peter Eisenman berlini holokauszt emlékműve a tér teljes átírásával jelzi a társadalom teljes átírását okozó traumát, Németh Ilona public art alkotása, a pozsonyi Námesťe Slobody-ra készült „*Köd*”⁹³ a tér jelenlegi, a kulturális emlékekkel túltelített állapotát tünteti el a mindent elfedő vízpárával.

Kulturális tér

A kulturális tér a nyilvános tér azon láthatatlan része, ami a kollektív emlékezetet alakítja. Formálása nagyrészt a tudáseliten múlik, a hordozójának médiuma nagyon meghatározza jellegét. A kulturális tér hordozója jellemzően egy közösség, de megjelenhet írásos emlékekben, téri lenyomatokban és rituális

⁹⁰ J ASSMANN 1997, 57.o

⁹¹ SUGÁR 2016, belső borító ábra

⁹² MONORY 2023

⁹³ lásd később

Kép 29: Attalai Gábor Negatív csillaga.

Kép 30: A fenti parafrázisaként Rajz Helga Pozitív csillag alkotása.

ismétlésekben is, tehát hordozója lehet a másik három tértípus, külön jellegét identitásképző szerepe adja. Ilyen réteg a tértörténet, identitásképző mondák, történetek, nyelv, kulturális közeg, absztrakt és kevésbé absztrakt jelképrendszerek, amelyeken keresztül egy-egy jelenet megjeleníthető, de ilyenek az ünnepek, kiemelt események tere, amely a közösségnek fontos esemény miatt válik helyé. Ennek a térnek az emlékműépítészetben van az egyik leginkább kiemelt szerepe, mivel az emlékezéssel, kulturális emlékezettel pont ezt a teret lehet feltölteni, így ennek alkalmazása szinte minden emlékmű esetében fellelhető. Ilyen például a fontos (vagy fontosnak tartott) vezetőknek állított szobrok elhelyezése, a csoport identitása szempontjából fontos személy szerepének hangsúlyozása, a heroikus küzdelmek allegorikus bemutatása, de a kortárs emlékműépítészet is épít a kulturális emlékezeti térben. Ilyen Németh Ilona „Sófőző asszonyok emlékmű-terve”⁹⁴, amely szintén a kulturális térben keres kapcsolatokat, dialógust kezdeményez egy másik emlékművel.

Cselekvési tér

A cselekvési tér a nyilvános térnek nem mindig látható eleme, amely a fizikai és virtuális tér aktivizmussal való megtöltését jelenti. A cselekvés tere tehát az aktivizmussal válik láthatóvá, viszont az aktivizmus elmúlásával is megmaradhat a lenyomata - ilyenkor a lenyomat inkább a kulturális térhez tartozik. A cselekvésnek külön tere van, nem csak kitölti a rendelkezésre álló kereteket, ahogy ezt Marina Abramovic is megfogalmazza saját performanszainak terével kapcsolatban.⁹⁵

A cselekvés vagy performansz —vagy akár a játék— saját közegét teremt, amelynek saját belső szabályai vannak. Ezekben a terekben olyan események is elképzelhetők, amelyek a hétköznapi fizikai térben nem, a cselekvés résztvevői kohézióteremtésként is használhatják ezt a teret. A cselekvési tér emiatt főképp a fizikai térrel összevetve értelmezhető, mivel ebben a térben „a rendestől való eltérés”⁹⁶ tapasztalható. Az ünnep-hétköznapi kettőse is ehhez a kulturális térben megjelenő cselekvéshez köthető. A cselekvési tér eszközei tehát mindig valamihez képest működnek, időszakosak. Ilyen például egy performansz, de ilyen lehet akár egy vallási körmenet is. Kortárs példaként ilyen például Attalai Gábor negatív csillag emlékműve (1971, Budapest)⁹⁷, amelynek átértelmezése megvalósult 2021.11.20-án, Pozitív Csillagként, Rajz Helga Eszter alkotásaként. A cselekvés és a reakciók feltárása ugyanazon a fizikai helyen valósult meg, a két cselekvési térben megvalósult alkotást a kulturális térben lehet együtt értelmezni.

Virtuális tér

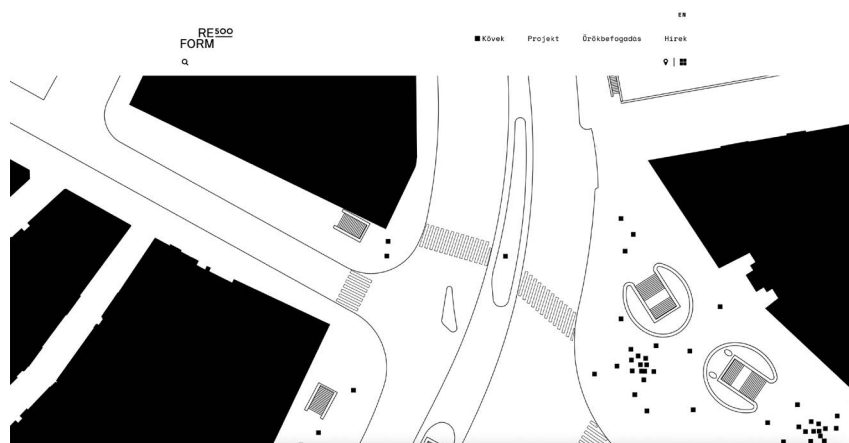
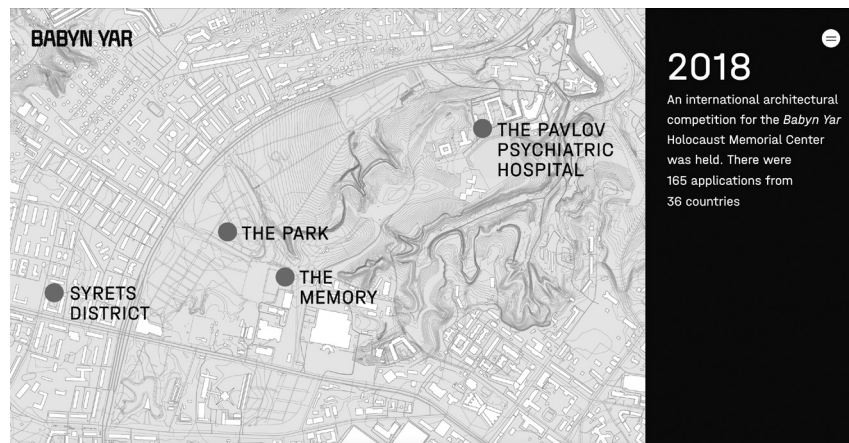
A virtuális tér a nyilvános tér egyik legfiatalabb rétege, amelynek szabályai még csak kialakulóban vannak, ám már megjelent, mint külön tudományos diszciplína, amely kialakította a saját nyelvezetét és amelyen belül is már most megjelent a centrum-periféria viszony és annak kritikája is.⁹⁸

⁹⁴ O/NÉMETH

⁹⁵ ABRAMOVIC 2021, 63.o

⁹⁶ TARCZALI 2016, 50-52.o „rendestől” való eltérés, vagy zavarkeltés mint művészeti eszköz megfogalmazása, Sugár János több művében megjelenik, pl. Sztriptíz! de ilyen a Fényűjság, és Elnézést! is

⁹⁷ FEHÉR 2011

Kép 31: Babin Jar emlékhely virtuális felülete, 2021-ben pályázatot írtak ki az az emlékparkban emlékmű elhelyezésére, ám a háború miatt ennek megvalósítása, a pályázat befejezése elmaradt, de a virtuális emlékmű azóta is működik, a témában végzett kutatásokkal bővül.
Kép 32: magyarországi példa az emlékhelyet kiegészítő virtuális felületre a REFORM 500 emlékhely virtuális platformja.

A digitalizációval megjelent új platform egészen új terepet ad a művészeti produktumoknak, ugyanakkor visszakereshetőségével, nyilvánosságával egyértelműen új terepe emlékezetkultúránknak, amely alapján számtalan kérdés felmerül a használó- alakító szerepétől kezdve az elévülés/szavatosság lehetőségéig. A virtuális térben a szabályok szabadságával szinte bárki kurálhat magának vagy másnak egy kiállított képet, például létrehozott wikipédia oldalként, de a közösségimédia felületek is értelmezhetőek egy-egy akár tudatos akár tudattalan kurátori munkának, Használói folyamatosan emléket állítanak, szerkesztett képeket alkotnak és jelenítenek meg. A virtuális tér, mint az emlékezet tere, jelenleg is alakul, de használata megjelenik akár az éppen háború sújtotta Babyn Yar emlékhely létrehozásánál,⁹⁹ de akár a részletesebben elemezni kívánt Elhallgatva - Háborúban megerőszakolt nők emlékezete¹⁰⁰ projekt esetében is.

TÉZIS 3

Egy kortárs emlékmű az emlékmű- és ellenemlékműfogalom kiterjesztésével több síkon értelmezhető, megengedő narratívájával a személyes és a kollektív múltértelmezést is lehetővé teszi. Mivel több kommunikációs eszközzel él, különböző mélységben képes átadni az általa hordozott kollektív tudást, amely a személyes olvasattal válik teljessé. A nyitottabb értelmezést elősegítő, komplex fizikai és szellemi emlékelemeknek köszönhetően egy ilyen mű a hagyományos figurális emlékművekhez képest többféleképpen megközelíthető, akár vitatható és átértelmezhető. Nem lezárt jellege miatt kevésbé gyors a felavatáskor elkezdődő elévülés, és a városi köztér túlzott szakralizálódása.

4.3 HÁBORÚKBAN MEGERŐSZAKOLT NŐK EMLÉKEZETE PÁLYÁZAT

Pályázat előkészítésének bemutatása

A fent ismertetett rétegek értelmezését az „Elhallgatva - Háborúban megerőszakolt nők emlékezete” nemzetközi művészeti pályázatra beadott tervünkön keresztül mutatom be, kitérve azokra az eszközökre is, amiket nem alkalmaztunk.

A pályázat kiemelten fontos mind felvetésében, mind eljárásában, mivel az emlékkállítás folyamatában paradigmaváltást kíván előidézni és mintaprojektként működni.¹⁰¹ A jellemzően hatalmi/politikai indíttatású, párbeszéd nélkül létrejövő alkotások helyett egy olyan komplex, hosszútávú programot hirdetett, amelynek maga a műalkotás csak egy része.¹⁰² A művészeti pályázat kiírását egy több lábon álló előkészítő programsorozat előzte meg, amely mind időtartamában, mind finanszírozási arányában is hangsúlyos része a projektnek.

98 RUTTEN 2013, 222-227.o

99 O/BABYN YAR

100 O/ELHALLGATVA

101 O/ELHALLGATVA

102 KERPEL-FRONIUS 2022, 9.o

Az előkészítő program egyik lába az emlékezet-történeti szál, amely célzottan gyűjti és teszi elérhetővé a téma hazai és nemzetközi tudományos eredményeit, kerekasztalbeszélgetéseken és előadásokon keresztül mutatja be az erőszak-tétel történeti és pszichológiai szálait, személyes forrásokat és adatokat gyűjt és tesz elérhetővé, ezzel lehetőséget biztosítva a széleskörű társadalmi megismerésnek, valamint segíti az erőszak-tétel, mint tabu feloldását.¹⁰³ Az előkészítő program másik része képzőművészeti-vizuális projektelemekből áll. Előadások, interjúk és kerekasztalbeszélgetések nyomán tárja fel az emlékművek és a város összefonódó történetét, az emlékműállítás hagyományait, összefüggéseit és korszerű irányait, a köztéri emlékművek körül zajló kortárs művészeti diskurzust.¹⁰⁴

Pályázat

A program harmadik eleme a nemzetközi képzőművészeti pályázat. A felhívás nemzetközivé tétele, a zsűriben megjelenő elismert művészek és művészettörténészek jelenléte erősíti a pályázat minta projekt jellegét.¹⁰⁵ A pályázat bírálóbizottságában olyan elismert művészek és művészettörténészek vettek részt, mit James E. Young művészettörténész, aki többek között berlini holokauszt emlékmű, és a New York-i 9/11-es emlékmű kiválasztásában is aktív szerepet vállalt, Milica Tomić képzőművész, aki a délszláv háború traumájára reflektálva több performansz jellegű alkotást hozott létre. Mellettük hazai részről is egyaránt megjelent a történész, művészettörténész, szobrászművészi és építési szempont a zsűri összetételében, a fővárosi szempont mellett. A kiírásban és előkészítésben a Fővárosi Levéltár és a Budapest Történeti Galéria is fontos szerepet vállalt. Fontos szempont volt a részvételiség erősítése, így a szakértők mellett pályázati úton kijelölt civil tag is részt vesz a zsűrizés folyamatában.¹⁰⁶

A pályázat során a témafelvetés jól előkészített, ám a kiírás számos pontban megengedő. A kiírásban sem az emlékmű műfaji megkötése, sem konkrét helyszíne nem kőbevésett, teret ad sokféle, akár különböző művészeti ágak eszközeivel dolgozó felvetéseknek is. Mivel az emlékművek erősen hatnak a helyre, ahova kerülnek, a helyszínre vonatkozó szabadság is indokolt, bár a kiírásban több javasolt helyszín is szerepelt, amelyek előzetes történeti kutatással és helyszínrajzzal megtámogatva jelentek meg.¹⁰⁷ Egy ennyire szabadon értelmezhető kiírás ugyan felveti az összevethetőség kérdését, a végeredmény szempontjából izgalmas szálakat enged meg. Már a pályázat során is egyfajta részvételiség alakul ki azáltal, hogy az alkotó részt vesz a téma értelmezésében, annak meghatározásában, hogy kinek szól az emlékmű, mi a célja. Ez a kortárs emlékművek, szobrok állítása körüli válságban fontos felvetés lehet,¹⁰⁸ hiszen a pályázó maga dönthet az emlékmű-köztér-nyilvánostér viszonyáról.

103 O/ELHALLGATVA

104 O/ELHALLGATVA 2

105 O/SNODGRASS

106 civil meghívott: Tóth Erzsébet Fanni társadalomkutatóként és egyetemi oktatóként dolgozik a bécsi Sigmund Freud Egyetemen, O/ELLHALLGATVA 3

107 O/ELLHALLGATVA 3

108 MÉLYI 2021/2

Eredmény, összkép

A döntőbe került hat pályamű jellegében nagyon eltérő. Megjelenik a térbe helyezett hanginstalláció, a klasszikus épített emlékmű, köztér jellegű emlékhely, és aktivitásra építő alkotás is.

Németh Ilona képzőművész Mészáros Gabi építésszel és N. Tóth Anikó író, költővel készített első díjas tervének kulcskérdése a hiány tapinthatóvá tételé,¹⁰⁹ a választott helyszíne a kiírásban szereplő Hunyadi téri foghíj, amelyet az alkotók a női szenvedés helyszínéként fogalmazznak meg. A terv megkettőzi a meglévő betonfalat, közteret képez, amely tér a gyógynövényekkel és traumára utaló szövegtöredékekből álló „*gyógyulás kertje*” felé fordul. A térképzés a konkrét fizikai térből indul ki, de a háborús seb analógiával a kulturális térhez kapcsolható. A tér keretként működik, az emlékező közönség töltheti meg változó tartalommal.¹¹⁰ A kerettér lehetőséget teremthet a cselekvési térnek, de a rövid leírás ennek mikéntjére nem utal.¹¹¹

Szilágyi Erzsébet második díjas terve szintén a gyógynövényes kert hasonlattal élt. A kert közepén üveglap közé helyezett női hálógépek, leletként megfogalmazva a narratív és absztrakt határára tolja a művet. A konkrét elemekkel elbizonytalanít, szemtanúvá teszi az emlékezőt. A kert itt is a konkrét fizikai tér megváltoztatásával hoz létre emlékkeret, amelyben „*a lelet*” a kulturális térből adódó ismeretekkel ad többlettértelmezést. A tér bejárása irányított. Távolról közeledve a földalatti ruhákhoz, irányítottan vezet a szemlélt egyre beljebb a témában.¹¹²

Pályamű, mint kísérlet

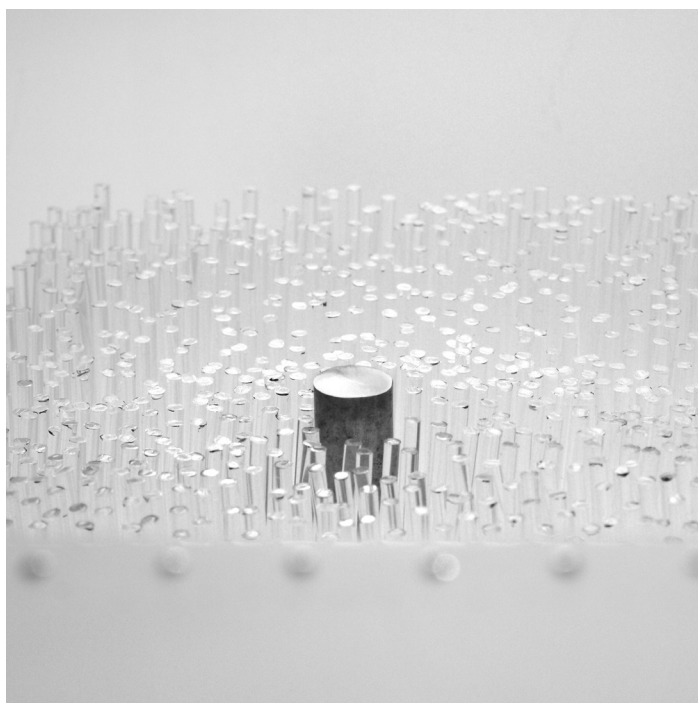
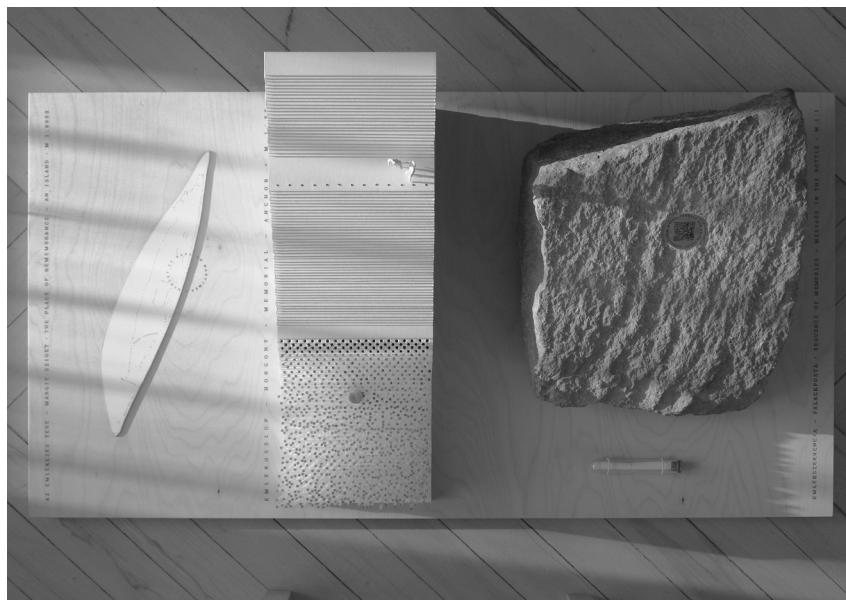
A harmadik helyezett pályamű Kund Iván Patrikkal közös alkotásunk. Mivel már a pályázati kiírásánál is foglalkoztatott az emlékművek különböző eszközökkel, különböző csatornákon keresztül megfogalmazható, más-más módon, más-más rétegben átadott üzenet, ezért a pályaművünk elkészítésekor erre a rétegzettségre tettük a hangsúlyt. Ez a „*learning by doing*” folyamat oda-visszaható, sem a pályázat, sem a kutatás nem tekinthető végleges állapotnak. Kutatásom kezdeti felvetései erősen hatottak az alkotásra, míg pályázatunk megfogalmazásán keresztül kutatásom pontosodott, ez az iterációs folyamat más alkotással a jövőben tovább pontosodhat. A használt módszer miatt ezen az alkotáson keresztül próbálom bemutatni ezt a fajta több tér-layerben, több csatornán kommunikáló tervezői megközelítést.

109 GYÖRGY 2022

110 2B Galéria Elhalgatva-kiállítást bemutató füzet

111 kiállított anyag alapján

112 TATAI 2023

Kép 33-34: Makettfotó, Háborúban megerőszakolt nők emlékezete - Palackposta.

4.4 „PALACKPOSTA” HÁBORÚKBAN MEGERŐSZAKOLT NŐK EMLÉKEZETE – SAJÁT PÁLYAMŰ BEMUTATÁSA A KÜLÖNBÖZŐ TÉRRÉTEGEK SZERINT

Általános elvek

A pályázat témája —a háborúban megerőszakolt nők emlékezete— különlegesen érzékeny megközelítést igényel, mivel az emlékezet tárgya eltér a hagyományos emlékművek témájától, új emlékezetkulturális formák alkalmazását igényli.¹¹³

Az új emlékezetkultúra emlékművei a traumatikus események feldolgozásánál már nem a heroikus hősök gyászolását helyezik a fókuszba, hanem megjelennek a traumák értelmetlen áldozatai, valamint a közösség felelőssége tagjainak áldozattá válásában, így ezeknek az emlékművek célja a trauma feldolgozása. Azonban a traumák elszenvetői ismeretlenek, a veszteség az áldozatok sokasága, áldozatuk értelmetlensége és a közösség felelőssége miatt válik ügyük társadalmilag is fontossá, az esetek azonban mindig egyediek, személyesek.

Az egyéni történetek láttatása, a téma társadalmi dialógusba emelése azonban elengedhetetlenül fontos a tabuk eltörlésében, a trauma megjelenítésében és feldolgozásában.

Mindezek alapján a háborúban megerőszakolt nők emlékezetének, mint műalkotásnak komplex feladatot kell ellátnia: megjeleníteni a traumatikus témát, helyet adni a veszteség feldolgozásának, és előmozdítani a társadalmi felelősségvállalást a tabusítás megszüntetése érdekében. Azaz szükség van figyelemfelhívó, érzékenyítő, forrásgyűjtő, emlékhelyteremtő és aktív részvételt generáló eszközökre is. A komplex feladat miatt pályaművünket is több rétegre bontva képzeltük el, amelyeket az alkotás folyamán az alábbi módon foglaltunk meg:

HELY: Az emlékezés tere – helykijelölés

TÁRGY: Emlékmű – a társadalmi emlékezet megjelenítése

INTERAKCIÓ: Párbeszéd – személyes emlékezet felfejtése, tabusítás feloldása

IDŐ: Időbeli folytonosság – a társadalmi és személyes emlékezet összefonódása

Jól látszik, hogy a pályázat már próbálkozik a különböző rétegek felvetésével, de még nem szálazza szét a kutatás jelen pillanatára kialakult „*tér-layer*” terminológiát, sőt a hely-tárgy-interakció-idő nem feleltethető meg egy az egyben a fizikai tér-, kulturális tér-, cselekvési tér és virtuálistér rétegeknek, habár felvetésünk egyes elemei akár ilyen szempontból is vizsgálhatók.

¹¹³ MÉLYI 2022/1 cikkében hivatkozva: Aleida Assmann: Erinnerungsräume: Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses, München 2010

Kép 35: Képsorozat, Háborúban megerőszkolt nők emlékezete - Palackposta.

Távoli környezet, közeli környezet, léptékek

Távoli környezet

Az emlékmű helyszínéül a Margit-szigetet javasoltuk, egyrészt Budapesten és az országon belüli központi, mégis elszigetelt helyzete, másrészt a Dunához való kapcsolata miatt. Ezzel a helyszínnel az emlékhely budapesti, magyarországi és európai viszonylatban is értelmezhető kontextusba kerül. Helyzete központi, ugyanakkor elszigetelt, védett. Növényvilágával a városból kiszakadt helyként, a kerített kert toposzaként értelmezhető, ugyanakkor intenzíven használt, élő hely. A tágabb helyszínválasztás során tehát a fizikai téri jellegzetességekből indultunk ki, ugyanakkor próbáltuk a kulturális tér szimbolikus tartalmait más-más értelmező közeg számára olvashatóvá tenni, hiszen az emlékmű célközönsége is többféle lehet.

Bár a kiírás három margitszigeti helyszínt is megjelölt, pályázatunkban ezektől eltérő helyzetet javasoltunk. A Dunával való intenzív kapcsolat, valamint a mentális átkapcsolást elősegítő gyalogos megérkezés miatt az emlékművet a Duna-parton a domonkos-rendi apáca kolostor romterülete közelében helyeznénk el. A javasolt pozíciót a sziget alakulástörténete is erősíti. Ugyanis a mai Margit-sziget a XIX. század végén alakult ki, magját az egykori Nyulak-szigete adja, amelyhez délről a Festő-szigetet kapcsolták, míg a zátonyszigetté vált északi Fürdő-sziget elkotrásra került. A munkákért a Fővárosi Közmunkák Tanácsa felelt. A szigethez csatolandó területet feltöltötték és a partot burkolt rézsűként alakították ki, így jött létre a sziget mai kontúrja. Ahogy a történeti térképeken is látszik, a jelenlegi Margit-sziget egy szakaszon őrzi a korábbi nagy sziget kontúráját, a domonkos-rendi apáca kolostor romterülete melletti Pest felőli partszakaszán, ahová az emlékmű központi elemét javasoljuk elhelyezni. Ez mind a fizikai mind a kulturális téri réteghez való viszonyunkat erősítette.

Közvetlen környezet

A sziget ma felfedezhető saját belső struktúráján át jól lekövethető a történeti fejlődése. Nyugati oldala főként feltöltés, amely ma sportfunkcióknak ad otthont. Az itt létrejött elkerített területek annak ellenére, hogy köztük az átjárás biztosított, zárványszerűen működnek. A sziget központi zónája történeti részekből áll: tematikus kertek, főként nyitott, szabadidő eltöltésére alkalmas helyek fűződnek fel a központi forgalmi tengely mentén. A fő forgalmi út két végén hidakhoz kapcsolódik, ehhez csatlakozik mind a közönségforgalmi gépkocsiparkoló (a sziget északi végében), mind pedig a tömegközlekedés megállóhelyei. A belső utak tehermentesítettek a „szelíd mobilitás” számára, így az eredeti sziget kontúráját követő keleti partszakasz megközelítése gyalogosan történik. Az emlékmű központi elemének helyzete szempontjából fontos ez a fajta megérkezés, hiszen a sétával megtörténhet a ráhangolódás az emlékezésre, és tovább erősödhet a védett elszigeteltség érzete.

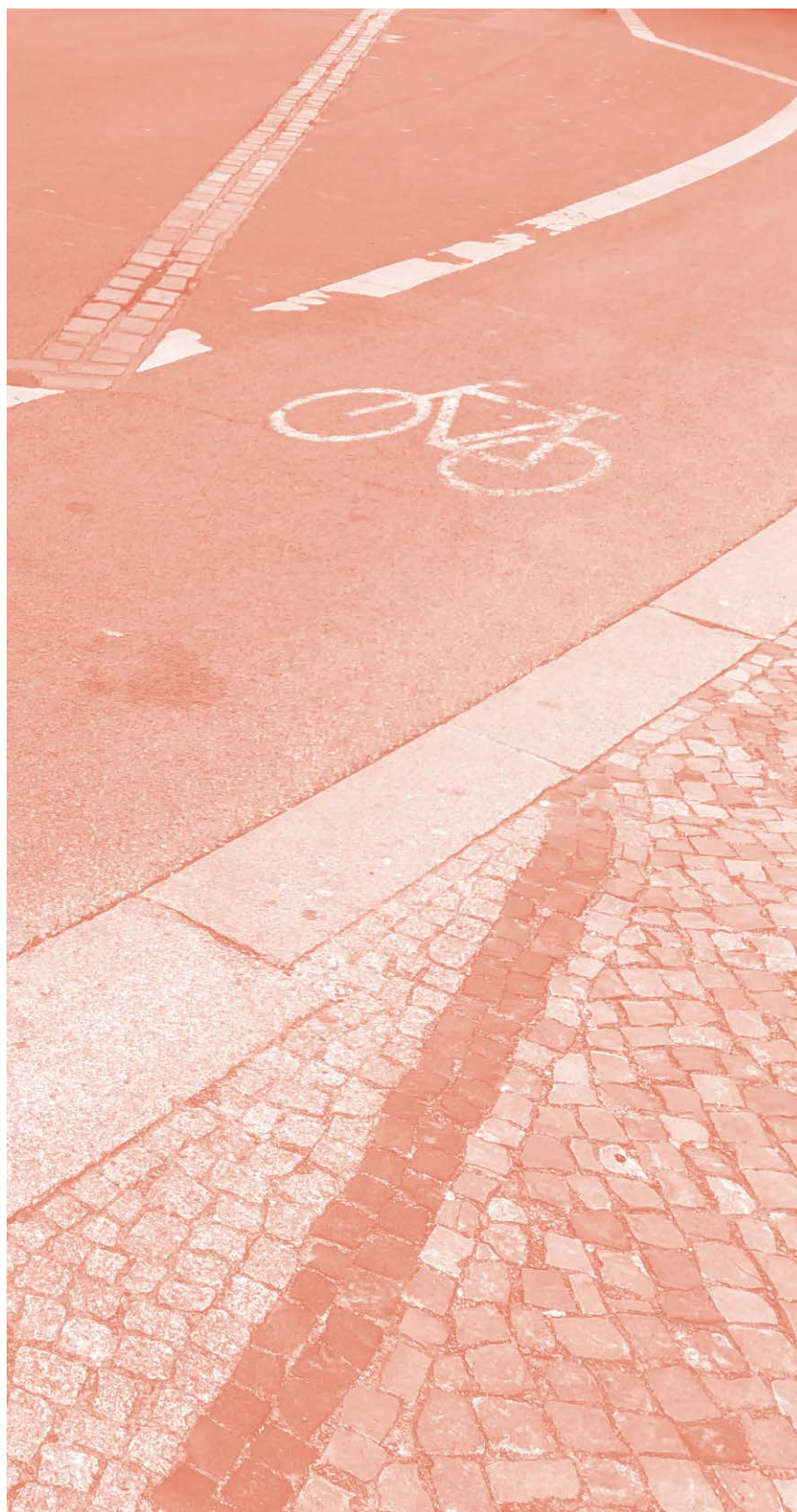
Pályázat a négy réteg szerint

Az emlékhely szándékoltan több elemből áll, a meglévő hálózatokba illesztve. A központi emlékmű, mint tárgy, a Dunával keresi a kapcsolatot, míg a személyes emlékek a burkolt part mentén kapnak jelet egy-egy esemény alkalmával. Mivel a trauma feldolgozása interakciókon keresztül történik, az egész szigetet az emlékezés kereteként értelmeztük. Vizsgáltuk a beszélgetőhelyek, padok hálózatát, az utakat és kerteket, és a többi emlékmű sűrűsödéseit. Ezek az elemek egymást erősítve adhatnak teret azoknak az interakcióknak, amelyek nélkül nem történhet meg a trauma feldolgozása.

Tehát mind az emlékjel, mind az emlékszekvencia helyzete egyértelműen a fizikai tér meglévő elemeit igyekszik használni, így hozva létre egy komplex emlékteret. Az emlékmű kulturális téri rétegei elemenként eltérőek a szigetszerűség, mint hely, a Duna, mint identitásképző elem, a Dunában elő- és eltűnés, mint absztrakt jelkép jelenik meg. A cselekvés tere ebben az esetben különböző intenzitású, hétköznapi belesimul a „*rendes használatba*”, nem tűnik erősen ki, míg a kijelölt napokon látható.¹¹⁴

Az egyes térrétegekben megjelenő emlékművek/emlék elemek nem önállóan értelmezendők, hanem párbeszédben állnak egymással. Mivel mind a kulturális emlékezet, mind a városi tér folyamatos változásban van, ezért ez a párbeszéd folyamatos és nem lezárt.

¹¹⁴ HEGYI 2016, 87.o „Azok a jelállítások az érvényesek, amelyek úgy nehezítik meg a felejtést, hogy aktív gondolkodásra sarkallják a nézőt. Olyan emlékművek, amelyeket enélkül nem lehet megközelíteni, mert a megértés valamilyen (cselekvő) részvétellel jár.”

5 HELY-EMLEKMŰ DIALÓGUS – KOMPLEX EMLÉKTEREK

5.1 EMLÉKEZETDIALÓGUS

A kulturális emlékezet nem statikus, kimerevített tabló, hanem aktív és élő, amely lehetővé teszi a múlt újra és újra felidézését. Folyamatosan megkérdőjelezi a múlthoz való viszonyunkat, hogy milyen eseményekre emlékezünk vagy éppen mit hagyunk ki az emlékezeti kánonból.¹¹⁵ Így az erre a jelenségre reagáló emlékművek sem lesznek sosem „készek”, hanem folyamatos megújulást, permanens változást igényelnek. Ez a változás és folyamatos megkérdőjeleződés párbeszéd mentén lehetséges, amely egyszerre elbizonytalanító és felszabadító.

„Hogy megmentsük az emlékezeti kultúra kritikai potenciálját, megtanultunk paradoxonokban gondolkodni. Ezeknek a formuláknak az egyike így hangzik: a győzelem maga a vereség, egy másik pedig: az emlékezés maga a felejtés”¹¹⁶ írja Aleida Assmann. Azaz, ha egy emlékezeti szál kanonizálásával felértékelődik, annak értelmezése megdermed, és statikussá válásával kritikája is egyből megjelenik.

Az egyes események megítélése statikus értelmezéssel hamar fekete-fehérré válhat, így az áldozatokra irányuló emlékezet mellett megjelenik a tettesek démonizálása, amely alapján az elkövetőkből hamar „ők” lesz, és az emberi jellemzőktől való megfosztással el is távolodnak az emlékezőtől.¹¹⁷ Bizonyos események

¹¹⁵ A ASSMANN 2016, 12.o (Erős Ferenc előszava)

¹¹⁶ A ASSMANN 2016, 97.o

¹¹⁷ A ASSMANN 2016, 123-124.o

Kép 36: Eleven Emlékmű 2024 nyarán.
Kép 37: Eleven Emlékmű részlete.

—például Németországban a holokauszt emlékezete— a perifériáról a centrumba kerül, azonban központi témájával elfed más emlékeket.¹¹⁸ Megjelenik az áldozati versengés,¹¹⁹ valamint a személyes vagy családi emlékezet¹²⁰ és a kanonizált kulturális emlékezet közötti konfliktus, amely feloldásához „*emlékezeti kapcsolódásokra (multidirectional memory)*”¹²¹ van szükség. A korábbi keleti blokk országainál igaz ez mind a belső, mind a nemzeti közösségeken átívelő emlékezet kapcsán.

A 80-as 90-es években a holokausztemlékezete kapcsán lezajlott paradigmaváltás óta, számos különböző módszer jelent meg kritikájával együtt a nyugati emlékezeti kánonban, amelyeket Aleida Assmann az alábbiak szerint rendszerezett.¹²² Az általa felvázolt „*négy modell a traumatikus múlttal való megbirkózásra*” szerint megkülönböztethetjük az 1. felejthessünk, hogy túljlathassunk raja, 2. emlékezzünk, hogy soha ne felejtsünk, 3. emlékezzünk, hogy túljlathassunk rajta, 4. kölcsönösen elismerni egymás traumáit, és dialogikus emlékeztet konstruálni a különböző nemzeti emlékezeteket átívelő módon.¹²³

A 4. modellben vázolt előre mutató magatartás, amelynél az egymást kioltó „*vagy-vagy*” olvasat helyett a párbeszéd és megértésen alapuló „*is-is*”¹²⁴ narratíva különösen fontossá válik a belső emlékezeti konfliktusok feloldásában, és amely nem csak megengedő és kritikai, de a nagy megmondások helyett, a kérdésfelvetést részesíti előnyben, így könnyebben tudja befogadni a marginalizált emlékezeti szálakat is, különösen fontos lehet a korábbi keleti blokk országaiban.

Ennek a modellnek Budapesten jó példája lehet a Szabadság téri Eleven Emlékmű, amely azon túl, hogy egy hatalmi narratíva szerinti történelemolvasat kritikája, lehetőséget és teret ad a különböző emlékezeti szálak és élmények megbeszélésére,¹²⁵ „*olyan, mint egy lázmérő, amely nemcsak méri a társadalom hőmérsékletét, hanem fokozza is*”.¹²⁶

Az Eleven Emlékmű csoport 2014. március 23-án alakult meg a kormány által a Szabadság térre tervezett Német megszállási emlékmű elleni tiltakozásként. Az alapítók a térre hirdették „*Eleven emlékmű – az én történetem*” című flashmobbal megpróbálják megakadályozni a „*történelmi hazugságot hirdető politikai jelkép*” felállítását.¹²⁷ A flashmob keretén belül emlékövet, méccsest, személyes tárgyat helyeztek el a Szabadság téri mélygarázs-lehajtónál, ezekből a személyes emlékekből emelve „*olyan súlyos halmot, amely kifejezi nemzetünk tagjainak igényét*

118 A ASSMANN 2016, 97.o „Miután az ami eddig periférikus volt, centrumba került, a holokausztnak a nemzetközileg is megerősített uralkodó emlékezete más emlékeket elfed, vagy eltereli róluk a figyelmet, ilyen például a német ellenállás, segítők története, a második világháború központi jelentősége vagy az elűzetésre kitelepítésre való emlékezés. Az emlékezetek pluralizálódásának problémája közvetlenül összefügg az emlékezés jövőjével. Ez ugyanis olyan új emlékezet rétegek elfogadásának és érvényességének kérdését is magában foglalja, mint az NDK-ra való emlékezés, illetve a migráció magától értetődő társadalmi jelenségeként való megtapasztalása.”

119 A ASSMANN 2016, 217.o

120 A ASSMANN 2015

121 A ASSMANN 2016, 255.o

122 A ASSMANN 2016, 235-263.o

123 A ASSMANN 2016, 235-263.o

124 A ASSMANN 2013, 32-33.o

125 O/RÉNYI

126 A ASSMANN 2015

127 O/CZENKLI

Kép 38: Callmeyer Ferenc budapesti Kossut Lajos téri 150 bronz golyóból álló emlékműve, a 150 golyó megjelöli az 1956 október 25-ei sortűz becsapódásait és ezzel állít emléket az áldozatoknak.
Kép 39: Piazza del Popolo obeliszkje, Róma 2023.

*arra, hogy közösen és önkritikusan vessünk számat veszteségeinkkel,*¹²⁸ valamint két fehér széket, ami a párbeszéd szükségességét szimbolizálja. Az emlékmű már több mint 10 éve tartja életben a témát, szervezett beszélgetésekkel és a mélygarázs melletti „súlyos halommal”, Hetényi Zsuzsa szavaival élve „kibillentette a téren a súlypontokat”, és állandó „változása konstruktív »hibaként« csorbítja” a hatalmi jelképeket, amelyek sűrűn terhelik a teret.¹²⁹

Az emlékmű- és környezete közötti párbeszéd többféle módon és léptékben képzelhető el, amelyek egyértelműen függenek az emlékmű mondanivalójától, az alkotás műfajától és a helyhez való viszonyától is. Mivel a helyhez kötött emlékművek esetében az adott hely emlékeztető taglalo társadalmi diskurzus lefolytatása fontos feladat lehet, már a felállításukkor is felmerülhet az elavulás/elavultság kérdése, hiszen ezek egyértelműen az élő városi helyekre kerülnek egy időpillanat olvasatát kimerevítő alkotásként. Így ezen alkotások esetében fel kell vetni a kérdést, hogy ezekre a művekre örökérvényű alkotásként tekintünk-e,¹³⁰ megelőzi-e a fizikai emlékkállítást egy társadalmi diskurzus, esetleg az emlékművek tervezésekor is szempont-e a többféle olvasat, folytathatóság, különböző viszonyulások kialakításának lehetősége, esetleg a téri elhelyezés jó keretet tud-e adni a rituális megemlékezéseknek, amivel az élő emlékezethez kapcsolódhat a mű.

A dialogikus emlékezet a kritikai hozzáállás miatt folyamatos megújulást igényel, amely nem csak felfogásbéli változást jelenthet, hanem műfaji megújulást is. Az új műfajok előző fejezetben kifejtett különböző térrétegekben ható elemeken túl, ezen elemek egymással való kölcsönhatását is magukkal hozzák. Így egy emlékmű elhelyezésénél kiemelten fontos lehet az a hely, — amely alatt mind a fizikai, mind a kulturális, mind a cselekvési és virtuális elemek szövevényéből összerakott helyet értem — amelybe az adott mű kerül.

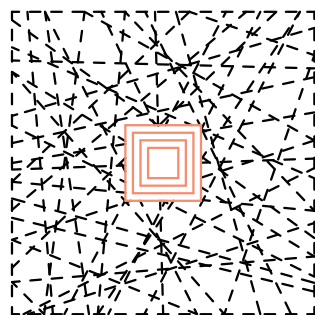
5.2 TÉRI DIALÓGUS – HELY ÉS JEL VISZONYA

A köztéri emlékművek nem „steril” múzeumi térbe kerülnek, hanem folyamatosan változó városi térbe. A városi tér, mint a nyilvános tér színtere folyamatosan alakul, amely nem csak az épített környezetet és a kulturális örökséget érinti, hanem a használati, kulturális és szociális változásokra is reagál. Így mikor az emlékművek köztérre kerülnek, ezekkel a komplex körülményekkel kerülnek valamilyen —nem állandó— viszonyba. A köztéri emlékművek helyspecifikus volta nem magától értetődő dolog, sokkal inkább kortárs jelenség, ezért a hely-emlékmű, vagy hely-jel viszonya is vizsgálendő. Értekezésemben ezt az alábbi ábrán látható három viszonyt különböztettem meg. Ezek alapján beszélek a „Helynek a jeléről” a „Jelnek a helyéről” és a „Hely-jel kölcsönhatással létrejövő alkotásokról”.

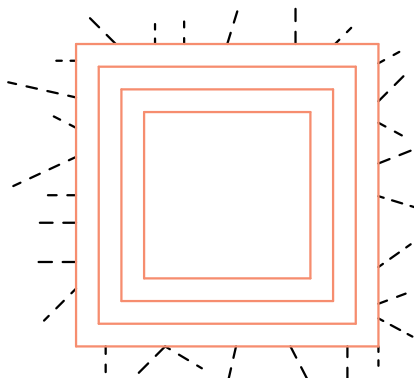
128 O/ELEVEN

129 HETÉNYI 2024

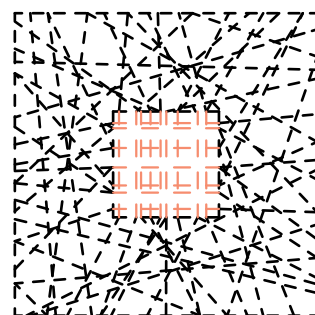
130 O/KERTÉSZ „politikai harc fő kommunikációs terepe ugyan már nem az utca, hanem a TV és az internet – de a szakrálisaként működő szimbolikus térfoglalás továbbra is a fizikai térben zajlik. Nemcsak a konszenzus igénye tűnik hát illuzórikusnak, de az alkotásoknak az „állandóság igényével” való elhelyezése is, hacsak nem hiszünk a történelem végében...”

Jele a helynek

Helye a jelnek

Hely-jel kölcsönhatás

Ábra a hely-jel viszonyról.

Jele a helynek

A köztéri művek — így az emlékművek is — kulturális emlékezhordozó szerepükön kívül lehetnek városi hangsúlyképző jelek, amely a történelmi emlékművek esetében jellemző.

Példa erre Róma városépítészetében az obeliszkok állítása. Az obeliszk, mint városépítészeti eszközként használt jel, már a barokk térszervezésben megjelent, bár egyértelműen hordoz kulturális emlékeket, nem az emlékeztetés a fő célja. A római obeliszkok a tájékozódást segítő, a fontos zarándoklati helyeket megjelölő rendszer fontos elemei, amelyek a jelzésen túl a városépítészeti célokat is kicövekelik. Az obeliszk állítása itt, mint a térszervezés nulladik lépéseként értelmezhető, a hely kijelöléseként, amelyet sokszor csak később követett a tér teljes átalakítása a megfelelő használati kapacitásra.¹³¹ Ezek a művek nem az adott térre készülnek, sőt sok esetben „újrahasznosított” elemekként kerülnek felállításra. Ez a fajta jelenség a magyarországi szentháromság oszlopokkal is meghonosodott, ugyan kisebb léptékben, kevésbé szervesült módon. És bár a „helynek a jele”, ha sokáig a téren marad egyértelműen a hely emlékeztetéséhez, beazonosíthatóságához tartozik, ennek a viszonynak a szervesülése hosszú folyamatot igényel.

Tehát a „hely jele” csak hosszútávú és tervezett esetben képes a köztérrel szervesülni, és esetében fontos, hogy a jel üzenete és térszervező szerepe ne kérdőjeleződjön meg, és környezete szervezésével ne akadályozza a köztérhasználat változását. Ebből következően a viselkedésmód a kortárs emlékezeti diskurzus és az emlékezeti témák tematizálására kevésbé alkalmas.

Helye a jelnek

Az emlékmű-hely viszony másik formája éppen az ellenkező irányú igényből indul ki, nem a helyet kell megjelölni, hanem egy témát, egy személy fontosságát stb. Ennek egyik módja a köztérben való elhelyezés, láthatóvá tétel.

Az ilyen típusú igény alapján az 1960-as 70-es évek kritikai amerikai művészmozgalmáig¹³² jelentős számban készültek el azok a művek, amelyek nem igazán foglalkoztak a hellyel. Ezen esetekben a jellemzően szobrász műtermekbe készülő műalkotások kerültek a köztérre és váltak térszervező elemmé. Ezen művek kritikai olvasata a hatvanas-hetvenes években jelent meg, amelyben „ejtőernyős szobroknak” vagy „lepottyantott szobroknak”¹³³ nevezték azokat a szobrokat és emlékműveket, amelyek a környezetükre nem reagálnak, hanem attól függetlenül objektszerűen kerültek ki a városi térbe, inkább egy-egy művész megnyilvánulásként, mintsem ténylegesen a városi közösség igényeire reflektálva. Ennek a mozgalomnak egyik fontos mérföldköve volt a Richard Serrának a New York-i Federal Plazán felállított alkotása körüli vita, amely végül a szobor elbontásához vezetett.¹³⁴

¹³¹ POGÁNY 1974, 222-223.o

¹³² PALATINUS 2014, 9-10.o

¹³³ PALATINUS 2014, 14.o „parachute” (ejtőernyős szobroknak) vagy „plunk art”-nak (lepottyantott műveknek) Lucy Lippard nevezte azokat a köztéri szobrokat, amiknek nem volt kapcsolatuk a helyszínnel

Kép 40: Richard Serra képzőművész 1981-ben New Yorkban felállított Tilted Arc szobra, mely egy forgalmas és használt teret kettészelt egy nagyméretű absztrakt művel. Bár az alkotás képzőművészeti kvalitása vitathatatlan ennek a városi kontextusba (nem) illesztésével számos vitát generált és 1989-ben elbontásra került a szobor. Kép 41: Richard Serra Berlini emlékműve a „náci Németország eutanázia programjának áldozatainak” 2023-ban, mely a téma miatt már eleve indokoltabbá tehetné a köztér egy részének kiszakítását, de ebben az esetben ezt a tér használatának túl erős felülírása nélkül teszi a művész.

Az ejtőernyős szobrok jelensége, azaz a köztérművészeti „*drops culture*” egyértelműen megmutatja „*a helyet a jelnek viselkedés*” problematikus voltát, amely a köztéri szobrok és az emlékművek esetében egyaránt felmerül. E kritikai hozzáállás hatására megjelentek azok a „*kontextus-tudatos, folyamatukban kiteljesedő, a fizikai teret társadalmi térként is értelmező művek, amelyek a kortárs emlékművek mintapéldái lettek.*”¹³⁵

TÉZIS 4

A köztéri emlékművek nem „steril” absztrakt térbe kerülnek, hanem folyamatosan változó városi térbe, ezért mindig viszonyba kerülnek a környezetükkel. Ha ez a viszony nem tervezett, az emlékmű leválik a városi kontextusról, zárvánnyá válik. Az emlékmű-köztér viszony párbeszédet feltételez, amely mind téri, mind közösségi dialógusként elképzelhető, és képes feloldani az örökkévalóságnak szánt statikus emlékművek, a folyamatosan változó élő emlékezet és a téri környezet között fennálló ellentmondást.

Hely-jel kölcsönhatás

Mára a kortárs emlékművek — az egyes politikai erők demonstrációjaként kizárólag a térfoglalás miatt elhelyezett hatalmi jelképektől eltekintve — nem függetlenek a helyektől. „*Az emlékművek elhelyezését, helyének kiválasztását két szempont befolyásolhatja: a topográfiai vagy lokális és az agresszíven szimbolikus.*” írja Wehner Tibor „*A szobor helye szobor hely-e?*” előadása kivonatában.¹³⁶ Topográfiai abban az esetben nevezi az emlékeket, amennyiben azok szorosan kötődnek a helyhez, míg agresszíven szimbolikusnak minősíti, ha egy emlékmű vagy szobor csak a köztér vagy város kiemelten fontos pontját sajátítja ki az általa képviselt üzenet számára.

Ez alapján az „*agresszíven szimbolikus*” emlékművektől eltekintve egyre inkább él az a felfogás, miszerint a helyeknek van emléke és nem az emlékműveknek helye¹³⁷, így ezeknek a műveknek az elkészülésénél fontos lenne a lokális adottságokra reagálni. Létrehozásuknál ugyanolyan fontos egy komplex (köztér) építészeti, használati szempontrendszer érvényesítése, mint az épületeknél. Az emlékmű-köztér — illetve tágabb értelemben az emlékmű-nyilvános tér — viszony tervezettsége a mű elfogadottságának, későbbi utóéletének fontos pontja.

Amennyiben ez a viszony nem tervezett, az emlékmű leválik a városi kontextusról, kerülgetni való zárvánnyá válik. Az emlékmű-köztér viszony folyamatos alakíthatóságot és párbeszédet kíván, így lehet képes feloldani az örökkévalóságnak szánt statikus emlékművek, és a folyamatosan változó emlékezet értelmezés és téri környezet között fennálló ellentmondást.

¹³⁴ O/DOSCH

¹³⁵ PALATINUS 2014, 14.o. „társadalmilag elkötelezett művészet (socially engaged art), közösségen alapuló művészet (community-based art), párbeszédes művészet (dialogic art), határművészet (littoral art), részvételen (participatory), beavatkozáson (interventionist), kutatáson alapuló (research-based) vagy kollaboratív művészet (collaborative art) közti különbségek mindinkább elmosódnak, szinonim fogalmak lévén pedig egyaránt alkalmazhatóak a public art munkák leírására is.”

¹³⁶ O/ WEHNER 2

Kép 42: Margit-szigeti futókör mentén kialakított ideiglenes emlékmű a Covid19 áldozatainak, alulról jövő kezdeményezéséből.

Kép 43: Az emlékmű áthelyezésre került a Margit-sziget rózsák kertjébe

5.3 A HELY-EMLEKMŰ VISZONY TÉRI KÖVETKEZMÉNYEI

A fentiek alapján megállapítható, hogy az emlékmű és környezete párbeszédbe kerül egymással. Azonban a hely-jel viszony különböző módjain belül is van ennek az oda-vissza hatásnak téri, térszervezési következménye, mivel egy adott köztéren belül is különböző pozíciókba kerülhet egy-egy mű, ami nem csak a térhasználatot befolyásolhatja nagyban, de az emlékmű mondanivalóját is erősítheti vagy gyengítheti.

Így a térszervezés alapján megkülönböztethetünk térszervező emlékművet és emlékmű csoportot, teret betöltő (túltöltő) emlékműcsoportot, teret határoló perifériális és efemer emlékműveket. Ebbe a csoportosításba a reprezentációs díszletterek és a szoborparkok nem kerülnek bele, hiszen ezekben az esetekben az egész tér működik reprezentációs vagy kiállítási felületként.

Térszervező emlékmű

Térszervező lehet az az emlékmű, amely egy adott téren hangsúlyt képez, orientációs pontként működik. Jellemzően a „helynek a jele” típusú emlékművek ilyenek, azonban kortárs más „hely-jel kölcsönhatás” szerint működő emlékmű is lehet ilyen. Ebben az esetben a térszervezés nagyon felerősíti a „hely-jel kölcsönhatás” alapján létrejött emlékmű mondanivalóját, így könnyen geggé válhat.

Térszervező emlékmű csoport

Térszervezés, orientáció megadása történhet emlékmű-csoporttal is, ez esetben nem egy téri hangsúly, hanem hangsúlyrendszer alakul ki, és ebben az emlékművek erőterei, azaz az érzékelésükhöz szükséges térrészletek nem érnek össze, vagy erőterük áthatása tervezett. Az ilyen emlékművekkel a terek több térrészletre oszthatók, és ha az emlékmű-csoport elemei egymáshoz képest tervezettek, akkor változatos emlékezettkulturális párbeszédet jeleníthetnek meg, önmaguk jelentése és az egymáshoz való viszonyuk egy árnyaltabb kulturális narratívát mutathat.

Teret betöltő (túltöltő) emlékműcsoport

Amennyiben a térszervező emlékműcsoport elemeinek viszonya egymáshoz képest nem tervezett, és erőterei összeérnek, akkor beszélhetünk teret betöltő vagy inkább túltöltő emlékmű-csoportról. Ebben az esetben az alkotások egymás mellettiek, azonban nem értelmezhetők együttesként, nincsenek tervezett viszonyban egymással. Az ilyen terek a hangsúlyteremtés helyett inkább egyfajta emlékezeti zajként értelmezhetők, így ez az emléktérkáosz túlterhelheti a teret.

137 RÉNYI 2000, „Az emlékmű ugyanis a kollektív-társadalmi emlékezet szerve: olyan szimbolikus tárgy, amely 1) megjelöl egy kivételesen fontos pontot a földrajzi térben, ahol valami emlékezetes történt; 2) rögzíti azt a kivételes momentumot a történelmi időben, amikor ez az emlékezetes valami történt, és 3) ezeket egy felmutatható plasztikus jel alakjában tartósan összekapcsolja, és — az emlékezés rituális gyakorlatai oéjára — a közösség rendelkezésére bocsátja. Arra szolgál ugyanis, hogy egy földrajzilag-történetileg meghatározott közösség, nemzet, társadalom emlékezetének, azaz identitásának tartós pillére, vonatkoztatási pontja legyen. Per definitionem nem emlékmű az, amely e feltételek közül valamelyiket nem teljesíti.”

Variációk emlékművekre - eseménysorozat 2022. április 29. és május 1-e között a Covid-19 járvány áldozatairól megemlékezve és a járvánnyal kapcsolatos társadalmi szolidaritást erősítve. Az esemény tengelyét a Szervita-, a Szentháromság-, illetve a Szentlélek téren álló három ismert járványoszlop, Pest, Buda, és Óbuda kiemelkedő emlékművei alkotják, ezek jelölik ki a kortárs emlékezés helyeit. A járványoszlopok körül az esemény 3 napján 3 kortárs ideiglenes emlékmű jelenik meg (mindhárom minden nap másik helyszínen)
 Kép 44: Variációk emlékművekre, Gróf Ferenc – Rimóczi István (Bélaúthely): Eloszlás, Budapest, Szentlélek tér
 Kép 45: Variációk emlékművekre, Mészáros Máté: A távolság mechanikája – közös tér, Budapest, Szervita tér
 Kép 46: Variációk emlékművekre, Gryllus Ábris – Somló Dávid: Minden Nap, Budapest, Szentháromság tér

Teret határoló emlékművek

Amennyiben az emlékmű nem kíván a térhasználatba jelentősen beavatkozni úgy jellemzően periférikus helyzetbe kerül. Ebben az esetben nem térszervezés történik, hanem csak helymegjelölés, és így kialakulhat egy emlékhely, ami nem emléktér. Míg az emléktérnek fizikai kiterjedése jelentős, az emlékhely alig látható elemek hatásával is elképzelhető.

A kortárs emlékműveknél a különböző társadalmi témák tematizálása jellemzően ilyen módon történik, de meg jelenhet egy amúgy túltelített térre készülő új elem esetében is ez a viselkedés.

Efemer emlékművek

A fent említett emlékmű típusok állandónak tekinthetők, ezek mellett viszont megjelentek az emlékezetkultúrában az efemer művek. Ezek az időszakos eseményszerű beavatkozások rövid idejük miatt a fentiekhez képest máshogy érzékelhetők a térszervezésben. Az idő rövidsége miatt az üzenet avulása és a térszervezési hangsúlyok között nem alakul ki ellentét. Így ezek akár nagy kiterjedésűek és központi helyzetűek is lehetnek anélkül, hogy leuralnák a közegüket.

5.4 EMLÉKMŰ-EMLÉKMŰ KÖLCSONHATÁS

Az emlékművek jellemzően nem önállóan szervezik a köztereket, hanem más használati és szimbolikus, kultikus elemekkel együtt kerülnek a térre. Mivel az utóbbi évtizedekben a budapesti terek szoborsűrűsége elért egy kritikus pontot, sőt, ahogy Wehner Tibor fogalmaz: „*Budapest már régen megtelt emlékművekkel és szobrokkal*”,¹³⁸ érdemes azokkal a helyzetekkel foglalkozni, ahol emlékmű- emlékmű (vagy jelkép-jelkép) kerül dialógusba egymással, és ezek az együtt állások tervezetten, egymást erősítve valósulnak meg.

Meglévő helyspecifikus emlékműveknek is különböző típusai vannak időben és térben, így a dialógus is különböző módokon képzelhető el. Ezek lehetnek időben hosszútávúak (viszonylag állandók), ismétlődők, azaz rituáléval, ünneppel megjeleníthetők, illetve efemer alkotások is.

Erre a fajta dialógusra példa a Budapesten 2022 tavaszán megvalósuló Variációk emlékművekre sorozat, amely a meglévő járványoszlopokkal kezdeményezett párbeszédet. Az eseménysorozat három budapesti helyszínen (a Szentháromság téren, a Szervita téren, és az óbudai Fő téren) lévő oszlopot helyzetbe hozva állított emléket a Covid-járvány áldozatainak. Az így létrejött emlékmű a pestisoszlopok köré szervezett zenés vagy performansz-szerű efemer alkotásokból állt, amelyek nem csak önmagukban értelmezhetők, de kapcsolatot keresnek az aktuális járvány emlékezete, és a korábbi, mára már szinte a környezetbe szürkült barokk járványoszlopok által megjelenített emlékek között. Az eseménysorozat elmúltával a terek visszaálltak eredeti állapotukba, azonban

Kép 47: Széchenyi István (Ferenc József) tér, szemben a Magyar Tudományos Akadémia. A felvétel 1873-1879 között készült. Jól látható rajta az azóta már elbontott koronázódomb.

Kép 48: Graffiti a Magyar Tudományos Akadémia székházának lábazatán 2022-ben.

a járványoszlopokhoz egy új kulturális réteg kapcsolódott, amely az esemény dokumentálásával és virtuális¹³⁹ elérhetőségével előhívható.

Ebbe a módszertanba illeszthető Kund Iván Patrikkal a Magyar Tudományos Akadémia 200. évfordulójára állítandó jel tervezésére beadott pályaművünk is, amely egy meglévő épülettel, mint jellel kezdeményez párbeszédet.

5.5 DIALÓGUS ÉRTELMEZÉSE SAJÁT PÁLYAMŰ KAPCSÁN – MTA200 PÁLYÁZAT

Pályázat

2022 őszén a Magyar Tudományos Akadémia és Budapest Főváros Önkormányzata nyilvános pályázatot írt ki köztéri alkotás létrehozására a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 200. évfordulója alkalmából. A kiírás szerint a megújuló Széchenyi téren az MTA olyan jelet kívánt állítani, amely méltó az Akadémia történetiségéhez, és kifejezi a tudomány naprakészességét, mindenkor aktualitását és gyors reagálóképességét is.¹⁴⁰ A pályázati kiírás megengedő volt a műfaj és a konkrét helyszín tekintetében egyaránt, ám az egyik legnagyobb kihívást maga a helyszín, a Széchenyi István tér adta. A tér azon túl, hogy kulturális emlékekkel rendkívül sűrűn átitatott, Budapest egyik leginkább fókuszban lévő tere, a város egyik fontos hatalmi reprezentációs területe, amely átalakulóban van, így az alkotásnak „virtuális”, éppen tervezés alatt lévő köztérhez kell igazodnia. Így az előzetes elgondolás szerint, a periférikus helyzetben lévő, a téri hangsúlyokat nem túlzottan felülíró emlékműben gondolkodtunk.

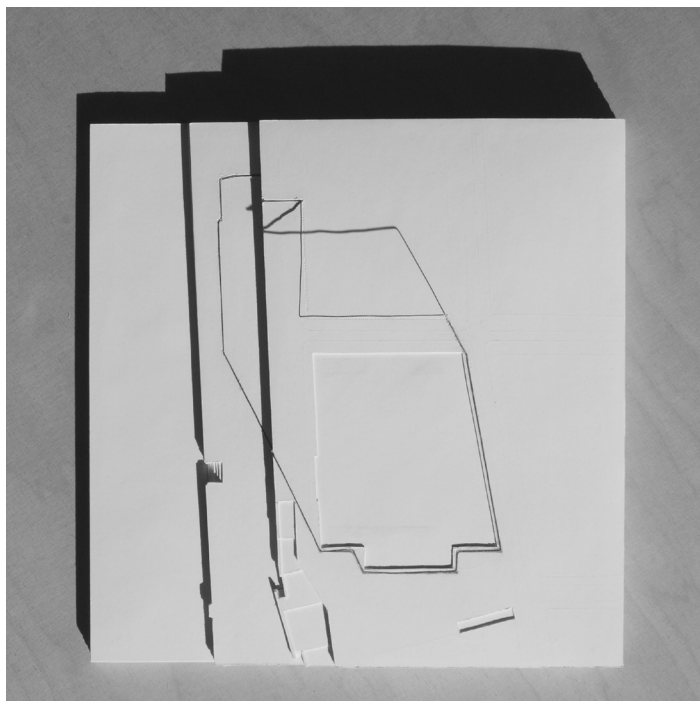
Széchenyi István tér, mint topográfiai hely és Akadémia a nyilvánostéren

A Széchenyi István tér egyértelműen topográfiai hely, emlékművekkel kulturális emlékekkel sűrűn átszőt. Ezen belül is az Akadémia épületének helyzete meghatározó. Azon túl, hogy épülettömbje alkotja a tér északi térfalát, a Széchenyi tér, mint városi reprezentációs hely kulturális emlékezetében is fontos, mint a térre települt első reprezentatív közfunkció. És bár a Széchenyi István tér térhasználata és elnevezése is igen sűrűn változott a történelem folyamán, az Akadémia jelenléte állandó és változatlan maradt, akárcsak a kezdetek óta az MTA tulajdonába lévő székházépület.

Az épület mellett a Széchenyi téren számos olyan emlékmű, emlék található - akár láthatóan, akár előhívhatóan -, amely közvetett módon kapcsolódik az Akadémia múltjához.¹⁴¹ Így elmondható, hogy az Akadémia reprezentációja a Széchenyi téren kiemelkedően magas, a kulturális emlékezet elemei, emlékművek, tárgyak olyan sűrűséggel vannak jelen a városi téren, hogy ebbe a sűrűségbe a pályázat során egy hagyományos szoborszerűen kialakított emlékművet nem láttunk célszerűnek elhelyezni. Ehelyett a meglévő jelek használatával, azok erősítésével próbáltuk létrehozni a 200. évfordulóra létesítendő emlékművet. A Széchenyi István téren megjelenő kulturális emlékek közül az egyik legerősebb az MTA Székházépülete, így emlékművünkkel ehhez kívánunk kapcsolódni, és párbeszédet helyzetbe hozni.

¹³⁹ O/VARIÁCIÓK

¹⁴⁰ O/MTA

Kép 49-50: Makettfotó, Tudománytér pályázat - Kontúr

Az Akadémia szerepe a társadalomban és a nyilvános térben is jelentős¹⁴², így hasznossága, nyilvános szerepe egyértelműen fontos, és folyamatosan függ a változó társadalmi közegetől. A tudományosság képviselőjeként ez a nyilvános szerep önkritikus, és önkorrekcióra alkalmas attitűddel működtethető, amelynek eredményeként a tudomány képviselői olyan, éppen aktuális vagy érvényes megállapításokat tesznek közzé, amelyeket a hétköznapi nyelvhasználatban egyszerűen „a tudomány mai állása” szófordulattal lehet jól leírni. Az Akadémia és az általa képviselt tudományosság egyszerre biztos fogódzó az autonóm, önmaga törvényszerűségein belül koherens mivoltában, de önreflektív, és naprakészsége miatt képes a folyamatosan változó aktualitásra reagálni, megújulni, és az emlékezethez hasonlóan így maradhat élő. A fentiek figyelembevételével az állandóság és változás ketőssége emlékműtervünknek is fontos részét képezi.

A párbeszéden alapuló koncepció

Emlékmű-javaslatunk alapja az Akadémia Székház és Könyvtár épületegyüttes, mint jel, megerősítése a köztéren.

A székház épülete és a mögötte található könyvtár elemelt földszintjével és viszonylag zárt homlokzati megjelenésével tárgyyszerű elemként van jelen a városi szövetben. Koncepciónkban a tudomány és a közösség — legyen szó akár az Akadémiát működtető tudósközösségről, vagy az MTA méltóságát őrző magyar társadalomról — viszonyát, kölcsönös egymásra hatását szeretnénk bemutatni. Az Akadémia épülete, mint jel, már most is ott van a Széchenyi István téren, kívül, mint ahogy az Akadémia, mint intézmény is fontos szerepet tölt be a közösség életében. Ez a jelenlét és szerep ugyanakkor megerősítésre szorul, ezért egy szimbolikus gesztussal emlékművünk az Akadémia Székház-Könyvtár épülettömbjének vetett árnyékát keretezné be és jelenítené meg a köztéren. Alkotásunk ezzel a gesztussal az intézmény már meglévő szerepére hívna fel a figyelmet, nem felülírva a tér adottságait.

A fém betűkkel megkontúrozott árnyék a köztér használatát nem befolyásolja jelentősen, a helyszínen lévő rétegzett emlékezettel, emlékművekkel és épített örökséggel nem konkurál, de láthatóvá teszi a láthatatlant azzal, hogy dialógusba kerül az épülettel, mint jellel. A fényes szöveg-árnyék kettőssége szimbolikus, egymás láthatóságát erősítik, kölcsönhatásban működnek, akár csak a tudósközösség és a társadalom.

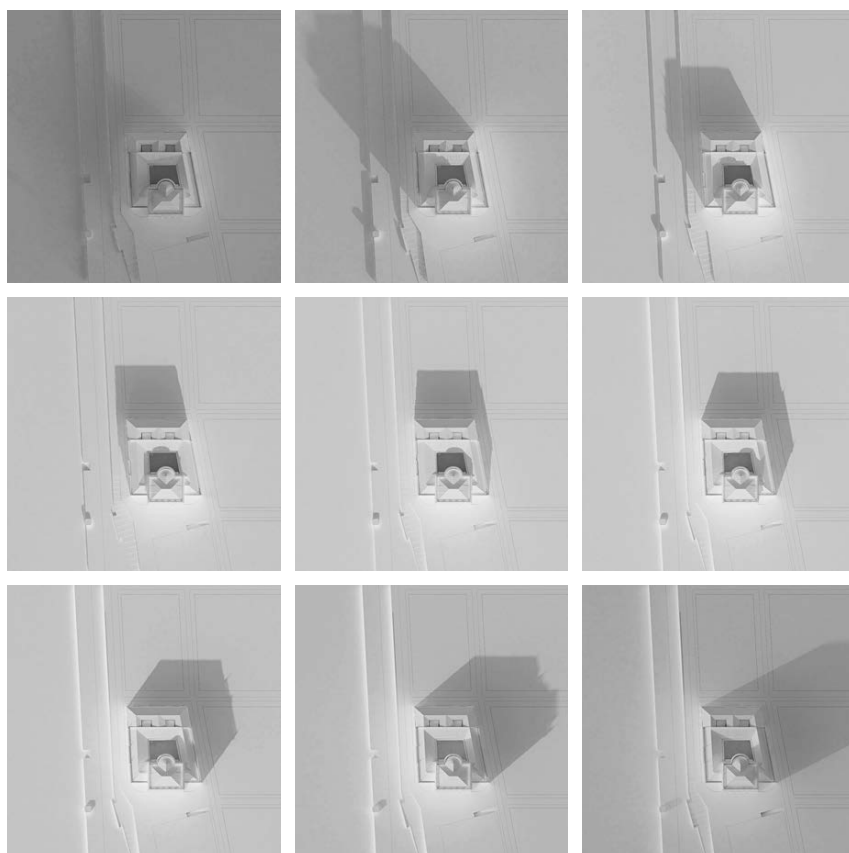
Dialógus

Az emlékmű és az épület csak együttesen értelmezhető. Míg az épület — mint a Magyar Tudományos Akadémia elidegeníthetetlen tulajdona — az állandóságot, a tudományt, mint biztos alapot jelképezi, addig a köztéren megjelenő kívüllése értelmezhető akár a tudomány alakíthatóságának, aktualitásának szimbólumaként.

Így a tervezett emlékmű nem önmagáért való, hanem egy rendszerbe illeszkedik. Nem saját teret hoz létre, hanem a meglévő emlékhelyen húz alá hangsúlyokat, így jeleníti meg a mai kortárs kulturális emlékezeti kánon fontos

¹⁴¹ Széchenyi-szobor, Deák Ferenc szobra, I. Tóth Zoltán, Szarvas Gábor, és Salamon Ferencz akadémikus mellszobra. Előhívhatóként például a koronázási domb, amely a nemzeti autonómia és nemzeti nyelv terjesztésére létre jött intézménnyel szemben szimbolikus jelentőséggel bírt.

¹⁴² O/MTA TÖRVÉNY

Kép 51: Kontúr és árnyék viszonya, Tudománytér pályázat - Kontúr

értékeit. A kortárs szöveg egyértelműen a mához köti a művet, ugyanakkor a neoreneszánsz épületegyüttessel való viszonya miatt a történelmi szerepek folytonosságát mutatja, egy nem lezárt folyamat egyik mérföldkövét.

Az árnyék kiválasztásnál az ünnepi évfordulót vettük figyelembe, egy kijelölt időpillanatot keretezünk be. Így az épület állandóan változó árnyéka, és egy rögzített árnyékkontúr találkozása kijelöli az alapítás 200. évfordulóját.

Az időpont-választás fontos szerepe egyfajta megemlékezési rítus kialakítása, ugyanis „[a]z emlékművek dolga a természetes felejtés akadályozása: e hivatásukat viszont csak akkor teljesíthetik, ha a későbbi generációk folyamatosan őrzik a helyet. Ha az utókor aktív módon nem kultiválja a *genius loci*-t, hiába áll ott valamilyen jelölő tárgy, referenciája elfelejtődik, és menthetetlenül beleszürkül a jeltelen környezetbe.”¹⁴³ Ugyanakkor számunkra az emlékmű általános nézete — azaz, az az állapot, amikor a kontúr és az árnyék nem az ünnepi évforduló időpillanata által kijelölt helyzetbe esik — még fontosabb, mivel a hasonló vonalak összelátszódba felkelthetik a városi tér használóinak figyelmét, és kiemelhetik a társadalom Akadémiához való folyamatosan változó viszonyát. A körbezáródó vonalvezetéssel, azon túl, hogy fizikailag is újrakeretezzük vagy megkoszorúzzuk az épületet, az emlékművel is akarva akaratlanul minden esetben találkozik az Akadémiára látogató, bármelyik irányból is közelít. Az emlékmű ezáltal is tudatosítja a látogatóban az intézmény mindennapi működésének fontosságát.

5.6 UTÓÉLET, TANULSÁGOK

Ugyan a pályaművünk sikeressége (és első díjjal elismerése) ellenére nem kerül megvalósítására, mégis alkotói nézőpontból való elemzése, és a hely és jel közötti viszony elemzésére egyaránt alkalmas lehet. A döntés pedig újabb párbeszédet kezdeményezhet?

Az eredményt vizsgálva talán kimondható, hogy a három díjazott pályamű mindegyike valamilyen párbeszédbe került a meglévő környezettel. Míg a „305 függöny” pályamű szintén a Székházépülettel, mint jellel kereset kapcsolatot, amelyet efemer elemekkel hozott helyzetbe, előhívva az ünnepi fellobogózás, felöltöztetés és nyitás érzetét, addig a másik megosztott második díjas pályamű, a „*Határtalan történet*”, az épületben található szőnyeg folytatásaként képzelte el az emlékművet, egy szimbolikus berendezési elemhez hosszútávú téri léptékű alkotással kapcsolódva. Így ugyan a kapcsolódás módja a díjazott pályaművekben eltérő volt, az évfordulóhoz kapcsolódó ünnepélyes esemény megfogalmazása és a meglévő környezet továbbírása, a hely és jel közötti kölcsönhatás mindhárom esetében megjelent. E pályaművek mindegyike nem lezárt elemként tekint az alkotásra, hanem alkalomszerűen előhívható, ciklikusan változó, vagy lépésenként folytatható módon, amely alkotói viselkedés mindegyike alkalmas lehet az emlékezés „*dinamikus és jövőre orientált folyamatának*”¹⁴⁴ megragadására.

¹⁴³ O/WEHNER 2

¹⁴⁴ A ASSMANN 2016, 98.o

6 INTERDISZCIPLINÁRIS MEGKÖZELÍTÉS A TERVEZÉSBEN ÉS AZ OKTATÁSBAN

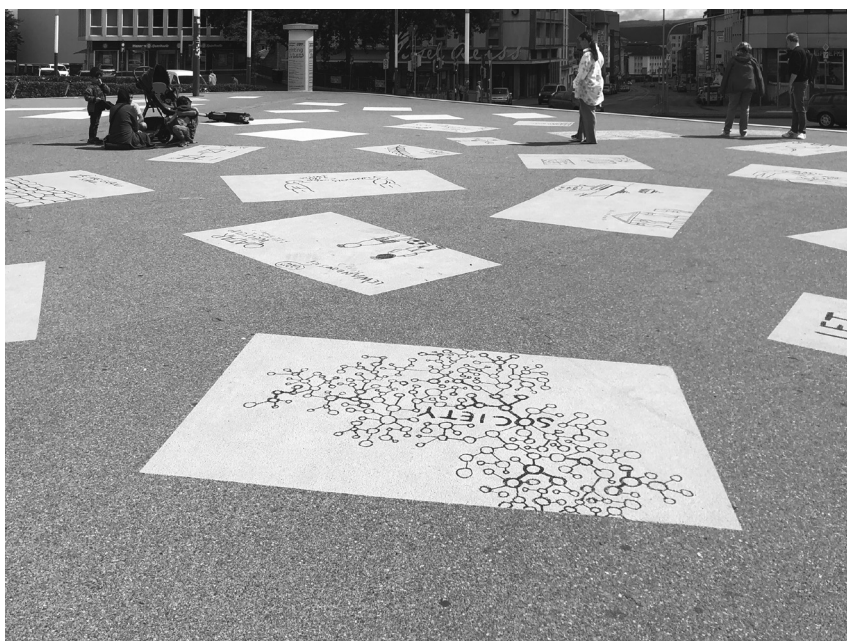
6.1 KÖZTÉR, MINT KOMPLEX RENDSZER

A kortárs köztér sokféle rétege, alakíthatóságának igénye, állandóan változó használata miatt az itt megjelenő elemek ideális esetben nem képzelhetők el csupán individuális művészeti alkotásként, egy művész/építész önkifejezésének manifesztációjaként, hanem komplex interdiszciplináris megközelítést igényelnek. Ez a fajta megközelítés éppen úgy fontos a köztéri felületek tudatos alakításában, mint a térben megjelenő elemek meglévő funkcionalitásához igazításában, és a köztéri emlékművek elhelyezésében is.

Az emlékmű-köztér viszony egy összetett kapcsolatrendszer, amely a térszervezés, tértörténet, hatalmi reprezentáció, és a közösségi használatról függően nagyon különböző. Ezt figyelembe véve az emlékhelyek létrehozása, alakítása különböző kompetenciákat igényel, és különböző társszakmák együttműködésével képzelhető el, így érdemes vizsgálat tárgyává tenni ezeknek a szereplőknek, szerepeknek a megjelenését is.

Hagyományos szerepek

A kortárs emlékművek rétegzettsége, műfaji sokfélesége és a köztér adottságai közé ágyazottsága miatt a klasszikus, jellemzően szobrász (esetenként építész) által tervezett emlékművek tervezésmódszertani szempontjai is változnak. A korábban inkább a monumentalitással, figurális szobrok esetében mesélő mozdulatokkal arckifejezésekkel, valamint egyéb átvitt értelmű szimbólumokkal megjelenített emlékezet erősen kötődött a szobrász szakmához, az

Kép 52-53: Dan Perjovschi horizontal newspaper, a 15. documentán.

emléképiletek, sírkápolnák, liturgikus helyszínek pedig hagyományos építészeti elemeikkel az építész szakmához. Azonban a jelenlegi műfaji, időbeli, rétegzettség szerinti sokféleség miatt ezek a hagyományos szerepek felülbíráhatók. Az új típusú emlékműveknél többféle olvasat létezik, a változtatás lehetősége, az emlékmű deszakralizációja, valamint az emlékmű és a használó kölcsönhatásán alapuló működés miatt új eszközök is megjelennek. Ennek következtében a korábbi szakmai kötöttségek és elvárások mellett vagy helyett más alkotói kompetenciák/készségek is hangsúlyossá válhatnak.

Új szerepek és szereplők

A műfaji változásoknál az emlékműalkotási folyamatban új szerepek és szereplők jelennek meg, más-más kompetenciákkal, amelyek nem felülírják, de kiegészíthetik az eddigi készségeket. Mivel sok esetben maga az emlékmű a fizikai térből inkább a cselekvési tér felé tolódik el, megjelenhetnek olyan szerepek is mint a rendező, narrátor, koreográfus stb.

Jó példa erre Kelemen Kristóf „NIKÉ, szabadságunk szobra” című, kísérleti videósínház/performansz elődása¹⁴⁵, amely a pécsi Niké-szobor¹⁴⁶, mint központi elem köré szervezve járja körül a kortárs emlékművek körüli kérdéseket. A központi szobor aprópóként szolgál olyan kérdések felvetésére, hogy mit lehet kezdeni képzőművészeti örökségünk azon részeivel, amelyek művészi értéket hordoznak, de ideológiájuk már meghaladott. Felveti, hogy van-e lehetősége a tiltakozásnak, mit tehetünk véleménynyilvánításként környezetünk emlékműveivel, mindezt egy narrátori szerepkörből, időnként filmes, kutatói történeti bevágásokkal, időnként élő videóperformansz keretében.

Érdekes új szerep jelenik meg Dan Perjovschi 2022-es *Documentára* készült köztéri alkotásában, mely nem emlékmű ugyan, de köztéri művészet eszközeivel, mégis kimerevíti egy-egy fontos témát és ha csak egy rövid időszakra is, de emlékművé emeli. A „horizontal newspaper” alkotás, a köztéren kijelölt négyzeteket tölt fel napról napra fontos, a közösséget érintő napi témákkal, egyrészt monitorozva a sajtót, másrészt a nyilvános tér másik felületén helyet teremtve ezek megvitatására. Ebben az esetben a szerkesztő, kurátor, esetleg a facilitátor szerep jelenik meg, a tényleges művészeti produktum pedig maga a folyamat és az ezáltal létrejövő interakciók.

A fent említett példák is mutatják, hogy a köztéri művészetben megjelennek új eszközök és ezzel együtt új szerepek is. Igaz ez mind a public art alkotásokra, de ezen belül az emlékmű, emlékhely, emlékeseményekre is. Ezzel a jelenséggel a kortárs szobrász szakma által dominált folyamatban más szereplők is lehetőséghez juthatnak, és a zsűrikben mind inkább elfogadott különböző, más szakterületeket képviselő szakértők jelenléte is,¹⁴⁷ valamint az interdiszciplináris megközelítések az oktatásban is.

¹⁴⁵ O/TRAFO 2021

¹⁴⁶ Makrisz Agamemnon 1975-ben készített műve

¹⁴⁷ O/BUDAPEST GALÉRIA

6.2 KITEKINTÉS – KÖZTÉRI MŰVÉSZET A POZSONYI STU KÉPZÉSÉN

Előkészítés, személyes szál

2021 augusztusában interjú készült Németh Ilona képzőművésszel az artportal.hu-n a Budapest Főváros Köztérművészeti Konceptiójának mintaprojektét előkészítő sorozatban. Bár az interjú jellemzően az emlékművek létrehozásában a művész alkotó szempontjait jelenteti meg, a cikk zárásaként Gadó Flóra, a kérdező rátért arra is, hogy Németh Ilona vezetésével egy új köztéri művészeti mesterképzés fog indulni a pozsonyi STU egyetemen. Ennek apropóján a köztéri művészet, köztéri emlékművek összetett témakörének oktathatóságáról kérdezte a művészt.¹⁴⁸ Itt a válasz előrevetített egy olyan innovatív, kifejezetten a köztérről szóló képzést, amely egyértelműen a téma újabb szakmák, szakterületek felé történő nyitását, interdiszciplinaritását célozná meg.

Németh Ilona szerint „(...) ezt egy mesterképzés keretében lenne érdemes elkezdni. Olyan hallgatókkal, akik már vagy design, vagy építészeti, vagy művészeti előképzettséggel rendelkeznek és érdekelné őket egy köztérrel foglalkozó mesterképzés. Az elképzelés szerint interdiszciplináris képzés lenne [...] Építészeti, urbanisztikai, szociológiai, jogi, gazdasági, művészeti megközelítéseket alkalmaznánk (...)”¹⁴⁹

Képzési terv

Az új MA-képzés¹⁵⁰ 2022 őszi munkacíme „Művészet a köztereken”.¹⁵¹ Célja, olyan szakemberek képzése, akik képesek érzékenyen észlelni a köztereket, és ez alapján képesek olyan koncepcionális művészeti válaszokat adni, amelyek mind fizikai, téri, esztétikai és társadalmi szempontokat is figyelembe vesznek.¹⁵² Eszerint a program egyértelműen szakterületek közötti kompetenciafejlesztést céloz meg, mindezt az építész karon belüli MA-képzés keretében, mivel, ahogy Németh Ilona a fent említett interjúban is megfogalmazta, interdiszciplináris együttműködés, a használó figyelembevétele és építészeti tudás nélkül nem lehet a köztéren dolgozni. Fontos tisztában lenni azzal, hogy hova, kinek és miért készül az alkotás.

Így a tervezet egy kétéves ciklusra lebontva próbál olyan készségeket fejleszteni, amelyek alapján a művészet szerepét önállóan is lehet értelmezni a városfejlesztésben, a dzsentrifikáció dinamikájában, a városszociológiai és politikai kérdésekben, és innovatív köztéri beavatkozásokat létrehozását segíti elő.

Nyitottság

Ehhez az interdiszciplináris hozzáálláshoz szükséges a képzésben megjelenő többszintű nyitottság. Egyrészt a bemeneti nyitottság, mivel a képzés a 2. szinten (MA) kezdődik, így lehetőséget adhat a hallgatók kiválasztásánál is egyfajta diszciplináris sokszínűsége. Az előkészítést több vita előzte meg azzal kapcsolatban, milyen bemeneti kompetenciák szükségesek ahhoz, hogy egy

kétéves képzés alatt valaki köztéri művész diplomával végezhesen. Lehetőséget lehet-e adni egy ilyen képzésben való részvételre kizárólag társadalomtudományi előképzettséggel rendelkező hallgatóknak is, vagy szükség van alapvető alkotói előképzettségre. Bár jelenlegi állás szerint a képzésre művészeti, építészeti és urbanisztikai, tájépítészeti alapképzettséggel lehet jelentkezni, a szakmai vita és az oktató gárda közötti diskurzus fontos együttműködési kérdéseket feszeget. Kell-e minden esetben vizuális képzettség a köztéri művészethez, vagy lehet erős elméleti oldallal ellensúlyozni az ilyen irányú hiányosságokat? Mindezeket a kérdéseket nyilván időkerettel és tárgyszerkezetével egyeztetve döntöttek úgy az oktatók, hogy bizonyos kompetenciák szükségesek, hogy lehessen rájuk építeni, más kompetenciákat pedig a képzés során fejlesztenek. Mindez észszerű és indokolt, ugyanakkor a rendszer akkor tud hatékonyan működni, ha a másik oldalon, a társadalomtudományi karokon is megjelenik az interdiszciplináris gondolkodás, esetleg közös képzési platformok.

Emellett a többszempon্তু megközelítéshez szükséges az a nyitottság, amely a tárgyszerkezet felépítése és az oktatógárda kiválasztásában valósul meg. A tárgyakat csoportokba osztják, és a jellemzően a művész oktató által vezetett alkotási tárgycsoportot egészítik ki a társszakmák kompetenciái. Megjelennek módszertani tárgyak, mint a „művészeti kutatás módszertana”, amelyhez az oktatók gyakorló művészek, városépítészeti és műemlék védelmi szakemberek, szociológusok és kulturális antropológusok közül kerülnek ki.

Vannak közterülettel, annak megismerésével foglalkozó tárgycsoportok, ahol történészek, politológusok, városantropológusok, valamint az online környezettel foglalkozó szakemberek végzik az oktatást. További szakterületet képez a közterületi gyakorlati beavatkozást elősegítő tárgyak csoportja, ahol művészettörténész, művész-aktivista, kísérleti és interdiszciplináris együttműködésekben jártas építész, építészettörténész és virtuális környezeti szakértő vesz részt az oktatásban. Végül következik a megvalósítás oldala, ahol a jogi környezet megismerése mellett a finanszírozás etikájával is foglalkoznak a hallgatók, és megismerhetik milyen módon lehet együttműködések kezdeményezni, kollektívában vagy egyénileg alkotni, illetve lehetőség nyílik ismeretszerzésre a művészeti tevékenységgel együtt járó idő/egzisztenciális kapacitás beosztásáról is.

Tanulságok

Bár a Pozsonyban eltöltött fél év alatt a tényleges oktatásba nem tudtam belelátni, ennek az anyagnak az előkészítése, a szakmai kérdések megjelenése fontos tanulságokkal szolgált. Egyrészt megerősítette azt a hipotézist, hogy a köztéri változásokra adott innovatív válaszok leginkább az oktatás felől közelíthetők meg, a szakemberek és más szinten a befogadók edukálásával. Másrészt fontos volt látni, hogy bár határterületről van szó, mégis ennek a képzésnek az építész-karon (is) lehet helye, mivel az építész alapképzésen a hallgatók nagyon sok olyan kompetenciát sajátítanak el, amelyekre építkezni lehet egy interdiszciplináris képzésen, vagy akár együttműködésben is. Ha megvannak az alapok a terek értelmezéséhez, a köztér fizikai és használati megismeréséhez, valamint a vizuális megjelenítéshez is, az új műfajok és szempontok is könnyebben integrálhatók.

¹⁴⁸ O/GADÓ

¹⁴⁹ O/GADÓ

¹⁵⁰ Bár az új szak akkreditációja késik, 2022 őszén lehetőségem nyílt oktatási anyagainak megismerésére, és kapcsolatfelvételle az ezeket létrehozó oktatói gárda néhány tagjával.

¹⁵¹ a 2022 őszi munkaközi akkreditációs anyag alapján, szlovákul, használt fordítóprogram DeepL

¹⁵² ui

TÉZIS 5

A változóban lévő nyilvános tér és az ennek elemeként megjelenő kortárs emlékmű átalakulása miatt ezek az alkotások komplex interdiszciplináris megközelítést igényelnek. A megközelítés elterjedése és kulturális beágyazódása két irányból érhető el. Egyrészt az alkotók képzése felől, amelynek támogatnia kell a társszakmák együttműködését és különböző szakismeretének összehangolását, valamint az új igényekkel megjelenő interdiszciplináris folyamatokra felkészítő kompetenciák fejlesztését. Másrészt a használói oldalról, ahol oktatással szükséges érzékenyíteni a befogadói oldalt, a tudatos és kritikus értelmezés befogadására és a köztér használatára.

6.3 LEHETŐSÉGEK ITTHON

Aktuális állapot

Hazatérve a BME-re kerestem annak a lehetőségeit, hogy a mi képzésünkben hol lenhetne helye a fent bemutatott interdiszciplináris szemléletnek. Míg az általános és középiskolásoknak egyre több építészeti, városépítészeti művészeti érzékenyítést elősegítő oktatási projekt jelenik meg, addig az egyetemi képzésben kevés a szakterületek közötti együttműködés.¹⁵³

Bár a korábbi egyetemi tantervben szerepelt néhány olyan tárgy, amely az építészetkritikai gondolkodást segíti, mint például *„középületek kritikai elemzése”*, vagy akár olyan is, amely lehetőséget ad a hagyományos építészeti válaszokon túl kísérletező alkotásokra, például az Urbanisztika Tanszéken választható tárgyként meghirdetett aktivizmus, vagy place-making témájú kurzusok, mégis az egész tantervet tekintve erre a fajta kritikai gondolkodásra építő, a köztérrel, mint komplex rendszerrel, és nem mint épített környezettel foglalkozó látásmódot hiányoltam a képzési palettáról.

Az éppen ebben az időben átformálódó specializációk köré szerveződő képzési struktúra lehetőséget adhat ennek a szemléletnek a Városépítészeti specializáció vonalán, emellett fontos látni, hogy a különböző társszakmák a más fókuszú specializációkon is egyre inkább megjelennek, egyre több a más területekről meghívott oktató, akár a kötelező tárgyakon is, amely fontos válasz az építész szakma alakulása által felvetett kérdésekre is.

Köztéri biennáléra beadott anyag

2022 őszén megjelent egy felhívás a Budapest 150. évfordulójára tervezett első köztérművészeti biennáléra, amely a keretrendszerben tárgyalt Budapest Főváros Köztérművészeti Konceptiójában megfogalmazott kortárs köztéri

beavatkozásokat célzott meg. A kiírásban¹⁵⁴ ideiglenes köztérművészeti alkotások elkészítésére lehetett pályázni, amelyeknek kimondott szándéka volt a befogadó edukálása, és amely a fesztiválszerűsége miatt jó elképzelés lehetett.

A pályázatra két pályaművel pályáztam, amely közül a *„folyamatalapú köztér-építészeti”* című kifejezetten egy oktatási projekt lett volna. Címe egyrészt utalt arra a módszerre, amelyet a hallgatókkal és különböző szakemberekkel együtt szerettem volna megvalósítani, másrészt arra a viselkedésmódra is, amely egyfajta kritikája a látványokra konstruált eredményorientált tervezési folyamatoknak, és az ez alapján létrejövő műveknek.

Az oktatási program 3-4. éves építészhallgatóknak szólt, elméleti indítással, majd különböző szakterületek szempontjai megismerésével és megvitatásával, egy folyamatos iterációra épülő folyamat révén, amely tárgy vége a folyamatot bemutató kiállítás, egy közösen megvalósítandó elem, és a folyamatot bemutató esemény sor lett volna. Mivel a pozsonyi STU tervezete alapján is feltételezhető volt bizonyos alapismeret, itt is a szakmák közötti együttműködések és interdiszciplináris szempontok megismerésén lett volna a hangsúly. Bár a megvalósítására a pályázható keretösszegeből végül nem jutott, a továbbiakban átdolgozva, kompromisszumok megtalálásával egy tavaszi kötelezően választható tárgyba kerültek elemek a programból, amelyet *„Városi aktivizmus és közösség kísérletek”* címen Kádár Bálinttal és a tárgy hallgatóival együtt meg is valósítottunk.

6.4 VÁROSI AKTIVIZMUS 2023 TAVASZÁN

Előzmények

A városi aktivizmus tárgy már korábban is működött a BME Urbanisztika Tanszékén, azonban a 2022 őszén megjelent új oktatási reform miatt átgondolásra szorult. A korábban szabadon választható tárgyént működő program bekerült a Város/építészet specializáció kötelezően választható tárgycsoportjába, vagyis azok közé a tárgyak közé, amelyek olyan ismereteket adnak át a hallgatóknak, amelyek a várossal vagy közterülettel foglalkozásnak egy alternatív irányait érintik. A korábban főleg place-making és hacking fókuszú alternatív beavatkozások mellé így bekerülhetett a köztéri emlékművek témája is.

Feladat és aktualitás

A feladatkiírás során is két témakörre próbáltunk reagálni. Egyrészt a kritikai kompetenciák fejlesztésére oly módon, hogy a hallgatók az építészeti beavatkozások kezdeményezőivé válhassanak, és képesek legyenek szakmai

¹⁵³ Pl.: GYIK Műhely, Bartók Vizualis Műhely, KÉK városi séták középiskolásoknak vagy a Barna Orsolya vezetésével megvalósuló vizuális kultúra oktatási projektek, melyek középiskolások oktatásába integráltak be és melyeknek külön emlékművekkel foglalkozó tematikus része is volt, BARNA 2015, 8-13.o

¹⁵⁴ „...ezek társadalmasításához, valamint a vizuális kultúra edukációs lehetőségeit használva igyekszik segíteni, hogy olyan vizualitásában izgalmas, léptékében befogadható, mondanivalójában releváns, sokakat bevonó és érthető városi környezetet jöjjön létre Budapesten, amely segíti a köztérhasználat demokratikus jellegének erősödését”
https://budapestgaléria.hu/_palyazatok-kozter/budapesti-kozteri-kortars-kepzomuveszeti-biennale/
(utolsó elérés: 2023.10.20.)

Kép 54-55: Köztéri biennáléra elkészült ideiglenes alkotások egyike, Sugár János „Elnézést” című alkotása Budapesten, a Blaha Lujza téren 2023. októberében

és gyakorlati segítséget nyújtani valódi közösségek részére, saját használati és lakóhelyeik önmaguk kezdeményezésére történő alakításában, olyan beavatkozásokkal, amelyek a legkisebb eszköztárral tudják a legnagyobb hatást elérni egy adott köztéren.¹⁵⁵ Másrészt a köztér és azon belül is a köztéri emlékművek komplex interdiszciplináris megközelítéséhez szükséges, a hagyományos építész szerepeken túlmutató kompetenciák fejlesztésére koncentráltunk. A két irányból ható közelítés alapján egy olyan akcionista művészeti projektet vizionáltunk, amely ideiglenesen vagy esemény formában meg is valósul, és amelyet a hallgatók az egyetem falain kívül valós szereplőkkel, civilekkel és szakmabeliekkel együtt valósítanak meg.

A feladatkiírás apropója végül Budapest városgyesítésének 150. évfordulója lett, helyszínül a 100. évfordulóra elkészült, azóta erősen leromlott állapotú, a Népligetben található Centenárium park emlékmű és emlékpark területét jelöltük ki.

A választásnál szerepet játszott, hogy mivel nemcsak a kritikai megközelítés fejlesztése, hanem a megvalósítás is cél volt, ezért emlékezet-politikailag kevésbé megosztó, ugyanakkor aktuális témát kerestünk, ahol lehetőség van beavatkozásra. A 100. évfordulóra átadott emlékpark olyan emlékműtípust mutat, amely egyrészt mára már meghaladott, azonban felélesztésével, helyzetbe hozásával a 150 éves ünnepi sorozat részévé tudott válni, és láthatóvá tételével sikerült felhívni a figyelmet a környezetére is.

Folyamat

A félév során a hallgatók önálló kutatásba kezdtek a Népligeti Centenárium parkkal kapcsolatban. A kutatást kiegészítették módszertani előadások és beszélgetések, egyrészt az aktivizmusról, másrészt a kortárs emlékművek mai budapesti helyzetéről. Bár a keretek miatt a korábbi tervben vizionált több szakmát felölelő interdiszciplináris együttműködés csak részben valósult meg, a hallgatóknak lehetősége volt találkozni különböző szakemberekkel. Többek között Kukucska Gergellyel a *Valyo*¹⁵⁶ egyesület tagjával, aki építész aktivistaként hoz létre különböző köztéri beavatkozásokat, a „*Civilek a Népligetért*”¹⁵⁷ csoport aktivistáival, a *Főkert* munkatársaival és további a saját mini akciójukat segítő szervezetekkel. A bevezető kutatás után a hallgatók 2-4 fős csoportokba szerveződve a Centenárium park egy-egy emlékművével foglalkoztak. Mivel a parkegyüttes létrehozásánál az volt a koncepció, hogy Magyarország minden megyéje egy-egy parkrészt adományoz a 100 éves Budapestnek, így egy összefüggő parkrészt elemekkel foglalkozott mindenki, egymásra folyamatosan figyelve. A félév során egyrészt elkészítettek egy-egy videót, amely vagy a kutatásaikat összegzi, vagy a beavatkozásaikat jeleníti meg, majd a Budapest100 eseményre rácsatlakozva egy egynapos akció keretében mutatták be az előkészített és megvalósított alkotásukat.

¹⁵⁵ A tárgykiírás alapján

¹⁵⁶ O/VALYO

¹⁵⁷ O/NÉPLIGET CIVILEK

Kép 56: A Centenáriumi park eredeti térképe.

Kép 57: Interjú a Göcsej emlékműnél az Ország-piknik alkalmával.

Kompetenciák és szerepkörök

Az indító beszélgetések lehetőséget adtak a helyzet kritikai vizsgálatára, továbbá az aktivista szerep lehetőségeinek, illetve a gazdátlan és funkcióját vesztett emlékművek, köztéri emlékművek változásának és új műfajainak körbejárására. Tanulásgént megfogalmazható, hogy a 3 kreditnyi óralehetőség elméleti és gyakorlati tartalommal való megtöltése szinte túlfeszítette az óra keretét, így ezek a kritikai beszélgetések inkább vitaindítóként szolgáltak.

A szakemberek közreműködése a folyamatban a hallgatói kezdeményezést és önállóságot elősegítő módon, és csak szükség esetén vezetve történt, így a diákok ráláthattak a szervezési oldalra is. Az egyén érdeklődés szerint kialakuló akció más-más irányokba terelte a hallgatókat, ahol más- más szakterület, például a képzőművészet¹⁵⁸, hangok és hangterek¹⁵⁹ vagy a kert és tájépítészeti¹⁶⁰ szempontjai jelentek meg, néhol az egyes műalkotásokkal történetével megismerkedve, helyenként csak a torzóként maradt kert részek affordanciáit¹⁶¹ felfedezve és újragondolva.

Eredmény

A félév folyamán a hallgatók a köztes bemutatást követően egy eseményt is szerveztek, amelyet a Budapest100 eseménysorozathoz kapcsoltak, amelynek témája 2023-ban szintén a városegysítés volt. Az esemény az „Ország-piknik” nevet kapta, utalva ezzel a Centenáriumi park létrejöttére, amely során minden megye erősen központi szándék szerint reprezentálta magát. Az időjárás miatt azonban, több más Budapest100-as eseménnyel együtt alternatív időpontban, június elején lett megtartva a rendezvény.

Az eseményen a hallgatók ideiglenes alkotásaikkal valamilyen módon értelmezni, kiegészíteni próbálták a meglévő emlékparkrészleteket, amellyel a parkot a városi használók mentális térképére is igyekeztek feltenni. Az ideiglenes beavatkozások a helyszínt a pátosztól megfosztott élő helyly tették az esemény alkalmára, és lehetővé tették a hallgatóknak a civilekkel való együttműködést is.

158 Kovács Luca, Kovács Réka, Nagy Janka, Zalányi Eszter Boróka Göcsej emlékműve a művésszel készített interjú segítségével vált élővé, míg Heiner Anita, Soós Antónia, Szerényi Anett Nógrád megyei installációja a korábbi, mára leromlott mű kortárs használatával és motívumainak megidézésével dolgozott.

159 Ackermann Ádám, Solymosi Bettina Veszprém megye installációjában.

160 Biri Blanka Zsuzsanna, Piski Laura, Tóth Violetta kertészeti eszközökkel hozta helyzetbe a Szolnok megyei emlékkertet.

161 O/DÜLL

Kép 58: Ackermann Ádám, Solymosi Bettina hanginstallációja, Budapest, Népliget.

Kép 59: Heiner Anita, Soós Antónia, Szerényi Anett „Nógrád megyei” installációjának részlete, Budapest, Népliget.

Kép 60: Heiner Anita, Soós Antónia, Szerényi Anett „Nógrád megyei” videójának részlete, Budapest, Népliget.

Tanulságok és dilemmák

Az félév lezárultával számos tanulság és dilemma fogalmazódott meg a módszerrel kapcsolatban. Egyrészt üdítő volt látni néhány hallgató extrém lelkesedését és tenni akarását, amivel a kiírt feladathoz kapcsolódva létrehozták a saját beavatkozásukat, másrészt az adott kiírás és a helyszínhez kapcsolódó előzetes prekonceptciók sok esetben kevésbé motiválták a hallgatókat. Ezek alapján a későbbiekben megfontolandó, hogy a résztvevő hallgatók saját indíttatású problémára reagáljanak, vagy általuk is használt helyszínen érdemesebb-e inkább létrehozni valamit.

A kritikai attitűd fejlesztésére a kevés óraszám miatt kevesebb idő jutott, ami nagy hiánya maradt a tárgynak. Azonban az egész folyamat véghez vitele, a civilekkel való együttműködés készsége, a lelkesebb és aktívabb hallgatóknál kialakított egy képességet a szervező, aktivista szerepkör felvállalásához is, akár mikro beavatkozásokban. A készség és az az ebből jövő önbizalom, hogy lehet apró beavatkozásokat végig vinni, megmozgatni más szereplőket és akár kis változásokat is elérni, mindenképpen a tárgy fontos eredménye, ezt kár lenne korlátozni a jövőben. Talán érdemes ezeket a kompetenciákat egy nagyobb súlyú tárgyban együtt fejleszteni.

A félév másik tanulsága túlmutat az oktatásmódszertan kérdésein. Apró beavatkozások leginkább egymást erősítve tudnak láthatóvá válni. Amíg a program bekerült a professzionális marketinggel megtámogatott Budapest100 ernyője alá, a többi alulról jövő kezdeményezéssel, sokkal nagyobb érdeklődés volt ezügyben. Az időjárás miatti időpontváltozással azonban kicsit aránytalanná vált a hallgatók által befektetett energia és az ezzel elért célközönség.

Azonban a hosszú távú tanulságot még nem lehet levonni, ugyanis kérdés, hogy ez a kísérletező attitűd be tud-e épülni a hallgatók eszköztárába, megjelennek-e új szempontok és másfajta tervezési eszközök a későbbi munkájukba.

7 BEFEJEZÉS

„Az emlékezet változó. Ebben az értelemben nem a múlt eseményeinek fényképe, sokkal inkább egyfajta megküzdési mechanizmus, a múlt eseményeinek feldolgozása, tehát mindig állásfoglalás, amely érzelmi választ és kritikai ítéletet is magában foglal. Ezért fontos, hogy mindig az eredetitől eltérő időtávlatban és értékrendben történik. Az emlékezés tehát a visszatekintés, illetve, mondhatni, a visszamenőleges reflexió egy formája. Így a jelenből képes befolyásolni a múltat.”¹⁶²

Tehát az emlékéllítés nem a múltnak szól, hanem a jelennek. És bár felvetésében az örökkévalóságnak, azaz a jövőnek próbál kulturális formátumokat átörökíteni, a kulturális emlékezet folyamatos kritikai alakulása miatt az emlékművek eleve kudarcra ítélt képződmények, amelyekre mégis szükség van a városi téren. Emiatt azonban tervezésüknél és vizsgálatuknál a folyamatos kérdésfelvetés és önreflektív kísérletezés, valamint a permanens megújulás elengedhetetlen.

A fenti, alkotói nézőpontból vizsgált esetek reményeim szerint segítik megérteni a kortárs köztéri emlékezet komplexitását, és örök érvényű állítások helyett felvetésekkel és az aktuális szempontok részletesebb körbejárásával képesek hozzájárulni az emlékművek körül zajló szakmai és társadalmi diskurzushoz.

A nyilvános tér különböző rétegiben alkalmazható eszközök sokrétűbb emlékhelyalakítást tehetnek lehetővé, a hely és emlékmű közötti viszonyok és

a lehetséges kölcsönhatások tudatos használata, mint tervezési eszköz szintén segítheti egy alkotás komplexitását. Azonban különböző szakmák szempontjainak érvényesítése, illetve ezeknek a szempontoknak az oktatásba való integrálása nélkül nehezen képzelhető el változás, amely pedig elengedhetetlen a kortárs emlékművek körül létrejött paradox helyzet feloldásához.

A disszertáció műfaja miatt az alkotói munkámra épülő kutatást egy pillanatban le kellett zárni, ám a kutatás, az egymásra épülő kísérletek tovább gördíthetők és folytathatók. A disszertáció írása alatt is a témát övező diskurzus újabb és újabb érdekesebbnél érdekesebb részei tűntek fel, mint pl. a digitális emlékművek kérdései az egyes online vélemény buborékok relációjában, az előhívhatóság kérdése, és a folyamatos személyes emlékgyártás kollektív téri kivetülései. Ezek mind olyan tovább gondolandó témák, amelyek tovább árnyalhatnák a diskurzust.

FORRÁSJEGYZÉK

NYOMTATOTT FORRÁSOK JEGYZÉKE

ABRAMOVIĆ 2021

Marina ABRAMOVIĆ: Aki átment a falon, Athenaeum, Budapest 2021

ANDRÁS 2010

ANDRÁS Edit: Public Monuments in Changing Societies - Ars (Journal of the Institute of Art History of Slovak Academy of Sciences, Bratislava), no. 43. (2010), Bratislava 2010, 39-50.

ANDRÁS 2013

ANDRÁS Edit: Köztéri emlékművek a történelmi múlt (és jövő) konstruálásában - tanulmány a Centrum és periféria - Határ menti perspektívák kulturális regionalizmus kortárs vizuális kultúra, szerkesztők: Györgyjakab Izabella, Kukla Krisztián, Múzeum Debrecen 2013, 123-151.o

ANDRÁS 2023

ANDRÁS Edit: Határsértő képzelet - Kortárs művészet és kritikai elmélet Európa keleti felén, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténet Intézet, Budapest 2023

A ASSMANN 2013

Aleida ASSMANN: Europe's Divided Memory, In Uilleam Blacker, Alexander Etkind, Julie Fedor (szerk.) Memory and Theory in Eastern Europe, Palgrave Macmillan, New York 2013, 25-42.o

A ASSMANN 2015

Aleida ASSMANN: A kizökkent idő emlékezete, Élet és Irodalom, LIX. évfolyam, 4. szám, Budapest 2015. január 23. beszélgetőtárs Erdős Ferenc szociológus, moderátor Huszár Ágnes, online elérhető: <https://www.es.hu/cikk/2015-01-23//a-kizokkent-ido-emlekezete.html> (utolsó elérés: 2024.08.19.)

A ASSMANN 2016

Aleida ASSMANN: Rossz közérzet az emlékezetkultúrában, Múlt És Jövő Kiadó, Budapest 2016

A ASSMANN, CONRAD 2010

Aleida ASSMAN, Sebastian CONRAD: Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2010

BARNA 2015

BARNA Orsolya szerk.: Vizuális- és környezetkultúra oktatás, Művészeti és Művészetelméleti Szakkolégium Budapest, 2015

BLACKER 2013

Uilleam BLACKER: Living among the Ghosts of Others: Urban Postmemory in Eastern Europe In Uilleam Blacker, Alexander Etkind, Julie Fedor (szerk.) Memory and Theory in Eastern Europe, Palgrave Macmillan, New York 2013, 173-194.o

BOROS 2001

BOROS Géza: Emlék / Mű. Művészet - Köztér - Vizualitás a rendszerváltástól a Milleniumig, Enciklopédia Kiadó, Budapest 2001

BOROS 2019

BOROS Géza: Eleven emlékmű, Artmagazin, XVII. évfolyam 2. szám, 40-41.o, Budapest 2019

B MÜLLER, CSORBA 2020

B MÜLLER Tamás, CSORBA György: A Nemzet Főtere - A Kossuth tér története, Országház könyvkiadó, Budapest 2020

CONNELY 2020

John CONNELLY from PEOPLES into NATIONS - A History of Eastern Europe, Princeton University Press, New Jersey 2020

DZADON, MORAVCIK 2012

Verejný podstavec, szerk.: Tomáš DŽADOŇ, Michal MORAVČÍK, ISBN 978-80-970857-7-3, Bratislava 2012, és online elérhető: <http://www.verejnypodstavec.com> (utolsó elérés: 2024.08.19.)

DOCUMENTA 15 2022

Documenta Fifteen handbook

artistic direction: ruangrupa, Ade Darmawan, Ajeng Nurul Aini, Daniella Fitria Praptono, farid rakun, Indra Ameng, Iswanto Hartono, Julia Sarisetiati, Mirwan Andan, Reza Afisina;

artistic team: Gertrude Flentge, Ayşe Güleç, Frederikke Hansen, Lara Khaldi, Andrea Linnenkohl;

szerkesztők: Petra SCHMIDT, Ralf SCHLÜTER, Pablo LARIOS

ISBN 978-3-7757-5282-4 (English), Hatje Cantz Verlag GmbH, Berlin 2022

DOBÓ 2023

DOBÓ Bianka: Mű-emlék-mű DLA értekezés, MKE, Budapest 2023, online elérhető: https://www.mke.hu/res/mke_dla_ertekezés_2023_dobo_bianka.pdf (utolsó elérés: 2024.08.19.)

FEHÉR 2011

FEHÉR Dávid: A negatív csillag - Megjegyzések Attalai Gábor konceptuális művészetéhez egy kamarakiállítás ürügyén, Balkon Kortás Képzőművészeti Folyóirat 2011/1, 18-22.o, Orpheusz Kiadó Kft., Budapest 2011

GYÖRGY 2022

GYÖRGY Péter: A hallgatás korát lezárva, Élet és Irodalom LXVI. évfolyam, 12. szám, Budapest 2022. március 25.

GYÖRGY 2012

GYÖRGY Péter: Apám helyett, Magvető Kiadó, Budapest 2012

GYÖRGY 2000

GYÖRGY Péter: Néma hagyomány, Magvető Kiadó, Budapest 2000

HEGYI 2016

HEGYI Dóra: Fellépni a figyelem hiánya ellen - interjú Sugár Jánossal

PST (Public - Street - Tactical) Sugár János public art tevékenysége, SZAKÁCS Eszter (szerk.), kiadó: tranzit.hu, 66-87.o, Budapest 2016

HETÉNYI 2024

HETÉNYI Zsuzsa: Nem feledni, nem feladni, Élet és Irodalom LXVIII. évfolyam, 14. szám, Budapest 2024. április 5.

HOHEISEL 1998/2012

Horst HOHEISEL: Aschrottbrunnen, szerzők 1998: Prof. James E. YOUNG, Hanno LOEWY, Dr. Eva SCHULZ-JANDER, Prof. Dr Manfred SCHNECKENBURGER, szerzők 2012: Carolyn CRISTOV-BAKARGIEV, Bertram HILGEN, Gunnar RICHTER, Horst HOHEISEL, ISBN 978-3-00-038343-4, The Memorial Breitenau association and the city of Kassel, Kassel 2012

J ASSMANN 1997

Jan ASSMANN: A kulturális emlékezet, Atlantisz Kiadó, Budapest 1997

KERPEL-FRONIUS 2022

KERPEL-FRONIUS Gábor: MEGSZÓLALTATOTT EMLÉKEZET, in Elhallgatva - A háborús erőszak története és megjelenítése (szerk. ANDRÁS Edit, MÉLYI József, PETŐ Andrea, Budapest Főváros Levéltára) 9-11.o, Budapest 2022

K HORVÁTH 1999

K HORVÁTH Zsolt: Az eltűnt emlékezet nyomában - Pierre Nora és a történeti emlékezetkutatás francia látképe, Aetas - Történettudományi folyóirat, 1999/3.sz. 132-141.o, Szeged 1999

KIRN 2019

Gal KIRN Anti-totalitarian Monuments in Ljubljana and Brussels: From Nationalist Reconciliation to Open Rehabilitation of Fascism, European Memory In Populism-Representation of Self and Other, (szerkesztők: Chiara DE CESARI és Ayhan KAYA,), Routledge, 47-68.o, Oxfordshire 2019

MAGYAR SZOBRÁSZ TÁRSASÁG 2005

RÉNYI András - SZABÓ Zsigmond - JOVÁNOVICS György - ZRÍNYIFALVI Gábor - BOROS Géza - TATAI Erzsébet - ELŐD Ágnes - EIKE-TÓTH Zsuzsanna - WALICZKY Tamás - BAJI Miklós Zoltán, BORDÁCS Andrea (szerk.): A tér a szobrászatban / A szobrászat tere, A szobrászat tere címmel rendezett elméleti szimpózium előadásainak szerkesztett anyaga, kiadó: „Műcsarnok, Magyar Szobrász Társaság, 2005”, Budapest 2005

MÉLYI 2019

Mélyi József: Köztéri veszteségünk - MŰBÍRÁLAT - TÁRLAT – Élet és Irodalom LXIII. évfolyam, 51-52. szám, 2019. december 19.

MÉLYI 2021

MÉLYI József: Doktori (phd) disszertáció, A városi tér szimbolikus átírása. Szovjet emlékműállítások 1945-ben, ELTE, Budapest 2021

MÉLYI 2021/2

MÉLYI József: Az emlékművek lehetséges jövője, Mozgó Világ 47.évf. 7/8. sz., Budapest 2021. júl./aug.

MÉLYI 2022/1

MÉLYI József: Háborúban megerőszkolt nők emlékművei, in Elhallgatva - A háborús erőszak története és megjelenítése (szerk. ANDRÁS Edit, MÉLYI József, PETŐ Andrea, Budapest Főváros Levéltára), 235-242.o, Budapest 2022

MÉLYI 2022/2

MÉLYI József: „Illúzió, hogy politikamentes emlékmű készíthető” – Interjú Eduard Freudmann képzőművésszel, in Elhallgatva - A háborús erőszak története és megjelenítése (szerk. ANDRÁS Edit, MÉLYI József, PETŐ Andrea, Budapest Főváros Levéltára), 275.o, Budapest 2022, egész online elérhető - lásd O/MÉLYI

MONORY 2023

MONORY Rebeka, Emlékezet-rétegek: Az emlékmű és nyilvános térfogalom kiterjesztése, Utóirat: A Régi-Új Magyar Építőművészet Melléklete 2023/02: XXIII.128. pp. 73-76., Budapest 2023

MUSIL 2000

Robert MUSIL: Emlékművek, in Robert Musil válogatott művei. Próza, dráma. Fordította BÁN Zoltán András, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 2000

NÁDAS 2017

NÁDAS Péter: Világoló részletek I-II., Jelenkor Kiadó, Budapest 2017

NORA 1999

Pierre NORA: Emlékezet és történelem között - A helyek problematikája, Aetas - Történettudományi folyóirat 1999/3.sz. 142-157.o, Szeged 1999

PALATINUS 2014

PALATINUS Dóra: A köztéri művészet szerepváltozásai - Társadalmi térként definiált köztér művészeti megközelítése, DLA doktori értekezés, PTE, Pécs 2014, online elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14662/palatinus-dora-dla-2016.pdf?sequence=1> (utolsó elérés: 2023.08.15)

POGÁNY1974

POGÁNY Frigyes: Róma, Corvina Kiadó, Budapest 1974

PÓTÓ 2003

PÓTÓ János: Az emlékeztetés helyei, Osiris Kiadó, Budapest 2003

RÉNYI 2000

RÉNYI András: Légből kapott monumentum, Mozgó Világ Folyóirat, 2000. február, huszonhatodik évfolyam, 2. szám, Budapest 2000

RUTTEN 2013

Ellen RUTTEN: Why Digital Memory Studies Should Not Overlook Eastern Europe's Memory Wars, In Uilleam BLACKER, Alexander ETKIND, Julie FEDOR (szerk.), Memory and Theory in Eastern Europe, 219-232.o, Palgrave Macmillan, New York 2013

SUGÁR 2016

PST (Public - Street - Tactical) Sugár János public art tevékenysége, SZAKÁCS Eszter (szerk.), kiadó: tranzit.hu, Budapest 2016

SKALICZKI 2024

SKALICZKI Judit: Építészpedagógia - Épített környezeti nevelés építész szemlélettel, DLA doktori értekezés, BME, Budapest 2024

TAR CZALI 2016

TAR CZALI Andrea: Kontextus-eltolás mint public art stratégia
PST (Public - Street - Tactical) Sugár János public art tevékenysége, SZAKÁCS Eszter (szerk.), kiadó: tranzit.hu, 46-63.o, Budapest 2016

TATAI 2023

TATAI Erzsébet: Elhallgatva - Háborúban megerőszkolt nők emlékezete: Budapesti emlékmű-pályázat 2020—2022, Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat ÉVF13. szám1., Szeged 2023.08.23., online elérhető: <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/tntef/issue/view/2510> (utolsó elérés: 2024.06.18.)

YOUNG 1999

James E. Young: Memory and Counter-Memory, Harvard Design Magazine, in: „9: Constructions of Memory: On Monuments Old and New”, Fall 1999, online elérhető: <https://www.harvarddesignmagazine.org/articles/memory-and-counter-memory/> (utolsó elérés: 2024.07.10.)

YOUNG 2003

James E. YOUNG: Az emlékezet szövete, Múlt és Jövő folyóirat 2003/4, fordította: SEBES Gábor, 2003

ONLINE FORRÁSOK JEGYZÉKE

O/ARTMARGINS

Artmargins amerikai folyóirat, ami a kelt-közép európai periféria művészetével foglalkozik
<https://artmargins.com/artmargins-mission/> (utolsó elérés: 2024.05.06.)

O/BABYN YAR

BABIN YAR emlékezeti projekt virtuális elemei, <https://babynyar.org/en> (utolsó elérés: 2022.03.26.)

O/BENEDEK

BENEDEK Kata: A köztéri giccs ötven árnyalata. Kolodko Mihály szobrairól <https://amu.hvg.hu/2022/11/30/a-kozteri-giccs-otven-arnyalata-kolodko-mihaly-szobrairol/> (utolsó elérés: 2023.11.04)

O/BUDAPEST GALÉRIA

Bírálati munka
https://budapestgaleria.hu/_/biralati-munka/ (utolsó elérés: 2024.07.10.)

O/BUDAPEST GALÉRIA 2

Budapesti Köztéri Biennalé
https://budapestgaleria.hu/_/palyazatok-kozter/budapesti-kozteri-kortars-kepzomuveszeti-biennale/ (utolsó elérés: 2023.04.20.)

O/BUDAPEST GALÉRIA 3

Budapest Főváros Köztérművészeti Konceptiója
https://budapestgaleria.hu/_/wp-content/uploads/2022/09/m01budapestfovaroskozterimuveszetikonceptiojanyomdai-1.pdf (utolsó elérés: 2023.04.19.)

O/CZENKLI

CZENKLI Dorka: „Az Eleven emlékmű, íme, fénylik!” - Egyéves az ellenállás a Szabadság téren
<https://magyarnarancs.hu/belpol/az-eleven-emlekmu-ime-fenylik-egyeves-az-ellenallas-a-szabadsag-teren-94256> (utolsó elérés: 2024.08.10.)

O/DÜLL

DÜLL Andrea: Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok, ResearchGate, 2009 https://www.researchgate.net/publication/274699356_Dull_Andrea_Helyek_targyak_viselkedes_Kornyezetpszichologiai_tanulmanyok (utolsó elérés: 2021.10.11.)

O/ELEVEN

Eleven emlékmű Facebook-csoport https://www.facebook.com/ElevenEmlekmu/?locale=hu_HU (utolsó elérés: 2024.08.10.)

O/ELLHALGATVA

tudástár
<https://www.elhallgatva.hu/bemutakozas/#projektelemei> és <https://www.elhallgatva.hu/tudastar/> (utolsó elérés: 2022.03.25.)

O/ELLHALGATVA 2

rendezvények
<https://www.elhallgatva.hu/bemutakozas/#projektelemei> és <https://www.elhallgatva.hu/rendezvenyek/> (utolsó elérés: 2022.03.25.)

O/ELLHALGATVA 3

pályázat

<https://www.elhallgatva.hu/palyazat/> (utolsó elérés: 2022.03.24.)

O/ELTE TREFORT

Az egyetem halottai - ELTE Trefortkerti emlékmű, szerzők: ÉME Mesteriskola XXII. ciklus mestereiként ROTH János, SZABÓ Levente DLA, ÉME Mesteriskola XXII. ciklus hallgatóiként: BUJDOSÓ Ildikó, FAJCSÁK Dénes, LUKÁCS Eszter, SZIGETI Nóra, grafika POLGÁRDI Ákos, <https://emlekhely.btk.elte.hu/emlekmu/> (utolsó elérés: 2023.11.04.)

O/DOSCH

Mya DOSCH: Richard Serra, Tilted Arc

<https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/post-war-american-art/minimalism-and-earthworks/a/richard-serra-tilted-arc> (utolsó elérés: 2023.11.02.)

O/FARKAS

FARKAS Viola: Az ember hősi szobrának eltűnése

<https://artportal.hu/magazin/az-ember-hosi-szobranak-eltunese> (utolsó elérés: 2023.04.24.)

O/GADANHO

Pedro GADANHO: Back to the Streets: The Rise of Performance Architecture, 2011,

<https://www.domusweb.it/en/opinion/2011/09/21/back-to-the-streets-the-rise-of-performance-architecture.html> (utolsó elérés: 2023.02.25.)

O/GADÓ

GADÓ Flóra: Nem vagyok híve az emlékművek eltávolításának, kommentálni és kontextualizálni kell - interjú Németh Ilonával
<https://artportal.hu/magazin/nem-vagyok-hive-az-emlekmuek-eltavolitasanak-kommentalni-es-kontextualizalni-kell-interju-nemeth-ilonaval/> (utolsó elérés: 2023.08.15.)

O/GY NÉMETH

GY NÉMETH Erzsébet: Elégikus prológus. Kérdések a budapesti köztéri szobrászatról <https://artportal.hu/magazin/elegikus-prologus-kerdesek-a-budapesti-kozteri-szobraszatról/> (utolsó elérés: 2022.04.24.)

O/HETEDIK 1

Gettó emlékmű

<https://hetedik.hu/munkak/getto-emlekmu/> (utolsó elérés: 2024.08.19.)

O/KERTÉSZ

KERTÉSZ László: Kié itt a tér? A budapesti köztér, mint a demokráciadeficit lenyomata

<https://artportal.hu/magazin/kie-itt-a-ter-a-budapesti-kozter-mint-a-demokraciadeficit-lenyomata/> (utolsó elérés: 2023.04.24.)

O/MÉLYI

MÉLYI József művészettörténész interjúja Eduard Freudmann osztrák művésszel
<https://www.youtube.com/watch?v=c6jGeAz8K3I&t=1219s> (utolsó elérés: 2022.01.04.)

O/MTA

https://mta.hu/mta_hirei/palyazati-kiiras-kozteri-alkotas-letrehozasa-a-z-mta-alapitasanak-200-evforduloja-alkalmabol-112352 (utolsó elérés: 2023.04.10.)

O/MTA TÖRVÉNY

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény, a Magyar Tudományos Akadémia Alapszabálya és Ügyrendje egységes szerkezetben továbbiakban MTAtv (A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló többször - legutóbb a 2020. évi XIX. törvénnyel módosított - 1994. évi XL. törvény egységes szerkezetben), <https://mta.hu/hatteranyagok/akademiai-szabalyozasok-105583> (2021. május 17-től hatályos változat, utolsó elérés: 2023.11.04.)

O/NÉMETH

NÉMETH Ilona: Sófőző asszonyok emlékmű-terve

<https://www.ilonanemeth.sk/works/2019> (utolsó elérés: 2024.08.19.)

O/NÉPLIGET CIVILEK

Tegyünk együtt az élhető Népligetért! Facebook-csoport

<https://www.facebook.com/groups/935865796883158/> (utolsó elérés: 2024.08.19.)

O/OSA

„Megrendelt emlékezet” kutatás alapú kiállítás (2023. szeptember 14. — december 3.) keretében mutatták be az OSA Arhívumában az 1960 és 1964 közötti Auschwitz magyar kiállítás anyagait. A kurátor szerint „Az auschwitzi magyar kiállítások vizsgálata rávilágít arra, milyen fontos szerepet játszott a képzőművészet mind tanúságtételként, mind kiállítási dekorációként, valamint alátámasztja azt is, hogy a holokauszt emlékezete a szocializmus korai éveiben is jelen volt a nyilvános térben, habár eleinte csak külföldön és az antifasiszta emlékezetpolitika keretei között.”, ám olvasatomban ennél többről van szó, hiszen a kiállításon bemutatott anyag jól szimbolizálja az emlékezetnek azt a fajta hatalmi tematizálását, mely a mára kialakult töredezett- és fogódzók nélküli emlékezetteret létrehozta hazánkban.

<https://megrendeltmemlekezet.archivum.org> (utolsó elérés: 2024.07.10.)

O/ÖNKORMÁNYZAT TÖRVÉNY

1991. évi XX. törvény a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről,
<https://njt.hu/jogszabaly/1991-20-00-00> (utolsó elérés: 2024.08.02.)

O/PETŐ

PETŐ Andrea: Emlékezetről és felejtésről, beszélgetés Aleida Assmannal
<https://artportal.hu/magazin/emlekezetrol-es-felejtesrol-beszelgetes-aleida-assmannal/> (utolsó elérés: 2023.04.24.)

O/PÓTÓ

PÓTÓ János: Mennyire legyünk naivak? - Köztér, emlékezet, hatalom Magyarországon
<https://artportal.hu/magazin/mennyire-legyunk-naivak/> (utolsó elérés 2023.04.24)

O/REFORM

REFORM 500 emlékmű és emlékezet projekt a reformáció 500. évfordulója alkalmából,
az emlékmű szerzője: Hetedik Műterem Kft., SZABÓ Levente DLA és POLGÁRDI Ákos
<https://reform500.hu> (utolsó elérés: 2024.08.19.)

O/RÉNYI

RÉNYI András: „Társadalmat építeni az állam ellenében” - Rényi András az Eleven Emlékműről és Schmidt Mária vádjairól
<https://magyarnarancs.hu/belpol/renyi-andras-az-eleven-emlekmuro-les-schmidt-maria-vadjairol-91410> (utolsó elérés: 2024.06.24.)

O/P SZŰCS

P. SZŰCS Julianna művészettörténész, 2020.08.12 Javaslat egy Repkény-projektre
<https://artportal.hu/magazin/javaslat-egy-repkeny-projektre/> (utolsó elérés: 2023.04.24.)

O/SÁRAI GADÓ

SÁRAI Vanda, GADÓ Flóra: A bálványok hallgatnak - Merre tovább a szobordöntési hullám után?
<https://artportal.hu/magazin/a-balvanyok-hallgatnak-merre-tovabb-a-szobordontesi-hullam-utan/> (utolsó elérés: 2023.04.24.)

O/SNODGRASS

Susan SNODGRASS: A Counter-Monument to Female Victims of Wartime Rape: An Interview with Edit András
<https://artmargins.com/a-counter-monument-to-female-victims-of-wartime-rape-an-interview-with-edit-andras/> (utolsó elérés: 2024.05.06.)

O/TESTIMONIES: IN A FEMALE VOICE - NÉMETH

Testimonies: In a Female Voice: Ilona Németh: What Exactly Is Talent?
<https://testimonies.umprum.cz/en/ilona-nemeth.html> (utolsó elérés: 2024.07.10.)

O/TRAFÓ 2021

KELEMEN Kristóf: NIKÉ szabadságunk szobra előadás 2021
https://trafo.hu/programok/szinhaz_nike_szabadsagunk_szobra (utolsó elérés: 2024.08.19.)

O/VARIÁCIÓK

Variációk emlékműre: A Covid-19 járvány áldozatairól való megemlékezésként és a járvánnyal kapcsolatos társadalmi szolidaritást erősítő Budapest Főváros Önkormányzata a kortárs művészet eszközeivel létrehozott három ideiglenes emlékművet mutatott be 2022. április 29. és május 1. között.
<https://www.youtube.com/watch?v=FdZKgQXyLEU> (utolsó elérés: 2024.07.10.)

O/VALYO

Város és Folyó Egyesület
<https://valyo.hu> (utolsó elérés: 2024.08.19.)

O/WEHNER

WEHNER Tibor, A budapesti emlékmű- és szobor-túltermelési válság és felszámolása
<https://artportal.hu/magazin/a-budapesti-emlekmue-es-szobor-tultermelési-valsag-es-felszamolasa/> (utolsó elérés: 2023.04.24.)

O/WEHNER 2

WEHNER Tibor: A szobor helye szoborhely-e? című előadás, kivonat https://www.epa.hu/01600/01667/00003/pdf/MMI_01667_2008_190-197.pdf (utolsó elérés: 2023.06.07.), ugyanitt: „politikai harc fő kommunikációs terepe ugyan már nem az utca, hanem a TV és az internet – de a szakrálisként működő szimbolikus térfoglalás továbbra is a fizikai térben zajlik. Nemcsak a konszenzus igénye tűnik hát illuzórikusnak, de az alkotásoknak az »állandóság igényével« való elhelyezése is, hacsak nem hiszünk a történelem végében...”

KÉPJEGYZÉK

1. Fejezetkép: Szoborpark, Nagyatád, © Kund Iván Patrik 2021

Kép 1: Giambattista Nolli Róma-térképe 1748, forrás: Wikimedia Commons

Kép 2: Párizs Holokauszt emlékhely, © Monory Rebeka Mária, 2024

2. Fejezetkép: Makett werkfotója, © Monory Rebeka Mária, 2021

3. Fejezetkép: Memento park, Budapest, © Monory Rebeka Mária, 2023

Kép 3: A kasseli városháza előtt álló kút 1908-ban, forrás: Horst Hoheisel, Aschrottbrunnen 2012, ISBN 978-3-00-038343-4, 40.o

Kép 4: Horst Hoheisel Achrottbrunnen emlékműve a 13. documentára Kasselben, forrás: Horst Hoheisel Aschrottbrunnen 2012 ISBN 978-3-00-038343-4, 53.o,

Kép 5: Achrottbrunnen-emlékmű 2022-ben, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 6: pozsonyi szovjet felszabadítók emlékműve a Slavín 1960-ban, az átadásánál, forrás: www.teraz.sk/slovensko/unikatne-fotografie-slavin-vystavba/127491-clanok.html (utolsó elérés: 2023.11.04)

Kép 7: pozsonyi Slavín 2022 őszén, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 8: budapesti Felszabadulási emlékmű 1953-ban, forrás: Wikimedia Commons

Kép 9: budapesti Felszabadulási emlékmű —ma Szabadságszobor— rendszerváltás utáni átalakítást követően 2011-ben, forrás: Wikimedia Commons

Kép 10: Kossuth tér, Budapest, Andrássy Gyula szobra fölé épített „Munka Háza” című 1919. május 1-i, forrás: Fortepan/ Marics Zoltán

Kép 11: Kossuth tér, Budapest, Rákóczi szobor avatása 1937-ben, forrás: Fortepan / Pálincás Zsolt,

Kép 12: Kossuth tér, Budapest, Nemzeti Vértanúk emlékműve 1938, forrás: Fortepan / Kelecsényi Kristóf

Kép 13: Kossuth tér, Budapest, Kossuth tér államalapítási ünnep, forrás: Fortepan / Ebner

Kép 14: Kossuth tér, Budapest, Nemzeti Összetartozás Emlékműve, © Kund Iván Patrik 2021

Kép 15: Kossuth tér, Budapest, Nemzeti Összetartozás Emlékműve, © Monory Rebeka Mária2021

Kép 16: Kossuth tér, Budapest, Nemzeti Vértanúk Emlékműve, © Kund Iván Patrik, 2022

Kép 17: Makrisz Agamemnon, A magyar áldozatok emlékműve, 1964-ben, a mauthauseni egykori koncentrációs tábor helyén, forrás: Fortepan / Bauer Sándor

Kép 18: Makrisz Agamemnon, A magyar áldozatok emlékműve, 1980-ban, a Magyar Nemzeti Galéria előtt a budai várban Makrisz Agamemnon életmű kiállításakor, forrás: Fortepan / Magyar Nemzeti Galéria / Adattári Gyűjtemény

Kép 19: Makrisz Agamemnon, A magyar áldozatok emlékműve, 2017-ben, a budapesti Vízfogó Duna-partján, forrás: Wikimedia Commons

Kép 20: Monument to the Victims of All Wars (Spomenik žrtvam vseh vojn), Ljubljana, © Kund Iván Patrik, 2019

Kép 21: Monument to the Victims of All Wars (Spomenik žrtvam vseh vojn), Ljubljana, © Kund Iván Patrik, 2019

Kép 22: Weinheber több lépcsőben *elalakított* emlékművének mai változata, forrás: www.eduardfreudmann.com/?btx_portfolio=weinheber-ausgehoben (utolsó elérés: 2023.11.04.)

Kép 23: Az ELTE II. világháborús áldozatainak emlékműve, Budapest, Trefort-kert, © Polgárdi Ákos

Kép 24: Reform 500 emlékmű, Budapest, Kálvin tér, © Danyi Balázs

Kép 25: Gettó emlékmű, Budapest, © Biri Balázs

Kép 26: '56-os emlékmű, Budapest, Móricz Zsigmond körtér, forrás: www.ujbuda.hu (utolsó elérés: 2023.11.04.)

4. Fejezetkép: Aschrottbrunnen emlékmű, Kassel, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 27: A berlini holokauszt emlékmű, © Monory Rebeka Mária, 2023

Kép 28: Párizs, A deportálások mártírjainak emlékműve, “Mémorial des Martyrs de la Déportation”, © Monory Rebeka Mária, 2024

Kép 29: Attalai Gábor, Negatív csillag, forrás: www.artpool.hu/lehetetlen/real-kiall/nevek/attalai_csillag.html (utolsó elérés: 2023.11.04.)

Kép 30: Rajz Helga, Pozitív csillag, 2021, © Monory Rebeka Mária, 2021

Kép 31: Babyn Yar virtális emlékprojekt, forrás: www.babynyar.org/en/ (utolsó elérés: 2023.11.04.)

Kép 32: REFORM 500 virtuális emlékplatform, forrás: www.reform500.hu (utolsó elérés: 2024.08.04.)

Kép 33: Makettfotó, Háborúban megerőszakolt nők emlékezete - Palackposta, © Kund Iván Patrik, Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 34: Makettfotó, Háborúban megerőszakolt nők emlékezete - Palackposta, © Kund Iván Patrik, Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 35: Képsorozat, Háborúban megerőszakolt nők emlékezete - Palackposta, © Kund Iván Patrik, Monory Rebeka Mária, 2021

5. Fejezetkép: Berlini fal helyének megjelölése a városi téren, Berlin, © Monory Rebeka Mária, 2023

Kép 36: Eleven Emlékmű, Budapest, © Kund Iván Patrik, 2024

Kép 37: Eleven Emlékmű, Budapest, © Kund Iván Patrik, 2024

kép 38: Callmeyer Ferenc budapesti Kossut Lajos téri 150 bronz golyóból álló emlékműve, © Kund Iván Patrik 2021

Kép39: Piazza del Popolo obeliskje, Róma, © Monory Rebeka Mária, 2023

Kép 40: Richard Serra képzőművész 1981-ben New Yorkban felállított, majd 1989-ben elbontott Tilted Arc szobra, forrás www.khanacademy.org/humanities/art-1010/post-war-american-art/minimalism-and-earthworks/a/richard-serra-tilted-arc (utolsó elérés: 2023.11.04.)

Kép 41: Richard Serra Berlini emlékműve a „náci Németország eutanázia programjának áldozatainak”, © Monory Rebeka Mária, 2023

Kép 42: Ideiglenes Covid-emlékmű, Budapest, Margit-sziget, © Monory Rebeka Mária, 2021

Kép 43: Covid-emlékmű áthelyezve, Budapest, Margit-sziget, © Monory Rebeka Mária, 2024

Kép 44: Variációk emlékművekre, Gróf Ferenc – Rimóczi István (Bélaműhely): Eloszlás, Budapest, Szentlélek tér, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 45: Variációk emlékművekre, Mészáros Máté: A távolság mechanikája – közös tér Budapest, Szervita tér, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 46: Variációk emlékművekre, Gryllus Ábris – Somló Dávid: Minden Nap, Budapest, Szentháromság tér, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 47: Széchenyi István (Ferenc József) tér, szemben a Magyar Tudományos Akadémia 1873-39 között, forrás: Fortepan / Budapest Főváros Levéltára

Kép 48: Graffiti az MTA székházának lábazatán 2022-ben, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 49: Makettfotó, Tudománytér pályázat - Kontúr, © Kund Iván Patrik, Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 50: Makettfotó, Tudománytér pályázat - Kontúr, © Kund Iván Patrik, Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 51: Kontúr és árnyék viszonya, Tudománytér pályázat - Kontúr, © Kund Iván Patrik és Monory Rebeka Mária, 2022

6. Fejezetkép: Jelek a térburkolatban, Kassel, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 52: Dan Perjovschi, horizontal newspaper a 15. documentán, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 53: Dan Perjovschi, horizontal newspaper a 15. documentán, © Monory Rebeka Mária, 2022

Kép 54: Köztéri biennáléra elkészült ideiglenes alkotások egyike, Sugár János „Elnézést” című alkotása Budapesten, a Blaha Lujza téren, © Monory Rebeka Mária, 2023

Kép 55: Köztéri biennáléra elkészült ideiglenes alkotások egyike, Sugár János „Elnézést” című alkotása Budapesten, a Blaha Lujza téren, © Monory Rebeka Mária, 2023

Kép 56: A Centenárium park eredeti térképe, forrás: Országos levéltár és „Tegyünk együtt az élhető népligetért” civilszervezet

Kép 57: Interjú a Göcsej emlékműnél az Ország piknik alkalmával, Budapest, Népliget, © Kund Iván Patrik, 2023

Kép 58: Ackermann Ádám, Solymosi Bettina hanginstallációja, Budapest, Népliget, © Kund Iván Patrik, 2023

Kép 59: Heiner Anita, Soós Antónia, Szerényi Anett „Nógrád megyei” installációjának részlete, Budapest, Népliget, © Kund Iván Patrik, 2023

Kép 60: Heiner Anita, Soós Antónia, Szerényi Anett „Nógrád megyei” videójának részlete, Budapest, Népliget, © Heiner Anita, Soós Antónia, Szerényi Anett, 2023

7. Fejezetkép: „... this question (where is the art) is really happening ...”, Kassel, © Kund Iván Patrik, 2022

FÜGGELÉK

TÉZISEK – THESES	118
NYILATKOZAT	122
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	123
SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ	125
GYŰJTEMÉNYES MESTERMUNKA ÖSSZEFOGLALÓJA	135

TÉZISEK

TÉZIS 1

Az alkotói nézőpont, mint személyes és intuitív tényező, a tudományos kutatásban közelebb hozza a gyakorlati építészeti - művészeti tevékenységet az ezt kiegészítő és segítő elméleti kutatáshoz. Az alkotva-kutatás, kutatva-alkotás összefonódással kialakulhat egy olyan módszertan, amely önreflektív volta miatt képes kortárs jelenségek megragadására. Folyamatszerűségével egyszerre képes alakítani és vizsgálni környezetét, így a határozott és véglegesnek tekintett állítások helyett kérdésfeltevessel képes a kortárs jelenségeket tematizálni.

TÉZIS 2

A kelet-közép-európai regionális sajátosságok a magyarországi kulturális emlékezeten belül is megjelennek. A 20. század során bekövetkezett történelmi kor-szakváltások miatt a kulturális emlékezeti narratíván belül jellemzőek az éles —gyakran ellenkező előjelre történő— váltások, amelyek miatt a közösségi identitást biztosító kulturális emlékezet és az egyes csoportokat alkotó egyének emlékezete konfrontálódik. Ezen konfliktus a különböző szempontok megvitatása nélkül nem feloldható, ám erre az egyolvásatú, irányított narratívájú emlékművek kevésbé alkalmasak. A kortárs emlékműveknél így, fontos a kísérletező hozzáállás és az árnyaltabb lokális és elemző nézőpont felvétele.

TÉZIS 3

Egy kortárs emlékmű az emlékmű- és ellenemlékműfogalom kiterjesztésével több síkon értelmezhető, megengedő narratívájával a személyes és a kollektív múltértelmezést is lehetővé teszi. Mivel több kommunikációs eszközzel él, külön- böző mélységben képes átadni az általa hordozott kollektív tudást, amely a személyes olvasattal válik teljessé. A nyitottabb értelmezést elősegítő, komplex fizikai és szellemi emlékelemeknek köszönhetően egy ilyen mű a hagyományos figurális emlékművekhez képest többféleképpen megközelíthető, akár vitatható és átértelmezhető. Nem lezárt jellege miatt kevésbé gyors a felavatáskor elkezdődő elévülés, és a városi köztér túlzott szakralizálódása.

TÉZIS 4

A köztéri emlékművek nem „steril” absztrakt térbe kerülnek, hanem folyamatosan változó városi térbe, ezért mindig viszonyba kerülnek a környezetükkel. Ha ez a viszony nem tervezett, az emlékmű leválik a városi kontextusról, zárvánnyá válik. Az emlékmű-köztér viszony párbeszédet feltételez, amely mind téri, mind közösségi dialógusként elképzelhető, és képes feloldani az örökkévalóságnak szánt statikus emlékművek, a folyamatosan változó élő emlékezet és a téri környezet között fennálló ellentmondást.

TÉZIS 5

A változóban lévő nyilvános tér és az ennek elemeként megjelenő kortárs emlékmű átalakulása miatt ezek az alkotások komplex interdiszciplináris megközelítést igényelnek. A megközelítés elterjedése és kulturális beágyazódása két irányból érhető el. Egyrészt az alkotók képzése felől, amelynek támogatnia kell a társszakmák együttműködését és különböző szakismeretének összehangolását, valamint az új igényekkel megjelenő interdiszciplináris folyamatokra felkészítő kompetenciák fejlesztését. Másrészt a használói oldalról, ahol oktatással szükséges érzékenyíteni a befogadói oldalt, a tudatos és kritikus értelmezés befogadására és a köztér használatára.

THESES

THESIS 1

As a personal and intuitive factor in scientific research, the creative point of view of the designer brings the practical architectural-artistic activity closer to the theoretical research that complements and supports it. The interweaving of creation and research can lead to a self-reflective methodology that can capture contemporary phenomena. By its process-oriented characteristics, it can shape and explore its environment simultaneously to thematise contemporary phenomena by asking questions instead of making definite and final statements.

THESIS 2

The regional specificities of East-Central Europe are also reflected in Hungary's cultural memory. Due to the changes in historical eras during the 20th century, the cultural memory narrative is characterised by sharp shifts, often of opposite signs, which lead to a confrontation between the cultural memory that provides the community identity and the memory of the group's individuals. This conflict can only be resolved by discussing the different points of view, but monolingual memorials with a guided narrative are less capable of this. In the case of contemporary memorials, therefore, it is essential to adopt an experimental approach and a more refined local and analytical perspective.

THESIS 3

A contemporary memorial, with a broad interpretation of the definitions of memorial and counter-memorial, can be interpreted on multiple levels, its permissive narrative allowing for both personal and collective interpretations of the past. Because it uses various means of communication, it can convey the collective knowledge it carries to different depths, which is completed by a personal reading. Thanks to the complex physical and mental memory elements that facilitate a more open interpretation, such a work can be approached, negotiated, and reinterpreted in various ways compared to traditional figurative memorials. Its open-ended nature makes it less sensitive to the time-lapse that begins at its inauguration and to the excessive sacralisation of urban public space.

THESIS 4

The public monuments are not placed in a "sterile" abstract but in an ever-changing urban space and, therefore, are always in relation to their surroundings. If this relationship is not planned, the monument becomes detached from the urban context and becomes an enclosure. The relationship between monument and space presupposes a dialogue, which can be conceived as both a spatial and a communal, and which can resolve the contradiction between static monuments, intended to be eternal, and the constantly changing living memory and spatial environment.

THESIS 5

The changing public space and the transformation of the contemporary monument as an element of it requires a complex interdisciplinary approach. The dissemination and cultural embedding of this approach can be achieved in two ways: on the one hand, through the training of designers, which should support the collaboration and coordination of the different expertise of the co-disciplines, and through the development of competences to prepare for the interdisciplinary processes that are emerging with new demands. On the other hand, from the user side, education is needed to make the recipient side more sensitive to conscious and critical interpretation and the use of public space.

NYILATKOZAT

Alulírott Monory Rebeka Mária kijelentem, hogy a doktori értekezést magam készítettem, abban csak a megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, egyértelműen, a forrás megadásával megjelöltem. Hozzájárulok a doktori értekezésem interneten történő nyilvánosságra hozatalához korlátozás nélkül, de eseti hozzájárulásommal.

Budapest, 2024.08.25.

Monory Rebeka Mária

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm Szabó Árpád és Vörös Tamás témavezetőimnek a támogatást, Németh Ilonának a pozsonyi félévem alatti útmutatást és a rendkívül inspiráló beszélgetéseket!

Külön köszönöm Kund Iván Patriknak a kutatás magját képező közös munkáink örömét és a közös alkotáson túl, a rendületlen támogatását az egész doktori folyamat alatt!

SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ

Személyes adatok	
név	MONORY Rebeka Mária
	okleveles építészmérnök
születési hely, idő	Kaposvár, 1990
MTMT-azonosító	10069403
Tanulmányok	
2023	Abszolutórium, BME Építőművészeti Doktori Iskola
2022—2023	Féléves doktori hallgatói ösztöndíj Szlovákiában, STU, Bratislava
2019—2023	BME Építőművészeti Doktori Iskola, Urbanisztika Tanszék
2016—2018	ÉME Mesteriskola XXIV. ciklus
2014	Féléves hallgatói ösztöndíj Portugáliában, FA da Universidade de Lisboa
2009—2015	Okleveles építészmérnök, BME Építészmérnöki Kar, Urbanisztika Tanszék

	Szakmai tapasztalat
2015—2017	T1 STUDIO
2017—2019	Hetedik Műterem Kft.
2018—	Építész tervezői jogosultság É14-0408
2019—	szabadúszó építész, építészirodákkal és csapatokkal együttműködve
	Oktatási tapasztalat
2015—2024	BME, Urbanisztika Tanszék, meghívott oktatóként és doktoranduszként; oktatott tárgyak: Térkompozíció, Építészeti Alapjai, Városépítészeti 2, Tanszéki tervezés 3, Specializációs Projekttárgy, Komplex tervezés 1, Komplex tervezés 2, Városi aktivizmus és közösségkísérletek
2018	BME, Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszék, meghívott oktatóként; oktatott tárgy: Munkahelyek építésze 2
	Fontosabb megvalósult munkák
2023	Veszprém Kabóca Bábszínház épülete*; együttműködésben a Zsuffa és Kalmár Építész Műteremmel
2023	Veszprém Kiállítótér*; együttműködésben a Zsuffa és Kalmár Építész Műteremmel
2023	Veszprém, Gyerekfoglalkoztató*; együttműködésben a Zsuffa és Kalmár Építész Műteremmel
2023	Veszprém Kávézó*; együttműködésben a Zsuffa és Kalmár Építész Műteremmel
2022	Budaörs 9. Építész Szüret kiállítási és közösség bevonási köztéri installáció; együttműködésben DOBOS Botonddal és KURUCZ Olivával
2021	Városmajori Szabadtéri Színpad nézőtér átalakítás; együttműködésben BOTOS Andrással
2018	családi ház, Budakeszi; T1 STUDIO munkatársaként

2015	„Ez a mi buszunk” kutatáson alapuló 1:1-es buszmegálló installáció; hallgatóként Urb. Tsz. UFLAB műhelyében, vezető tervező: ALFÖLDI György DLA, BACH Péter
	*a csillaggal megjelölt épületek különálló épületek, de egy komplexumként készültek el
	Fontosabb építészeti tervek
2023—2024	Budapest, IX. kerületi szociális bérlakás terve, koncepció terv, ép.eng.terv, kiviteli terv; együttműködésben a Zsuffa és Kalmár Építész Műteremmel
2022	Óvodaépület Várpalota, koncepcióterv; együttműködésben az ADV Műteremmel és PERÉNYI Flórával
2019—2020	Veszprém Várlift és környező beépítések, vázlat terv, ép.eng. terv, kiviteli terv; együttműködésben a Zsuffa és Kalmár Építész Műteremmel
2018	Pavilonépület az egri Gárdonyi kertben, vázlat terv, ép.eng. terv, kiviteli terv; szerzőtársaként GODLA Jánossal BAJUSZ Csabával, BARTA Fruzzinával, és TÖRÖS Ágnessel
2017—2018	Corvinus Egyetem Kollégiuma, Budapest IX., ép.eng.terv, kiviteli terv; Hetedik Műterem Kft. munkatársaként
2016	Kékestető látogatóközpont, koncepcióterv és ép.eng terv; T1 STUDIO munkatársaként
	Fontosabb pályázatok
2023	Budva Bay Architectural Design Competition, nyílt nemzetközi tervpályázat az MCXVI. Építész műteremmel (építész tervező: HERCZEG László, FONYÓDI Mariann, MONORY Rebeka, PINTÉR Tamás János, építész munkatársak: BAKUCZ Renáta Dóra, KISS Krisztián, KOCSIK Eszter, NYITRAI Gellért, SURI Sára)

2022	„Tudománytér” A Magyar Tudományos Akadémia alapításának 200. évfordulója alkalmából kiírt nyílt országos terv pályázat, I. díj; szerzőtársként: KUND Iván Patrik
2021—2022	Háborúkban megerőszkolt nők emlékezete nyílt nemzetközi tervpályázat III. díj; szerzőtársként: KUND Iván Patrik
2022	Szentháromság tér rendezése, nyílt országos tervpályázat; szerzőtársként: FENES Tamás DLA, VÖRÖS Tamás DLA
2021	Városmajori Szabadtéri Színpad nézőtér átalakítás, meghívásos pályázat I. díj; szerzőtársként BOTOS András
2020	Hajdusoboszló multicarnok tervpályázat; szerzőtársként: FENES Tamás DLA, PERÉNYI Flóra, VÖRÖS Tamás DLA, FÜRTÖN Balázs, HORÓCZI Flóra
2019	BGE könyvtár pályázat, II.díj; Hetedik Múterem Kft. munkatársaként
2019	Az egri vár akadálymentes megközelítése nyílt országos tervpályázat, III. díj; szerzőtársként: FENES Tamás DLA, PERÉNYI Flóra, VÖRÖS Tamás DLA
2018	Veszprémi vár akadálymentes megközelítése nyílt országos tervpályázat, I. díj; szerzőtársként BAJUSZ Csaba, DÉVÉNYI Tamás, NAGY Iván DLA, SALACZ Ádám, VADÁSZ Balázs
2018	Ottlik-kert tervpályázat, II. díj; Hetedik Múterem Kft. munkatársaként
2017	Budapesti Corvinus Egyetem kollégium és professzori vendéglakások, nyílt országos tervpályázat, III. díj; T1 STUDIO munkatársaként
2017	International design competition on the Tampere art museum area and Pynikintori square, nyílt nemzetközi pályázat; szerzőtársként BOTOS András
2017	Veszprém Gábrriel malom fejlesztése (meghívásos pályázat MI XXIV. ciklus), I. díj szerzőtársként, DÉRI Dániel, TÖRÖS Ágnes, LÉVAI Tamás, ROTH János
2016	Veszprém Szent Mikós szeg rendezése – (meghívásos pályázat MI XXIV. ciklus), I. díj; szerzőtársként ZILÁHI Péter, VADÁSZ Balázs, NAGY Iván, TOMAY Tamás

2016	Gödöllő Szabadságtér rendezése a városháza bontása után (meghívásos pályázat MI XXIV. ciklus), II. díj; szerzőtársként BARTA Fruzsina, BUTORA Tamás, GOLDA János, KALMÁR László
2016	Young Architects Competition - University Island nyílt nemzetközi ötletpályázat, Megvétel; szerzőtársként BOTOS András
2014	UIA HYP CUP International Student Competiton 2014 - Unexpected city, nyílt nemzetközi pályázat; szerzőtársként MONORY Ráhel festőművésszel
2012	REA16 (Réseau des Écoles d'Architecture) nemzetközi hallgatói tervpályázat (francia nyelven), I. díj (Magyarország), II. díj nemzetközi forduló; szerzőtársként: BOTOS András
	Fontosabb publikációk
2023	MONORY Rebeka: Emlékezet-rétegek: Az emlékmű és nyilvános térfogalom kiterjesztése UTÓIRAT: A RÉGI-ÚJ MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZET MELLÉKLETE 2023/02 : XXIII.128. pp. 73—76.o
	MONORY Rebeka, SZABÓ Árpád: Teheránban lakni METSZET: ÉPÍTÉSZET ÚJDONSÁGOK SZERKEZETEK RÉSZLETEK 2023/2 pp. 32—37.o
	MONORY Rebeka: Mindent a helyére – A budaörsi Latinovits Színház új díszletraktára ÉPÍTÉSZFÓRUM 2023.09.26. https://epiteszforum.hu/mindent-a-helyere--a-budaorsi-latinovits-szinhaz-uj-diszletraktara (utolsó elérés: 2024.08.22.)
2022	BARTA Fruzsina, BARTA Gyöngyi, BOKÁNYI Imre, SOLONGO Batsaikhan, BOGNÁR Melinda, DÁVID Dóra, FÜLÖP Csenge, GYÁRFÁS Noémi, HORVÁTH-FARKAS Zsófia, KÓHALMY Nóra, MATROUK Rania, RASLAN Mohamed, MONORY Rebeka Mária, NAGY Mercédesz, OSTORÓCZKY Nóra, PERÉNYI,Flóra, PÉTERI Zsolt, POKOL Júlia, ROSE Balázs, SALACZ Ádám, SÁMSON Kinga, SZILÁGYI Norbert, HOSSEIN SIRJANI Amir, TOGTOKHBAYAR Munkh-Erdene,VÁNCZA Márk: Keszthely - tér(vissza)foglalás: Központ, identitás, kultúra,

vízpart - Keszthely építészeti adottságainak és környezetének több szempontú vizsgálata.; In: BUN Zoltán, SZABÓ Levente szerk.): Térfoglalás: a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2020/21, Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2022., 242—267.o
BARTA Fruzsina Edina, MONORY Rebeka, ROSE Balázs, Mohamed RASLAN, DÁVID Dóra Lassító-tér
In: BUN Zoltán, SOMOGYI Krisztina, SZABÓ Levente (szerk.) Térfoglalás: a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2020/21; Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola (2022) 354 p. pp. 274—279

VIRÁG Anett, ÓNODI Bettina, SÁGI Gergely, KURUCZ Olívia, MONORY Rebeka, HOFFMANN Tamás Boldizsár: PLEIN AIR MŰHELY (2022) https://issuu.com/anettvirag/docs/plein_air_m_hely (utolsó elérés: 2024.08.22.)

2020 FENES Tamás, MONORY Rebeka, PERÉNYI Flóra, VÖRÖS Tamás: Művelt táj és épített hagyomány: Az egri vár felvonójára kiírt pályázat III. díjas alkotása ÉPÍTÉSZFÓRUM p. 2020.05.08. (2020)
<https://epiteszforum.hu/muvelt-taj-es-epített-hagyomány--az-egri-var-felvonójára-kiírt-pályázat-iii-díjas-alkotása> (utolsó elérés: 2024.08.22.)

MONORY Rebeka, PERÉNYI Flóra: Alagút a várba: „Az egri vár új, attraktív emelő-berendezéssel történő megközelítése” nyilvános tervpályázat III. díj
In: BUN Zoltán, SZABÓ Levente (szerk.) Építészet és Innováció: a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2019/20; Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola (2020) pp. 290—293.

MONORY Rebeka: Mértéktartó innováció — Kísérleti lakhatási formák és adaptív alakítási eszközök
In: BUN Zoltán, SZABÓ Levente (szerk.) Építészet és Innováció: a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2019/20; Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola (2020) pp. 180—195.

MONORY Rebeka: Roth János 80 éves
ÉPÍTÉSZFÓRUM 2020.06.05. (2020); <https://epiteszforum.hu/roth-janos-80-eves> (utolsó elérés: 2024.08.22.)

2018 BAJUSZ Csaba, DÉVÉNYI Tamás, MONORY Rebeka, NAGY Iván, SALACZ Ádám, VADÁSZ Balázs: Egy felszakadt tömb begyógyítása; ÉPÍTÉSZFÓRUM 2018. április 13. (2018)
<https://epiteszforum.hu/egy-felszakadt-tomb-begyogyitasa> (utolsó elérés: 2024.08.22.)

2017 ALFÖLDI György, GARAY Márton, KURUCZ Olívia, KLANICZAY János, MONORY Rebeka, GYÓRFI Dániel: Pécel 2030 - Közösségi tervezés: Pécel Város település-fejlesztési és településrendezési dokumentumai felülvizsgálatának megalapozásához;
Budapest: BME Urbanisztika Tanszék, BME Urbanisztika Tanszék (2017), 120 p.

GOLDA János, KALMÁR László, BARTA Fruzsina, BUTORA Tamás, MONORY Rebeka: Múltból építeni jövőt - terv a gödöllői Szabadság tér rendezésére
ÉPÍTÉSZFÓRUM 2017. január 15. (2017)
<https://epiteszforum.hu/multbol-epiteni-jovot-terv-a-godolloi-szabadsag-ter-rendezesere> (utolsó elérés: 2024.08.22.)

MONORY Rebeka, VADÁSZ Balázs, ZILAHÍ Péter: Hangsúlyos gesztus - első díjas javaslat a veszprémi Szent Miklós-szeg területére
ÉPÍTÉSZFÓRUM p. 2017 (2017)
<https://epiteszforum.hu/hangsulyos-gesztus-elso-dijas-javaslat-a-veszpremi-szent-miklos-szeg-teruletere> (utolsó elérés: 2024.08.22.)

2016 ALFÖLDI György, BACH Péter, GARAY Márton, KURUCZ Olívia, MONORY Rebeka: Kistarcsa: Ifjúság tér - Közösségi tervezés - Jövőkép keresés;
Budapest: BME Urbanisztika Tanszék, BME Urbanisztika Tanszék (2016)

GLATZ Zsófia, KOMLÓSI Bence, MONORY Rebeka: Együtt még a maltert is: Újszerű lakóközösségek
MAGYAR NARANCS XXVIII/29 24-25. o. (2016)

2015 GARAY Márton, MONORY Rebeka: ÖSSZENÉZVE/3: a háború utáni ipari örökség
ÉPÍTÉSZFÓRUM p. 2015.12.15. (2015)
<https://epiteszforum.hu/osszenezve-3-a-haboru-utani-ipari-oroksek> (utolsó elérés: 2024.08.22.)

	Egyéb szakmai tevékenység
	Kiállítások
2023	„Tudománytér” - Kiállítás a Magyar Tudományos Akadémia 200. évfordulójára kiírt pályázat makettjeiből, 2023. március 14—18. MTA Díszterem
2022—2023	ELHALLGATVA Háborúban megerőszkolt nők emlékezete - makettkiállítás az emlékmű-pályázat kiemelkedő alkotásaiból 2022.12.05—2023.01.12., Budapest, Magyar Építőművészek Szövetsége
2022	Budaörs, Zichy Major - POZITÍV Budaörs-kiállítás kuratori tevékenység és kiállítás installáció tervezés 2022. október 21—november 6.
2022	ELHALLGATVA Háborúban megerőszkolt nők emlékezete - makett kiállítás az emlékmű pályázat kiemelkedő alkotásaiból Budapest, Virág Benedek Galéria 2022.06.22—08.21.
2022	ELHALLGATVA Háborúban megerőszkolt nők emlékezete - makett kiállítás az emlékmű pályázat kiemelkedő alkotásaiból - 2b galéria 2022.03.09—04.08
2017	A gödöllői főtér és veszprémi Szent Miklós-szeg újragondolása - ÉME Mesteriskola XXIV. ciklus kiállítása, Eger Arkt Művészeti Ellátó 2017.03.24—03.31.
	Előadások, és kerekasztal-beszélgetések
	Előadás - MTA tudománytér pályázat első díjas tevérl, BME Középülettervezési tanszék 2024.03.19.
	Kerekasztal-beszélgetés INDIVIDIN x URBANUM: RÉSZLETKÉRDÉSEK - vol.3: REFLECTIONS - az MTA tudománytér pályázatról 2023.05.04.
	Előadás az MTA tudománytér pályázatról, BME Középülettervezési tanszék, Emlékezet helyei kurzus 2023.04.18.

	Előadás - Pozsony, STU, Artistic Research „művészet kutatás” tárgyon 2023.04.14. Előadás az MTA tudománytér pályázat első díjas tevérl - ÉME Mesteriskola 2023.03.31.
	Kerekasztal-beszélgetés MÉSZ - kerekasztal-beszélgetés a Fővárosi Önkormányzattól következő ciklusra vonatkozó köztéri művészeti koncepciójáról 2023.01.12.
	Kerekasztal-beszélgetés szervezése és moderálása a BME, ÉDI Tematikus kutatás alkalmához kapcsolódóan, Elhallgatva - kortárs emlékmű állítás kérdései 2022.04.06.
	Kerekasztal-beszélgetés 2B galéria - Kerekasztal-beszélgetés, Háborúban megerőszkolt nők emlékezete - Záróbeszélgetés az emlékműpályázatról és a díjazott pályaművekről 2022.04.02.
	Egyéb
2022	Plain air műhely VIRÁG Anett vezetésével, VIRÁG Anett: Plein Air Műhely, alkotások; „pad parafrázis” KURUCZ Olíviával; „Összefonódás”, KURUCZ Olíviával és VIRÁG Anettel
2022	Köztéri biennálé – nem nyert pályázat a Folyamatalapú Köztérépítéset tantárgy tervezetével
2016—2017	Közösségi tervezés, Pécel - UFLAB https://uflab.org.hu/portfolio/pecel2030_public_participation/
2016	Közösségi tervezés, Kistarcsa - UFLAB: https://uflab.org.hu/portfolio/kistarcsa-ifjusag-square-community-planning/
2012—2013	TDK-OTDK MONORY Rebeka, REINITZ Dorottya Perspektívák - Szociális városrehabilitáció Kalocsa Szőlőkkoze városrészében: TDK dolgozat (2012), (TDK I. díj, prezentációs különdíj; OTDK III. díj)

GYŰJTEMÉNYES MESTERMUNKA ÖSSZEFOGLALÓJA

A gyűjteményes mestermunkám és értekezésem egymás kiegészítései, mivel a doktori kutatásom építkezik az alkotói munkámra és a mestermunkaként megnevezett alkotások „kísérletként” való elkészítése során a doktori kutatásom alatt felmerülő kérdésekre reagáltam. Ezért a mestermunka bemutatásánál is törekszem a módszertani fejezetben bemutatott alkotva-kutatás / kutatva-alkotás folyamatábrája szerinti lépések alapján bemutatni a gyűjteményes mű egyes elemeit. Mivel a kutatás-alkotás összefonódását a disszertációmban bemutattam, az alkotások ismertetésénél a lépések kifejtését az alkotás módszertana felől mutatom be a következő lépések szerint:

1. Problémafelvetés – általános kutatási kérdések, amik foglalkoztattak az adott alkotás elkészítésekor
2. Megismerés – az elméleti háttér mellett a konkrét pályázatból adódó megismerések
3. Értelmezés – az alkotás koncepciója a fenti kérdésekből kibontva
4. Rápróbálás – alkotás leírása
5. Tanulságok – az alkotás hogyan gördítette tovább a kutatást

A mestermunkámban harmadik elemként megjelölt „Ottlik-kert” pályázat kilóg ebből a folyamatból, mivel nem a doktori kutatásom alatt készült. A bemutatásnál azonban itt is használom a fenti sémát az egységesség kedvéért, de az általános kutatási kérdések pont itt értelemszerűen kimarad. Mivel a mestermunkám szerves része a disszertációnak ezért a mestermunka-leírás és a disszertáció között átfedések vannak.

1 HÁBORÚKBAN MEGERŐSZAKOLT NŐK EMLÉKEZETE – PALACKPOSTA

nyílt nemzetközi pályázat
III. díj

szerzőtárs: Kund Iván Patrik

2021 – 2022

1.1 PROBLÉMAFELVETÉS

A Háborúban megerőszakolt nők emlékezte pályázat készítése alatt a doktori disszertációm fókuszkeresése zajlott, a komplex vizsgám után. Kerestem a fogódzót a témában, leginkább az érdekelt, mi okozhatja az emlékművek jövőnek szóló üzenete miatti állandósága és folyamatosan változó társadalmi, téri környezetük miatti folytonos megkérdőjeleződést és az ez által okozott paradoxon helyzetet? Milyen folyamatok szerint alakult ki az emlékművek esetében a felállításkor elhelyezett kulturális hangsúly mellett, a rögtöni avulás és erodálódás? A városi tér túlzott szakralizálása hogyan okozza a városi terek túltelítődését, használatuk korlátozását? És vajon az emlékhelyek túltelítettsége nem a hagyományos emlékművek „érinthetetlenségéből” eredezik-e? Lehet-e olyan tervezési módszer, eszköz, ami ezt a helyzetet kezelni tudja úgy, hogy az emlékmű állítás ne jelentse egyből az emlékezet „mumifikálását” is?

1.2 MEGISMERÉS

Mivel konkrét felhívásra készül az alkotás ezért a fenti kérdés felvetéseken túl maga a pályázati kiírás is új kihívásokat kívánt, ami a téma felvetésével tovább árnyalta az alap felvetésben megfogalmazott általános kérdéseket és segített fókuszot találni mind a kutatásban mind az alkotásban.

A pályázat témája, a háborúban megerőszakolt nők emlékezte különlegesen érzékeny megközelítést igényel, mivel az emlékezet tárgya eltér a hagyományosan bevett emlékművek témájától. A holokauszt emlékművekkel megjelenő kortárs emlékezet kultúra elemeihez köthető, mely a traumatikus események feldolgozásához már nem köt heroikus elemeket, a célja csupán a trauma feldolgozása. Áldozatok ismeretlenek, a trauma a tömeges személyes történetek miatt válik társadalmilag is fontossá, de az esetek mindig egyediek. Az egyéni történetek társadalmi dialógusba emelése azonban elengedhetetlenül fontos a tabuk eltörlésében, a trauma megjelenítésében és feldolgozásában. A háborúban megerőszakolt áldozatok személyes története, az erőszak formája nagyon széles skálán mozog, a fogalmi konszenzus hiánya tovább erősíti az elhallgatást és a tabusítást, időnként az áldozatok hibáztatását.

Ez alapján azt gondoltuk, hogy a háborúban megerőszakolt nők emlékművének komplex feladatot kell ellátni. Egyrészt megjeleníteni a traumatikus témát, helyet adni a feldolgozásnak és a közösség válást előmozdítani a tabusítás megszüntetése végett. A komplex feladat miatt művünket is több rétegre bontva képzeljük el:

HELY: Az emlékezés tere – helykijelölés

TÁRGY: Emlékmű – társadalmi emlékezet megjelenítése

INTERAKCIÓ: Párbeszéd – tabusítás feloldása, személyes emlékezet

IDŐ: Folytonosság – társadalmi és személyes emlékezet összefonódása

1.3 ÉRTELMEZÉS

A fenti kérdésekre reagálva az emlékművünket több elemből képzeljük el, mely alapján a javaslatunkban a Margit-szigeten (HELY), mint emlékhelyen és az ezt kiegészítő digitális platformokon megjelenő elemeket egységként kezeljük, ezek együttesen adják az emlékművet. Az emlékoszlop (TÁRGY), mint horgony-pont; az emlékszekvencia (INTERAKCIÓ), mint útvonal; az emlékek elhelyezése és évenkénti bővítése (IDŐ), mint esemény; valamint további helyszíni események a meglévő padok és sétautak, mint beszélgetőhelyek hálózatát kiegészítve hoznak létre egy komplex fizikai emléktér, mely a digitális tartalmakkal bővül. Így láthatóság nem az önálló elemekben keresendő, hanem a megjelenő részek együttesében, melyek az időben eltérő sűrűséggel töltik meg a teret. A „tudjuk, de nem látjuk”, és a „látjuk és kíváncsiak leszünk” helyzetek időben pulzálva váltakoznak. Viszont a leginkább figyelemfelkeltő összetevők nem fizikai tárgyként szerepelnek, hanem aktivitás révén. A helyszínre szervezett programok, és az emlékszekvencia elemeinek évenkénti bővítése, mint esemény, aktivitással hozza helyzetbe az év többi szakaszában háttérbe simuló elemeket.

1.4 RÁPRÓBÁLÁS – ALKOTÁS LEÍRÁSA

Az emlékmű helyszínéről a Margit-szigetet javasoljuk, egyrészt Budapesten és az országon belüli központi, mégis elszigetelt helyzete, másrészt a Dunához való kapcsolata miatt. Ezzel a helyszínnel az emlékhely mind budapesti, mind magyarországi, mind európai viszonylatban is értelmezhető kontextusba kerül. Helyzete központi, ugyanakkor elszigetelt, védett. Növényvilágával a városból kiszakadt helyként, a kerített kert toposzként értelmezhető, ugyanakkor intenzíven használt, élő hely. A Dunához való intenzív kapcsolat, valamint a mentális átkapcsolást elősegítő gyalogos megérkezés miatt az emlékművet a Duna parton a domonkos rendi apácalostor romterülete közelében helyezzük el, mely elhelyezést sziget története is megerősít. Az emlék hely szándékosan több elemből áll, a meglévő hálózatokba illesztve. A központi emlékmű, mint tárgy, a Dunával keresi a kapcsolatot, míg a személyes emlékek a rakpart mentén kapnak jelet egy-egy esemény alatt.

Mivel a trauma feldolgozás interakciókon keresztül történik, az egész szigetet az emlékezés keretként értelmeztük. Vizsgáltuk a beszélgető helyek, padok hálózatát, az utakat és kerteket és a többi emlékmű sűrűsödéseit. Ezek az elemek egymást erősítve adnak teret azoknak az interakciónak amik nélkül nem történhet meg egy trauma feldolgozása.

Bár a trauma feldolgozás beszélgetés és interakciók mentén történhet, mégis fontosnak tartjuk egy hagyományos emlékmű- tárgy elhelyezését. Ez az elem nem az emlékhely leghangsúlyosabb elemeként jelenik meg, de egyfajta mementóként szolgál. Felhívja a figyelmet az emlékezésre, emlékeztet. A személyes történeteket sokszor tabusítás övezi, így ahhoz hogy a témának súlya legyen, a társadalmi emlékezet kultúrába beemeléshez véleményünk szerint szükség van tárgyasult emlékműre is.

Maga az emlékjel helykijelölő módon kíván működni, nem helyfoglalóként, nem korlátozva, vagy kizárva a sziget differenciált használatát. Emiatt az emlék-oszlop, mint jel, nem a környezet drasztikus alakításával él, hanem viszonyt keres azzal, viszonylag semleges vas szobor ként jelenik meg. Nem esztétizál, jellegében a hajózási tárgyakhoz hasonló, a felirat elhelyezésével finomabb megmunkálásával különül el az ipari tárgyaktól, ugyanakkor a Duna vízszint változásai helyzetbe hozták, ezzel együtt tud képzőművészeti alkotássá válni. Utalhat az emlékek elfojtására és időszakos feltörésére, a történetekre, melyek ha láthatatlanok, akkor is vannak; de értelmezhető egy horgonypontként is. Kör keresztmetszete hasonlóságot mutat az egyéni történeteket bemutató „palackposták” látható részével, de mérete pont egy ember méretű. Kivitelezése ipari, szinte hétköznapi de a Dunával és a hullámmal költőivé válik. Egy a sok közül, de mégis észre kell venni

Mivel a háborúban megerőszkolt nők traumája mindig személyes és egyedi, az az erőszak formálja nagyon különböző lehet, ezért az emlékmű legfontosabb részének a téma társadalmi diskurzusba való beemelését tartjuk, mely nem lehetséges az egyéni történetek megismerése nélkül. A Háborúban megerőszkolt Nők emlékezte program során a Fővárosi Levéltár már elkezdte a történetek, források gyűjtését, azonban fontosnak tartjuk ezeknek az emlékhelyhez kötését is, fizikai megjelenítését is. A témát rengeteg elhallgatás és tabusítás övezi, ennek eszközéül a „palackposta” átértelmezését javasoljuk. A személyes történet, üzenet elhelyezésre kerülne a Margit-szigeti rakpart mentén, olyan módon, hogy a rakpartba készült furatba kerülne az üzenet, melynek elhelyezése ceremónikus egyfajta liturgiának képzelhető el. Az elhelyezés után a furat fém dugóval lezárásra kerül, továbbiakban csak a fém dugón található QR Kód segítségével olvasható az üzenet, mely kód a Levéltár gyűjteményéhez visz.

A qr-kód ugyan technikai berendezést (pl. okostelefon) igényel, de az emléknapi nemcsak az elhelyezendő újabb visszaemlékezések, de a korábbiak is felolvasásra kerülhetnek (akár performatív gesztusként is), így technikai berendezés híján is elérhető minden emlék azok számára, akik az emlékezés folyamatában részt vesznek, és az emléknapi jelen vannak. Vagyis az emlékhely aktív részvételt és emlékezést kíván ahhoz, hogy mélyebb tartalmak jussanak a befogadóhoz.

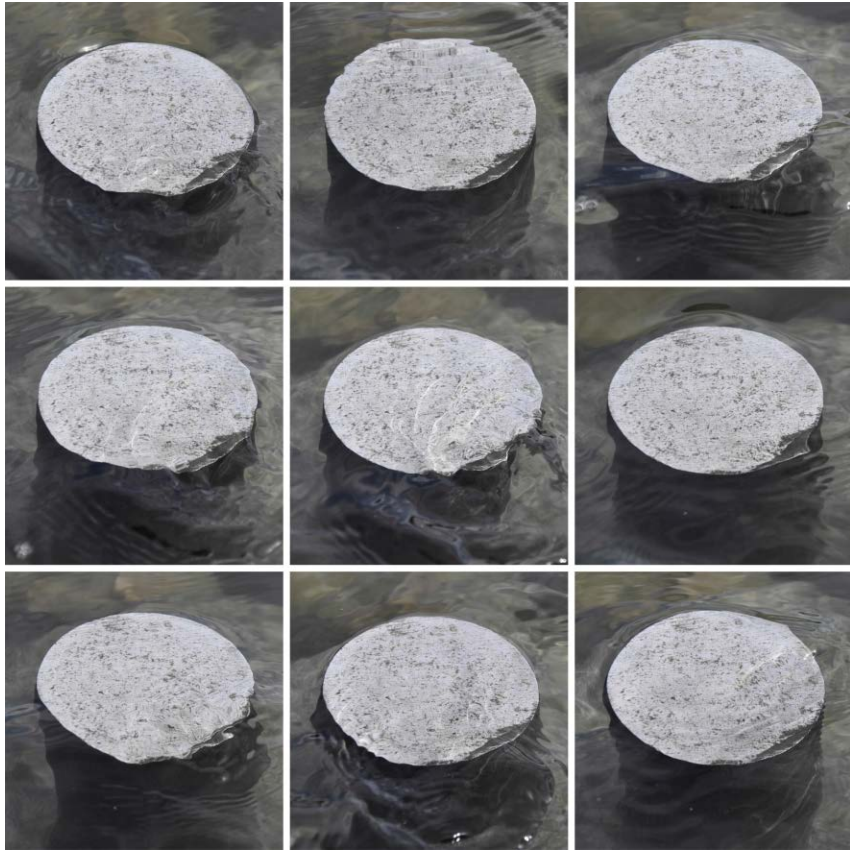
A furatot lezáró, kóddal ellátott dugó 3 cm átmérőjű kör, tehát visszafogottan jelenik meg, ugyanakkor fontosnak tartjuk az üzenetek fizikai jelenlétét is a helyen. Bár ez esetben is a konkrét üzenet elzárva van, olvasása csak digitálisan lehetséges, mégis a fizikai hely és a digitális gyűjtés összekapcsolásával válik hangsúlyossá a személyes emlékezet, ennek tömegessége pedig kijelöli az emlék teret.

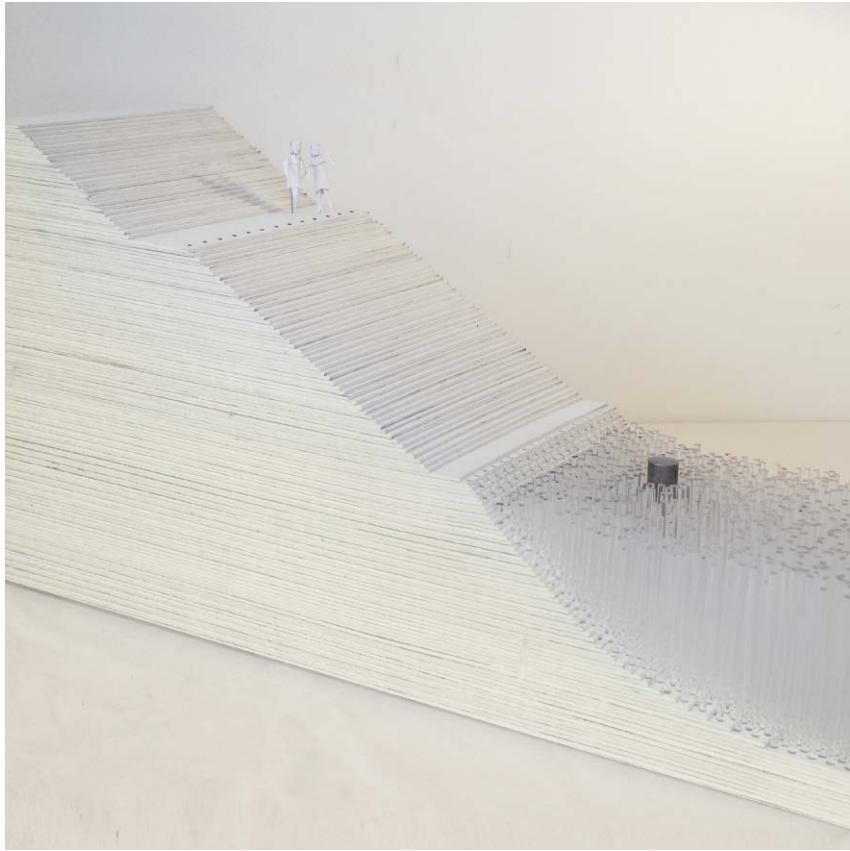
Az elhelyezés erőfeszítést igényel, aktivitást, mely elősegíti a téma társadalmi diskurzusba emelését és a személyes traumák kibeszélését. Eszköz az elhallgatás ellen. Az árnyalt emlékezet miatt fontosnak tartjuk az aktivitás folyamatosságát. Ezért javasoljuk a történetgyűjtés folytatását, események szervezését valamint a nők elleni erőszak megszüntetésének világnapja megtartását a helyszínen.

1.5 TANULSÁGOK

Ugyan a pályázatban a hely-jel-interakció és idő kulcsfogalom körül jártuk körbe a tér és emlékmű komplexitásának a kérdéseit, és a nyilvános térben megjelenő emlékezetet e szempontok alapján próbáltuk szétszázalni. A disszertációban azonban a további kutatás és pontosítás után a teret fizikai, kulturális, cselekvési és virtuális layerekre szétszázalva értelmeztem. Így bár a pályázat fogalomhasználata nem egy az egyben megfeleltethető a kutatásénak, de az alkotásban kicsiszolt gondolatok által tudtam meghatározni a kutatásban megfogalmazott szempont-rendszert. Az értelmezésem megengedő más bontás, szétszázalás épp így érvényes lehet, de segített értelmezni az emlékhelyek komplexitását. Mely után újabb kérdések merültek fel. Lehet, hogy nem egy emlékművön keresztül kell értelmezni a komplexitás kérdését, hanem jelek egymás közötti összefüggésében?

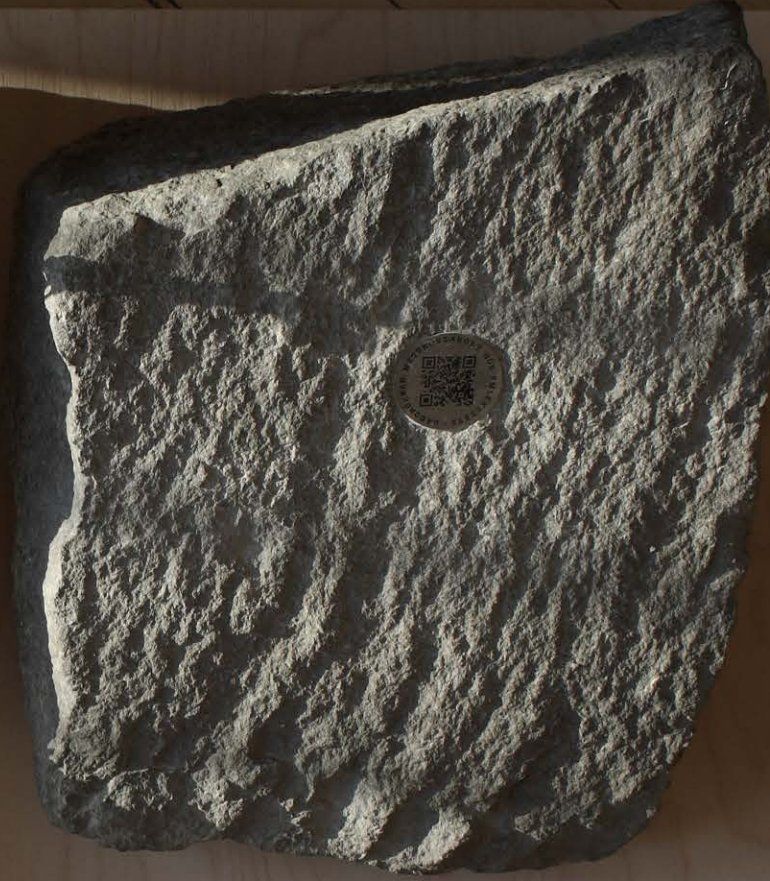
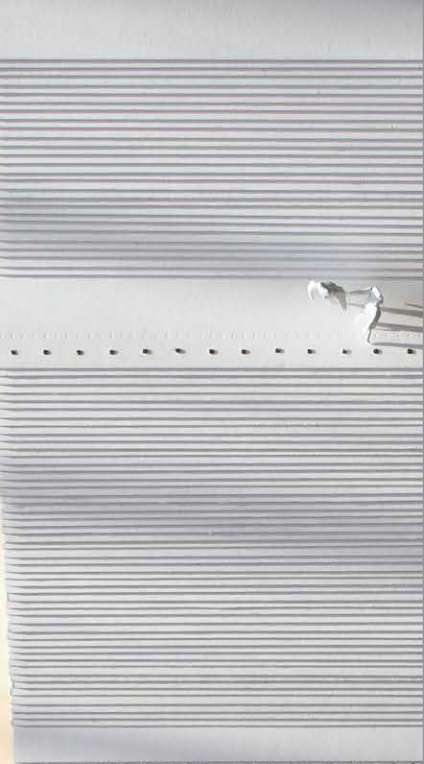
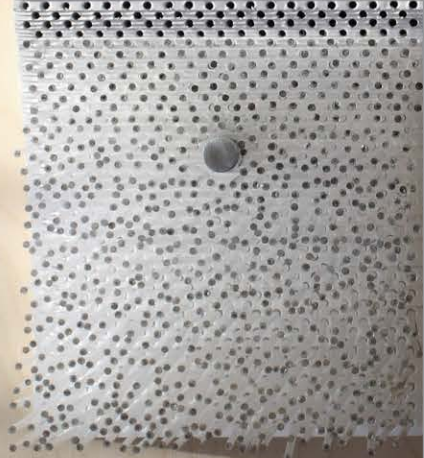

AZ EMLÉKEZÉS TERE - MARGIT-SZIGET - THE PLACE OF REMEMBRANCE - AN ISLAND - M 1:8000

EMLEKOSZLOP - HORGONY - MEMORIAL - ANCHOR - M 1:500

EMLEKSZÉKVENCIA - PALACEPOSTA - SEQUENCE OF MEMORIES - MESSAGE IN THE BOTTLE - M 1:1

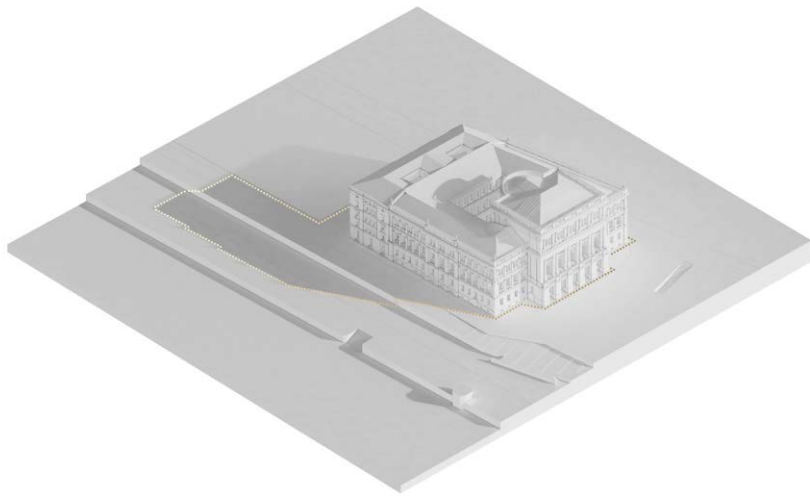

2 MTA TUDOMÁNYTÉR – KONTÚR

a Magyar Tudományos Akadémia 200. évfordulója alkalmából állítandó
jelre kiírt, nyílt országos pályázat
I. díj

szerzőtárs: Kund Iván Patrik

2022—2023

2.1 PROBLÉMAFELVETÉS

Az első pályázatot követően lezajlott beszélgetések és előadások után az a kérdés kezdett foglalkoztatni, hogy hogyan tud egy emlékmű beleszövődni meglévő helyek különböző rétegeibe. Ez talán nem csak egy emlékművön belül létrejövő a különböző térrétegek elemeiből áll, hanem az ezekből összeálló szövet és a köztéren meglévő sokféle, időnként felfejtésre váró szövet interferenciájából ki tud-e alakulni az emlékezés helye. Azaz nem egy emlékművön keresztül kell értelmezni a komplexitás kérdését, hanem jelek egymás közötti összefüggésében

2.2 MEGISMERÉS

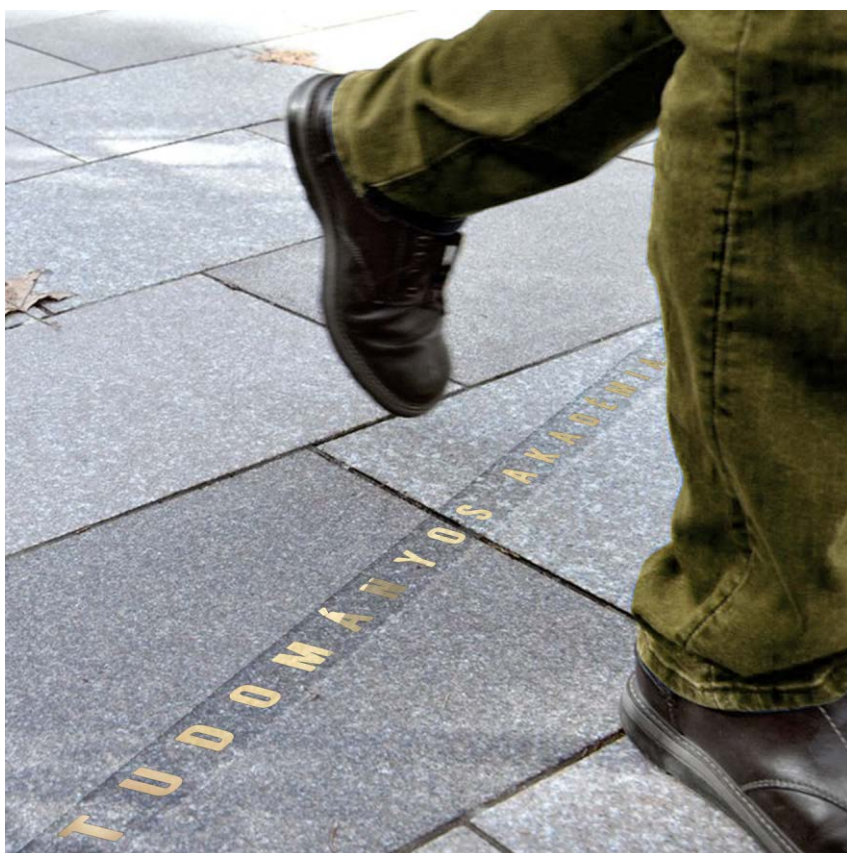
A komplex emlékhelyek megismerésének jó terepe lehetett a MTA 200. évfordulójára kiírt pályázat, mely a budapesti Széchenyi István teret jelölte meg az alkotás helyszínéül. A pályázatunk fontos eleme volt az Akadémia helyzetének megismerése mind a Széchenyi István téren, mind a nyilvános térben.

Az Akadémia épületeinek helyzete a Széchenyi téren meghatározó, az épületegyüttes tömbjei alkotják a Széchenyi István tér északi homlokzatát. A tér beépülése szempontjából is viszonyítási pont ez az épület, hiszen a téren ez volt az első reprezentatív funkciójú épület, így a tér reprezentációs, kulturális emlékezetben fontos térré való alakulásának is kulcsszereplője. Ugyanakkor a tértörténet szempontjából is érdekes, hogy bár a tér használata és elnevezése is igen sűrűn változott a történelem folyamán, az Akadémia jelenléte és állandó és változatlan maradt, megépülése óta a Magyar Tudományos Akadémia tulajdona.

Az épület mellett a Széchenyi téren számos olyan emlékmű, emlék is található, ami közvetett módon kapcsolódik az Akadémia múltjához. Ugyan ilyen módon a tér már nem látható kulturális emlék-rétegei is szorosan kapcsolódnak az Akadémiához, akár a koronázási domb, mely a nemzeti autonómia és nemzeti nyelv terjesztésére létre jött intézménnyel szemben szimbolikus jelentőséggel bír. Ebben a kontextusban elmondható, hogy az Akadémia reprezentációja a Széchenyi téren kiemelkedően magas, a kulturális emlékezet elemei, emlékművek, tárgyak olyan sűrűséggel vannak jelen a városi téren, hogy ebbe a sűrűségbe hagyományos szoborszerűen kialakított emlékművet nem láttuk célszerűnek elhelyezni, inkább a meglévő jelek használatával, azok erősítésével próbáltuk létrehozni az Akadémia 200. évfordulójára létesítendő emlékművet.

A Széchenyi téren megjelenő kulturális emlékek közül az egyik legerősebb talán az MTA Székházépülete, így emlékművünkkel ehhez kívánunk kapcsolódni, a 200. évforduló alkalmából ennek az intézménynek a jelenlétének tudatosítása, megjelenítése lenne a cél.

Az Akadémia szerepe a társadalomban és a nyilvános térben jelentős, melyet a 1994. évi XL. törvény szabályoz. E szerint támogatja a tudományok művelését és a tudományos kutatások végzését, a tudományos könyv- és folyóirat-kiadást; minősítési rendszert működtet, örökdió a tudományos közélet tisztaságán, a tudományos kutatás és a tudományos véleménynyilvánítás szabadságán; de a magyar nyelv ápolása is a célkitűzései között van.

2.3 ÉRTELMEZÉS

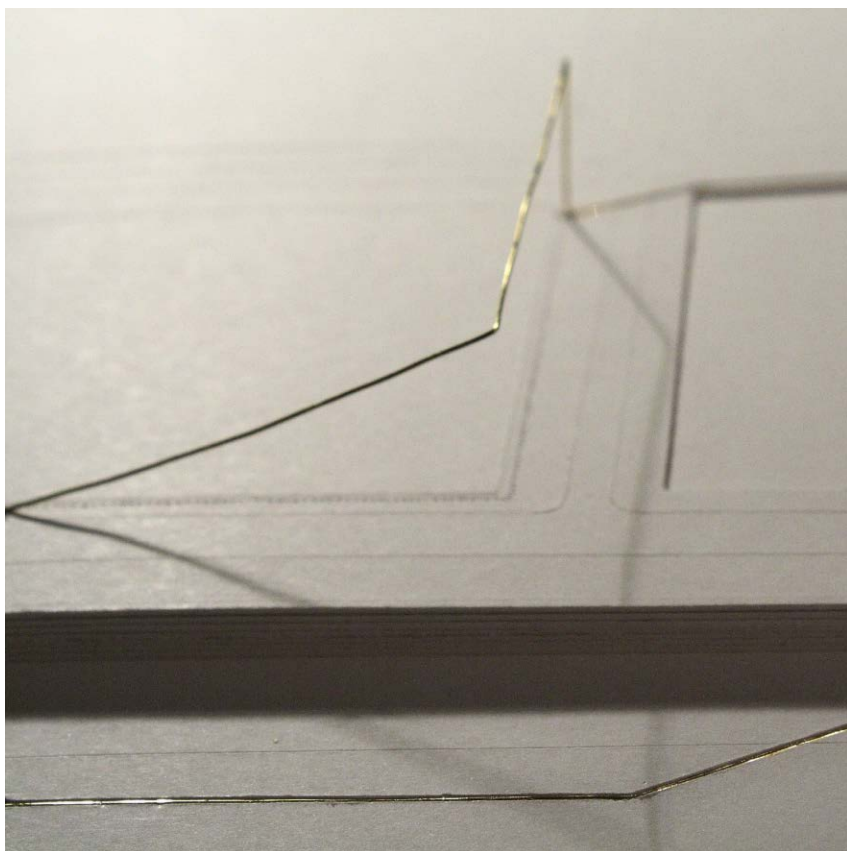
Az emlékmű javaslatunk alapja a székház-könyvtár épületegyüttes, mint jel, megerősítése a köztéren. A székház épülete és a mögötte található könyvtár elemelt földszintjével és viszonylag zárt homlokzati megjelenésével tárgyszerű elemként van jelen a városi szövetben. Az épület a Széchenyi István tér felől öt osztású, előre ugró tagozattal jeleníti meg a főbejárati helyzetet, így a tér felé fordul, ám az oldalsó utcákra (Akadémia utca, Széchenyi rakpart) néző homlokzatai inkább zártságot sugallanak. Bár az Akadémia utcai homlokzaton megjelenik egy bronz dombormű, mely átvitt értelemben utal az épület funkciójára, a Duna felől ez még kevésbé látható. Így tervünkben az Akadémia köztéren való jelenlétének megerősítését nem csupán a Széchenyi István téren kívánjuk létrehozni, de az székház melletti főbb séta területeken, megközelítési útvonalakon is szeretnénk érzékelhetővé tenni ezt a jelet, azaz a rakparti sétányon és az Akadémia utcában is.

2.4 RÁPRÓBÁLÁS

Koncepciónkban a tudomány és a közösség —legyen szó akár az Akadémiát működtető tudósközösségről vagy az MTA méltóságát őrző magyar társadalomról— viszonyát, kölcsönös egymásra hatását szeretnénk bemutatni. Az Akadémia épülete, mint jel a már most is ott van a Széchenyi István téren, kívül, mint ahogy az Akadémia, mint intézmény is fontos szerepet tölt be a közösség életében. Ez a jelenlét és szerep ugyanakkor megerősítésre szorult ezért egy szimbolikus gesztussal az emlékműünk az Akadémia Székház-Könyvtár épülettömbjének vetett árnyékát kereteznék be és jelenítené meg a köztéren. Alkotásunk ezzel a gesztus az intézmény már meglévő szerepére hívna fel a figyelmet, a tér adottságait nem felülírva.

A fém betűkkel megkontúrozott árnyék a köztér használatát nem befolyásolja jelentősen, a helyszínen lévő rétegzett emlékezettel, emlékművekkel és épített örökséggel nem konkurál, de láthatóvá teszi a láthatatlant. A felirat az Akadémia közösségben elfoglalt szerepéről szól.

Az Akadémia megalapítása óta fontos célkitűzésének tartja a magyar nyelv ápolását, a tudomány magyar nyelvű megteremtését. Ez a feladata az alapítása óta állandó, ugyanakkor ennek módja nagyon különböző a változó történelmi kontextus miatt. Az Akadémia alapításánál a magyar nyelv művelése, a tudományosság magyarnyelvűvé tétele a reformkori nyelvújítási és egyéb nemzeti autonómiai törekvések közé illeszkedik. Napjainkban a tudomány nemzetközi, hálózatban működő. Egyik nemzet tudósának eredménye egy másik nemzet kutatójának munkáját építheti tovább, így tudományterületről függően minden kutatási témának megvan a saját nemzetközi nyelve. Autonóm, csak magyarul működő tudomány ma már nehezen értelmezhető. Ugyanakkor a tudományosság magyar nyelven való művelése a mai napig fontos, mert az anyanyelven való elérhetősége csökkenti a szakadékot a tudósközösség és a társadalom kevésbé képzett rétegei között.

Éppen ezért emlékműünkben az Akadémia közfeladatai közül ezt az elemet emelnénk ki. Az árnyékkontúrt keretező fém betűk összeolvasásával egy kortárs magyar nyelvű szöveget láthatnánk. Ez a szöveg akár angol fordításban elérhetővé válna az Akadémia honlapján, ahol javasoljuk az emlékművek (mind ezt a 200. évfordulós mind a már meglévő alkotások) virtuális bemutatását.

A szöveget pályázati úton választanánk ki, mely pályázatra a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Irodalmi Osztályának tagjait kérnénk fel résztvevőnek. A szöveg kiválasztását ugyanúgy interdiszciplináris együttműködésként képzeljük el, ahogyan a kortárs tudomány is működik és szeretnénk kiválasztásánál mindenképp hagyatkozni szeretnénk az Akadémiára, mint szakértelemmel bíró intézményre.

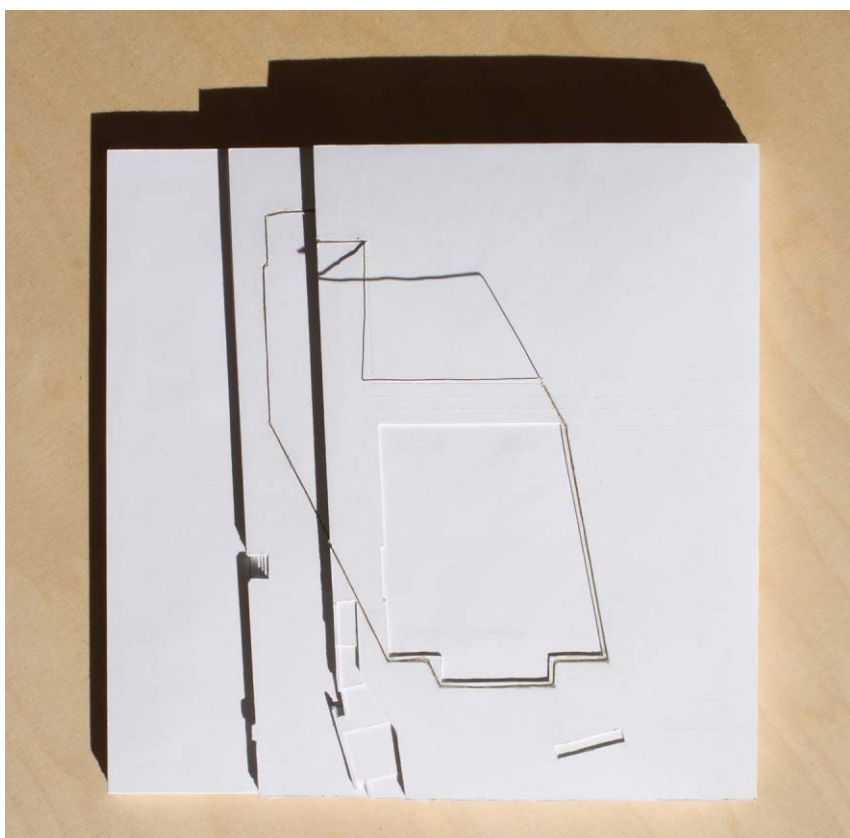
Az emlékműünk létrehozásánál nem csak köztéri jelet szerettünk volna létrehozni, de absztrakt módon az ünnepi időpontot is szerettük volna megjeleníteni. Ezért az árnyékkontúr kiválasztásánál, a megközelítési irányokon kívül mindenképpen olyan árnyékot szerettünk volna kiválasztani, ami speciálisan utal a november 3-ai alapításhoz. A funkcionális, esztétikai és kulturális szempontokat összesítve választottuk a tervezett kontúrt, mely a 2025. november 3-án a kilenc órai napállásnak megfelelő. Így a téren fizikailag is megjelenik a kulturális emlékezetben fontos dátum.

A dátum megjelenítés önmagában is érzékelhető, hiszen ekkor esik egybe az emlékmű és a tényleges árnyék, de az ünnepnap megerősítésére olyan köztéri eseménysorozat szervezését javasoljuk, mely a városi használóknak mutatja be az akadémia szerepét, a tudósközösséget, mint emlékező közösséget és az Akadémiát, mint autonóm módon működő intézményt, mely alapítása és működése a története során számtalanszor a közösség összefogásának, adományoknak volt köszönhető.

Az esemény sorozat helyszínéül legalább részben a közteret javasoljuk, mely jól szimbolizálná azt, hogy ezen a napon az Akadémia mint intézmény ténylegesen megjelenik az általa használt városi téren, nem csak emlékművel, nem csak műemléki épületével, mint jelképpel, de magával a tudósközösséggel is.

2.5 TANULSÁG

Az emlékmű pályázat jó kísérlet volt a helynek és a jelnek a megértése között, ám a szokatlan eredmény és a csalódottság a térbeli tanulságokon túl nagyon hamar a közeg felé tolta el a személyes hangsúlyokat, így a disszertációmban bemutatott harmadik projekt nem pályázati alkotás, hanem oktatási kísérlet. A mestermunkám harmadik elemeként pedig egy korábbi alkotást mutatok be.

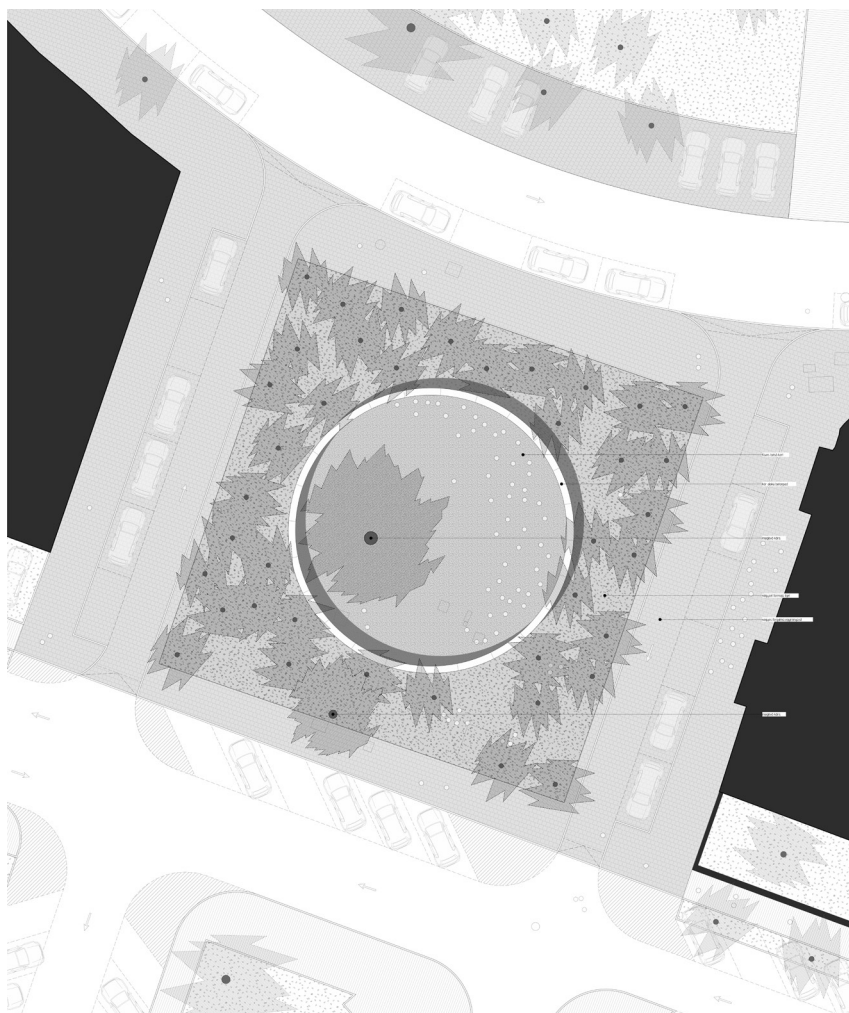

3 OTTLIK-KERT

Budapest XI. kerületében létrehozandó emlékkert tervezésére kiírt
nyílt országos pályázat
II. díj

Hetedik Műterem Kft.
vezető tervezők: Biri Balázs, Szabó Levente DLA
tervezők a Hetedik Műterem Kft. munkatársaként: Monory Rebeka Mária,
Pálffy Máté
tájépítész: Geum Műterem Kft., Gyüre Borbála, Kántor-Turi Emese
grafikai terv: Borsa Aliz

2018

3.2 MEGISMERÉS

Az Ottlik kert pályázatnál nem hagyományos típusú emlékmű, inkább egy irodalmi tematikájú kert létrehozása volt a feladat. Ebben az esetben nincs feldolgozandó trauma, megjelenítendő esemény, hanem egy konszenzusosan elismert irodalmárnak állít emléket a kerület, így nem egy szokványos emlékmű készült. A mai emlékmű állítási lázban kérdés is, hogy szükséges-e egy újabb emlékhely létrehozása, de a pályázati kiírásban kijelölt helyszín – a Kosztolányi Dezső tér, Ulászló és Bukarest utcák által közrezárt terület – üressége és funkció nélkülsége miatt ez a kérdés, átfogalmazható arra, hogy egy emlékkerttel bevonható-e a ez a térrész a városi használatba.

3.3 ÉRTELMEZÉS

Ezért a pályázat során az alapvetéseink a következők voltak:

Nem emlékmű. „Semmi nem annyira láthatatlan ebben a világban, mint egy emlékmű. Kétségtelenül azért emelik őket, hogy láthatóak legyenek – sőt, hogy magukra vonzzák a figyelmet. De ugyanakkor átítatja őket valami, ami taszítja a figyelmet.” – fogalmazott Robert Musil, s kétségtelenül igaza van, ha a köztereket elárasztó, időnként lecserélt vagy átírt emléktáblákra, emlékművekre, és azoknak a tudatunkban lévő valós jelenlétére gondolunk. Csak Újbuda területén több mint másfélszáz emléktáblából vajon mennyit ismer, mennyit érez magáénak az újbudai polgár, látogató? Miképp lehet láthatóvá tenni a láthatatlant, kimondhatóvá a kimondhatatlant? – a kérdés nem melléleg Ottlik regényeinek is kulcskérdése volt.

Hely és emlékezet. A Kosztolányi Dezső tér, Ulászló és Bukarest utcák által közrezárt terület afféle senki földje. Igazán nem része a térnek, sem a jól működő Transzit területének, szinte bármire alkalmatlan jelenlegi állapotában. De épp ezért kiváló helyszínnek tűnik; olyan üres térnek, amelyet épp a létrehozandó emlékkert tölthet meg tartalommal. Különleges helyzet ez tehát: nem egy identitással rendelkező köztéri helyzetbe kerül egy újabb emlékmű- tárgy, hanem egymást kölcsönösen erősítheti az emlékezet narratívája és a köztér identitásának megszületése. Az ottlik-i életmű szövegeinek szövetszerű sűrűsége, az emlékezet mechanizmusaival való kapcsolata különösen képesek erősíteni a két szándék, az emlékéllátó és a helyteremtő törekvés összekapcsolását, szinergiáját.

Rétegek. Konceptciónk minden elemét annak a szolgálatába állítottuk, hogy olyan hely jöjjön létre, ahol jó lenni. Ezért javasoljuk a terület jelenlegi szigetszerűségének megszüntetését, a két térfal közé való kifizetését (szintbe emelt, csillapított forgalmú körüljárással, de a forgalmi rend meghagyásával), azaz az egész területnek a gyalogosforgalomhoz csatolását. Mindezt előfeltételnek tartjuk ahhoz, hogy a szabályos négyzet formájú új liget által új, a városi tér és park közötti átmeneti minőség jöjjön létre. E liget belső határán megformált kör alakú pad, a benne lévő füves terület és meglévő fa az elgondolás harmadik eleme, mely egyszerre nyugodt, meditatív hely, és egyszerre rendezvényhelyszín.

3.4 RÁPRÓBÁLÁS

Ez alapján a tétet egy egységként kezeltük, melynek közepére került egy kör alakú pad- a meglévő fák figyelembevételével. Mivel a környéken számtalan minőségi, nagy kiterjedésű zöldfelület, található, ezt a térrészen az eddigiektől különböző karakterű, fákkal sűrűn beültetett, de nem füves, hanem tömörített kavicsos árnyékos, jó mikroklímájú teret kívántunk létrehozni. Ebben 20 méter átmérőjű, s így több, mint 60 méter hosszú ülőfelülettel rendelkező paddal válhat vonzó, találkozásra, pihenésre vagy épp olvasásra felkeresett helyé.

A tér nevén túl Ottlik nevét, életrajzi adatait stb. feltüntetni nem kívántuk, azok sokkal inkább a hivatalos, semmint a személyes emlékezet attribútumai lennének. A gyűrű alakú betonpadon sugárirányban életrajzi adatok helyett azok a földrajzi nevek jelennek meg, amelyek az Ottlik-regényekben előfordulnak, irányba állva az adott hely felé mutatva. Az írások, a szöveg-szövegek földrajzi elnevezései szándékunk szerint egyszerre reprezentálják az ottliki szövegek világát és egyszerre hívják elő a látogató, arra járó személyes emlékeit. E két hatás egymásra vetülése a befogadóban személyesen működő reflexiót, annak egyéni mintázatát hozza létre, nem kötelező narratívaként, hanem az elmélyülés esélyeként. E réteg lehetne az emlékkert személyes olvasata.

Azonban az emlékezetet a cselekvésben által tartható életben. A hely akkor válhat az emlékezet tényleges terévé, ha ott az emlékezés személyes aktusán túl közösségi vetülete is megjelenik. Ezért a gyűrű alakú pad olyan belső tisztást jelöl ki, amelyben spontán vagy szervezett közösségi vagy irodalmi események, slam poetry-alkalmak tarthatók, Ottliktól akár függetlenül, de az irodalommal szoros kapcsolatban.

3.5 TANULSÁGOK

Ugyan a pályázat elkészítésében a doktori kutatásomat megelőzően vettem részt, közvetlen ráhatása a kutatásomra nem volt. Azonban úgy gondolom, hogy ez az építészeti határterületre készülő alkotás és ennek tanulságai, ha nem is tudatosan, de biztosan beépültek a későbbi, a kutatáshoz szerevesen kapcsolódó alkotásokba.

DIALÓGUS A VÁROSI TÉRBEN

Alkotói kísérletek értelmezése a kortárs budapesti emlékterek kontextusában

© MONORY REBEKA MÁRIA

Doktori (DLA) értekezés

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Építőművészeti Doktori Iskola

Urbanisztika Tanszék

Témavezető Szabó Árpád DLA

Betűtípusok

Helvetica, Urbanist

Budapest, 2024

